

**Beoordeling van het krediet- en beleggingsbeleid van
acht Nederlandse bankgroepen
18e actualisering**

Eerlijke Bankwijzer

27 oktober 2020

Eerlijke Bankwijzer

Beoordeling van het krediet- en beleggingsbeleid van acht Nederlandse bankgroepen 18e actualisering

De Eerlijke Bankwijzer is een samenwerkingsverband van:

Amnesty International, Milieudefensie, Oxfam Novib, PAX en World
Animal Protection

27 oktober 2020

Onderzoek:

Stefanie Geurts, Juliette Laplane en Lennart van Loenen

Inhoudsopgave

Samenvatting.....	1
Summary	3
Inleiding.....	5
Hoofdstuk 1 Doelstelling en methodologie	7
1.1 Doelstelling en uitgangspunten Eerlijke Bankwijzer	7
1.2 Opzet beleidsonderzoek	8
1.3 Selectie van bankgroepen	8
1.4 Methodologie: inhoud van het beleid.....	9
1.4.1 Selectie van thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering	9
1.4.2 Principes afgeleid van internationale standaarden.....	10
1.4.3 Onacceptabele praktijken.....	11
1.4.4 Relevante beleidsstukken.....	11
1.4.5 Internationale standaarden en initiatieven.....	12
1.5 Methodologie: reikwijdte van het beleid	12
1.5.1 Selectie van investeringscategorieën	12
1.5.2 Beleggingen op de balans.....	12
1.5.3 Vermogensbeheer	14
1.5.4 Toekenning en berekening scores	15
1.6 Scoreveranderingen voor thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering.....	16
1.7 Verantwoording	17
1.8 Disclaimer	18
Hoofdstuk 2 Beoordeling Beleid.....	19
2.1 ABN Amro	19
2.2 Bunq	20
2.3 De Volksbank.....	21
2.4 ING.....	22
2.5 NIBC.....	23
2.6 Rabobank.....	24
2.7 Triodos Bank	25
2.8 Van Lanschot Kempen.....	26
Hoofdstuk 3 Analyse resultaten per thema	27
3.1 Arbeidsrechten.....	27
3.1.1 Wat staat er op het spel?	27
3.1.2 Overzicht elementen en scores	27
3.1.3 Analyse beleid arbeidsrechten	29
3.2 Belastingen.....	29
3.2.1 Wat staat er op het spel?	29
3.2.2 Overzicht elementen en scores	30
3.2.3 Analyse beleid belastingen	32
3.3 Corruptie.....	33

3.3.1	Wat staat er op het spel?	33
3.3.2	Overzicht elementen en scores	33
3.3.3	Analyse beleid corruptie	35
3.4	Dierenwelzijn	35
3.4.1	Wat staat er op het spel?	35
3.4.2	Overzicht elementen en scores	36
3.4.3	Analyse beleid dierenwelzijn	38
3.5	Gendergelijkheid	39
3.5.1	Wat staat er op het spel?	39
3.5.2	Overzicht elementen en scores	40
3.5.3	Analyse beleid gendergelijkheid	41
3.6	Gezondheid	42
3.6.1	Wat staat er op het spel?	42
3.6.2	Overzicht elementen en scores	43
3.6.3	Analyse beleid gezondheid	45
3.7	Klimaatverandering	46
3.7.1	Wat staat er op het spel?	46
3.7.2	Overzicht elementen en scores	47
3.7.3	Analyse beleid klimaatverandering	49
3.8	Mensenrechten	50
3.8.1	Wat staat er op het spel?	50
3.8.2	Overzicht elementen en scores	51
3.8.3	Analyse beleid mensenrechten	53
3.9	Natuur.....	54
3.9.1	Wat staat er op het spel?	54
3.9.2	Overzicht elementen en scores	54
3.9.3	Analyse beleid natuur	56
Hoofdstuk 4	Analyse resultaten per sector.....	58
4.1	Maakindustrie	58
4.1.1	Wat staat er op het spel?	58
4.1.2	Overzicht elementen en scores	58
4.1.3	Analyse beleid maakindustrie.....	60
4.2	Mijnbouw.....	61
4.2.1	Wat staat er op het spel?	61
4.2.2	Overzicht elementen en scores	62
4.2.3	Analyse beleid mijnbouw.....	64
4.3	Olie en gas.....	65
4.3.1	Wat staat er op het spel?	65
4.3.2	Overzicht elementen en scores	66
4.3.3	Analyse beleid olie en gas.....	68
4.4	Wapens	69
4.4.1	Wat staat er op het spel?	69
4.4.2	Overzicht elementen en scores	70

4.4.3	Analyse beleid wapens	72
4.5	Woningbouw en vastgoed	72
4.5.1	Wat staat er op het spel?	72
4.5.2	Overzicht elementen en scores	73
4.5.3	Analyse beleid woningbouw en vastgoed	76
Hoofdstuk 5	Analyse resultaten per aspect van de bedrijfsvoering	78
5.1	Transparantie en verantwoording	78
5.1.1	Wat staat er op het spel?	78
5.1.2	Overzicht elementen en scores	78
5.1.3	Analyse beleid transparantie en verantwoording	80
Hoofdstuk 6	Conclusies.....	82
6.1	Algemeen overzicht scores.....	82
6.2	Conclusies scores en veranderingen bij de acht bankgroepen.....	83
Bronverwijzingen		86

Lijst van tabellen

Tabel 1	Overzicht scores van de acht bankgroepen per thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering.....	1
Tabel 2	Geselecteerde bankgroepen: merknamen en spaartegoeden	9
Tabel 3	Kwalificaties behorende bij beleidsscores	16
Tabel 4	Overzicht beleidsscores ABN Amro	19
Tabel 5	Overzicht beleidsscores Bunq	20
Tabel 6	Overzicht beleidsscores De Volksbank	21
Tabel 7	Overzicht beleidsscores ING	22
Tabel 8	Overzicht beleidsscores NIBC.....	23
Tabel 9	Overzicht beleidsscores Rabobank.....	24
Tabel 10	Overzicht beleidsscores Triodos Bank	25
Tabel 11	Overzicht beleidsscores Van Lanschot Kempen	26
Tabel 12	Beleidsscores Arbeidsrechten	28
Tabel 13	Beleidsscores Belastingen.....	31
Tabel 14	Beleidsscores Corruptie	34
Tabel 15	Beleidsscores Dierenwelzijn	36
Tabel 16	Beleidsscores Gendergelijkheid	40
Tabel 17	Beleidsscores Gezondheid	43
Tabel 18	Beleidsscores Klimaatverandering	48
Tabel 19	Beleidsscores Mensenrechten	52
Tabel 20	Beleidsscores Natuur.....	55
Tabel 21	Beleidsscores Maakindustrie	59

Tabel 22	Beleidsscores Mijnbouw.....	62
Tabel 23	Beleidsscores Olie en gas.....	66
Tabel 24	Beleidsscores Wapens.....	70
Tabel 25	Beleidsscores Woningbouw en vastgoed.....	74
Tabel 26	Beleidsscores Transparantie en verantwoording.....	79
Tabel 27	Scores van de acht bankgroepen per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering.....	82
Tabel 28	Veranderingen in totaalscores voor thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering	83

Samenvatting

Banken maken het bedrijven en organisaties mogelijk om kapitaal te verwerven voor bijvoorbeeld fabrieken, plantages en nieuwe technologieën. Deze activiteiten kunnen bijdragen aan het uitbannen van ondervoeding en het versterken van ecosystemen, maar ook aan het schenden van mensenrechten en aan het versterken van klimaatverandering. De Eerlijke Bankwijzer stelt zich daarom ten doel om banken hun (financiële) invloed aan te laten wenden om bedrijven en organisaties waaraan ze krediet verlenen en waarin ze beleggen te verduurzamen. De Eerlijke Bankwijzer is een gezamenlijk initiatief van vijf organisaties: Amnesty International, Milieudefensie, Oxfam Novib, PAX en World Animal Protection.

Voor de Eerlijke Bankwijzer beoordeelt dit onderzoeksrapport - voor de negentiende keer sinds januari 2009 - het krediet- en beleggingsbeleid van de volgende belangrijke bankgroepen op de Nederlandse markt:

- ABN Amro;
- Bunq;
- De Volksbank;
- ING;
- NIBC;
- Rabobank;
- Triodos Bank; en
- Van Lanschot Kempen.

Bunq is in dit beleidsonderzoek voor het eerst opgenomen, vanwege de specifieke positie die de bankgroep in de Nederlandse context als digitale 'challenger-bank' inneemt. In het onderzoek is nagegaan welke duurzaamheidscriteria zijn opgenomen in het krediet- en beleggingsbeleid van deze bankgroepen. De beoordelingsmethodologie is opgesteld door Fair Finance International (FFI), waarin de Eerlijke Bankwijzer samenwerkt met buitenlandse partners, op basis van internationale standaarden, zoals verdragen, richtlijnen, keurmerken en gedragscodes. De methodologie heeft betrekking op het beleid voor zakelijke kredietverlening (inclusief onderwriting), projectfinanciering, beleggingen op de balans en vermogensbeheer voor klanten.

In dit onderzoek is het beleid van de bankgroepen beoordeeld voor negen belangrijke duurzaamheidsthema's en vijf risicosectoren. Ook is onderzocht hoe transparant de bankgroepen zijn over de inhoud en resultaten van het verantwoord krediet- en beleggingsbeleid. Per thema, sector, of aspect van de bedrijfsvoering wordt aan iedere bank een score toegekend. Tabel 1 geeft een overzicht van de scores die in dit onderzoek zijn toegekend voor de geselecteerde thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering aan de acht onderzochte bankgroepen. De scores worden weergegeven op een schaal van 1 (zeer slecht) tot en met 10 (uitstekend).

Tabel 1 Overzicht scores van de acht bankgroepen per thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering

Thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
<i>Thema</i>								
Arbeidsrechten	7	8	9	6	8	7	9	8

Thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
Belastingen	4	9	8	4	5	5	7	5
Corruptie	8	8	9	8	8	8	9	8
Dierenwelzijn	6	8	10	6	5	7	9	2
Gendergelijkheid	3	7	9	3	3	3	4	2
Gezondheid	9	9	9	5	8	6	9	8
Klimaatverandering	5	5	9	5	7	6	9	3
Mensenrechten	9	9	10	7	10	8	10	8
Natuur	7	9	10	6	9	6	9	8
<i>Sector</i>								
Maakindustrie	6	8	9	5	7	4	8	7
Mijnbouw	7	8	10	7	6	7	9	5
Olie en gas	8	8	10	6	8	8	10	6
Wapens	8	10	10	5	9	7	10	8
Woningbouw en vastgoed	6	9	9	3	3	4	4	1
<i>Bedrijfsvoering</i>								
Transparantie en verantwoording	5	2	8	5	4	4	8	7

Summary

Banks provide financial services to companies and organisations to enable them to acquire capital for, among others, factories, plantations and new technologies. These activities can contribute to eliminating malnutrition and strengthening ecosystems, but also to violating human rights and worsening climate change. The Dutch Fair Bank Guide therefore aims to encourage banks to use their (financial) influence to make companies and organisations they invest in more sustainable. The Fair Bank Guide is a joint initiative of five organisations: Amnesty International, Friends of the Earth Netherlands, PAX, Oxfam Novib and World Animal Protection Netherlands.

This research report assesses - for the nineteenth time since January 2009 - the responsible lending and investment policies of eight major banking groups active on the Dutch market. The research methodology has been developed by Fair Finance International (FFI), an international civil society network initiated by Oxfam, that seeks to strengthen the commitment of banks and other financial institutions to social, environmental, and human rights standards. This methodology is based on widely accepted international standards, such as treaties, guidelines, certification schemes and codes of conduct. The methodology relates to the corporate lending policy (including underwriting), project financing, investments on the balance sheet and asset management for third parties.

This analysis focuses on nine cross-cutting sustainability themes and five sectors that involve major environmental, social and governance (ESG) risks. In addition, the banks have been assessed on their transparency relating to the implementation and results of their responsible investment policy. Table 1 gives an overview of the scores awarded, shown on a scale from 1 (very poor) to 10 (excellent).

Table 1 Overview of scores of eight Dutch banking groups per cross-cutting theme, risk sector, and operational theme

Themes, sectors and operational themes	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
<i>Theme</i>								
Animal welfare	6	8	10	6	5	7	9	2
Climate change	5	5	9	5	7	6	9	3
Corruption	8	8	9	8	8	8	9	8
Gender equality	3	7	9	3	3	3	4	2
Health	9	9	9	5	8	6	9	8
Human rights	9	9	10	7	10	8	10	8
Labour rights	7	8	9	6	8	7	9	8
Nature	7	9	10	6	9	6	9	8
Taxes	4	9	8	4	5	5	7	5
<i>Sector</i>								
Arms	8	10	10	5	9	7	10	8

Themes, sectors and operational themes	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
Housing and real estate	6	9	9	3	3	4	4	1
Manufacturing	6	8	9	5	7	4	8	7
Mining	7	8	10	7	6	7	9	5
Oil and gas	8	8	10	6	8	8	10	6
<i>Operational theme</i>								
Transparency and accountability	5	2	8	5	4	4	8	7

Inleiding

In dit rapport vindt u de achttiende actualisering van de beoordeling van het krediet- en beleggingsbeleid van acht Nederlandse bankgroepen voor de Eerlijke Bankwijzer. Het eerste beleidsonderzoek voor de Eerlijke Bankwijzer verscheen in januari 2009. Het beleid van de banken werd in eerste instantie vier keer per jaar, later twee keer per jaar en sinds 2016 tweejaarlijks beoordeeld. Sinds de 13e beleidsupdate worden alleen nog beleidsdocumenten beoordeeld die publiek beschikbaar zijn.

Deze achttiende beleidsupdate is gebaseerd op de meest recente informatie over het verantwoord krediet- en beleggingsbeleid van de geselecteerde bankgroepen.

De Eerlijke Bankwijzer is een samenwerkingsverband van vijf maatschappelijke organisaties: Amnesty International, Milieudefensie, Oxfam Novib, PAX en World Animal Protection. In januari 2009 startten enkele van deze organisaties met het project Eerlijke Bankwijzer om in de banksector een concurrentieslag op het gebied van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO) op gang te brengen: een proces van steeds verdere aanscherping van normen op sociaal, ecologisch en economisch gebied. De Eerlijke Bankwijzer stelt zich ten doel om bankgroepen hun krediet- en beleggingsbeleid te laten verduurzamen en om hun bedrijfsvoering op duurzaamheidscriteria te laten afstemmen. Achterliggend doel is dat de bankgroepen daarmee hun (financiële) invloed aanwenden om andere bedrijven, in Nederland en ver daarbuiten, te verduurzamen.

De Eerlijke Bankwijzer laat zien in welke mate bankgroepen door middel van hun leningen en beleggingen bijdragen aan een sociaal rechtvaardige en duurzame wereld. Dat gebeurt in beleidsonderzoeken, die het krediet- en beleggingsbeleid en de bedrijfsvoering van bankgroepen systematisch vergelijken en beoordelen. Daarnaast laat de Eerlijke Bankwijzer praktijkonderzoeken uitvoeren, waarin voor een specifieke sector of thema wordt beoordeeld of de leningen en beleggingen van een bankgroep in lijn zijn met (inter)nationale richtlijnen voor MVO. Als dit niet het geval is wordt onderzocht of dit te maken heeft met gebrek aan beleid en/of onvolledige implementatie van beleid.

De Eerlijke Bankwijzer is een consumenteninstrument. Steeds meer consumenten vinden het belangrijk dat hun bank maatschappelijk verantwoord investeert. Consumenten worden via de website betrokken bij het verwezenlijken van het doel van de Eerlijke Bankwijzer. Op de website kunnen consumenten het krediet- en beleggingsbeleid van de belangrijkste bankgroepen vergelijken en praktijkonderzoeken bekijken. Ook kunnen consumenten via de website de bankgroepen aanschrijven om positieve of negatieve feedback te geven.

De Eerlijke Bankwijzer is tevens voorstander van een dialoog met banken over duurzaamheid. Gevraagd en ongevraagd geven de samenwerkende organisaties advies aan banken ten behoeve van de verbetering van het duurzaam krediet- en beleggingsbeleid en de uitvoering hiervan.

De Eerlijke Bankwijzer en zusterorganisaties de Eerlijke Verzekeringswijzer en de Eerlijke Pensioenwijzer maken inmiddels deel uit van Fair Finance International (FFI), een internationaal samenwerkingsverband van non-gouvernementele organisaties (NGO's) in België, Brazilië, Cambodja, Duitsland, de Filipijnen, Frankrijk, India, Indonesië, Japan, Nederland, Noorwegen, Thailand, Vietnam en Zweden. Voor deze achttiende actualisering van het onderzoek naar het beleid van bankgroepen die actief zijn in Nederland, hanteert de Eerlijke Bankwijzer de meest recente versie van de internationale Fair Finance Guide methodologie (FFG-methode). De FFG-methode is opgesteld in 2014 en wordt periodiek geactualiseerd. De laatste versie van de FFG-methode werd in februari 2020 gepubliceerd.

Hoofdstuk 1 van dit rapport zet de methodologie en werkwijze van de Eerlijke Bankwijzer uiteen. Ook wordt toegelicht welke thema's en sectoren zijn onderzocht, hoe beleid wordt beoordeeld en hoe scores worden toegekend. In Hoofdstuk 2 worden de resultaten van het beleidsonderzoek per bankgroep gepresenteerd. In Hoofdstuk 3, Hoofdstuk 4 en Hoofdstuk 5 worden de onderzoeksresultaten geanalyseerd, respectievelijk per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering. In Hoofdstuk 6 worden de belangrijkste conclusies getrokken en aanbevelingen gedaan om het verantwoord krediet- en beleggingsbeleid van de bankgroepen verder te verduurzamen. Een overzicht van alle scores van alle bankgroepen vindt u in de samenvatting op de eerste pagina's van dit rapport.

Hoofdstuk 1 Doelstelling en methodologie

1.1 Doelstelling en uitgangspunten Eerlijke Bankwijzer

Dit rapport is geschreven door onderzoeksbureau Profundo in opdracht van de Eerlijke Bankwijzer, een samenwerkingsverband van vijf Nederlandse maatschappelijke organisaties:

- Amnesty International;
- Milieudefensie;
- Oxfam Novib;
- PAX; en
- World Animal Protection.

Het doel van de Eerlijke Bankwijzer is om maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO) te bevorderen bij in Nederland actieve bankgroepen. Volgens het Nederlandse MVO Platform kan MVO worden gedefinieerd als “een resultaatgericht proces waarbij een bedrijf in haar gehele bedrijfsvoering en in de keten verantwoordelijkheid neemt voor de effecten die zij bewerkstelligt op sociaal, ecologisch en economisch gebied en daarover op transparante wijze verantwoording aflegt aan belanghebbenden”.¹

Dat betekent niet alleen dat alle bedrijven (dus ook bankgroepen) zich houden aan wet- en regelgeving in de landen waar zij actief zijn. Van bedrijven mag ook verwacht worden dat ze alle breed gedragen internationale verdragen, standaarden en initiatieven naleven die duurzaamheidsproblemen onderkennen en daarvoor oplossingen bieden, ook als deze standaarden in één of meer landen niet in nationale wetgeving zijn opgenomen. Bedrijven zouden deze standaarden moeten naleven in de bedrijfsvoering van hun eigen onderneming en hun dochterondernemingen en zouden deze naleving ook moeten verwachten van hun toeleveranciers.

De Eerlijke Bankwijzer is van mening dat het streven naar MVO voor bankgroepen betrekking moet hebben op hun kernactiviteiten: het aanbieden van leningen en het beleggen van spaargeld en geld van klanten. Bankgroepen zijn relatief grote spelers op de (internationale) kapitaalmarkt. Door hun leningen en beleggingen maken bankgroepen het bedrijven, overheden en particulieren mogelijk om kapitaal te verwerven voor bijvoorbeeld fabrieken, plantages of nieuwe technologieën. Deze activiteiten kunnen bijdragen aan het uitbannen van ondervoeding en het versterken van ecosystemen, maar ook aan het schenden van mensenrechten en aan milieuvervuiling.

Volgens de Eerlijke Bankwijzer zouden bankgroepen daarom ook van de bedrijven waaraan ze kapitaal verstrekken moeten verwachten dat zij en hun toeleveranciers relevante internationale verdragen, standaarden en initiatieven naleven. Bankgroepen zouden deze verwachtingen moeten vastleggen in beleidsdocumenten die publiek beschikbaar zijn, zodat voor alle klanten en andere stakeholders inzichtelijk is welke keuzes door de bank worden gemaakt in hun leningen en beleggingen.

In dit beleidsonderzoek wordt onderzocht welke MVO-principes de onderzochte bankgroepen in hun krediet- en beleggingsbeleid hebben opgenomen. Daarnaast voert de Eerlijke Bankwijzer praktijkonderzoeken uit waarin voor een concreet maatschappelijk thema (zoals wapenhandel, toegang tot medicijnen of energievoorziening) wordt nagegaan welke keuzes bankgroepen daadwerkelijk maken in hun leningen en beleggingen en welke acties zij ondernemen ten aanzien van de bedrijven waarin zij investeren.

Door de bankgroepen zowel op de inhoud van hun beleid te vergelijken, als op de keuzes die zij in de praktijk maken, hoopt de Eerlijke Bankwijzer een proces op gang te brengen dat leidt tot steeds verdere aanscherping van de gehanteerde principes (*race to the top*) en tot versterking van de opbouwende rol die bankgroepen kunnen spelen bij het tot stand brengen van een rechtvaardige en duurzame wereld. Behalve door middel van publicaties gaat de Eerlijke Bankwijzer hiertoe ook een dialoog aan met de bankgroepen en geeft hun gevraagd en ongevraagd advies over krediet- en beleggingsbeleid, de keuzes die ze maken ten aanzien van hun leningen en beleggingen en de aanpak van misstanden op het gebied van MVO.

Op de website van de Eerlijke Bankwijzer kunnen consumenten en andere belangstellenden het beleid én de praktijk van de belangrijkste bankgroepen in Nederland vergelijken. De Eerlijke Bankwijzer maakt het klanten, media en andere belangstellenden ook mogelijk om bankgroepen aan te spreken.

1.2 Opzet beleidsonderzoek

In dit onderzoeksrapport wordt het krediet- en beleggingsbeleid van acht belangrijke bankgroepen in Nederland beoordeeld. De beoordelingen uit dit rapport worden in ingekorte vorm en in toegankelijke bewoordingen op de website van de Eerlijke Geldwijzer gepubliceerd. Het onderzoek is een update van de beoordeling van twee jaar geleden (gepubliceerd in december 2018).²

In paragraaf 1.3 wordt een overzicht gegeven van de geselecteerde bankgroepen. Het beleid van deze bankgroepen wordt in dit onderzoek vergeleken aan de hand van de *Fair Finance Guide methodology* (FFG-methode), een methodologie die Profundo in samenwerking met *Fair Finance International* (FFI) heeft ontwikkeld.³ Deze methodologie is ook gepubliceerd op de website van de Eerlijke Bankwijzer (uitsluitend in het Engels). De methodologie beoordeelt het beleid van de bankgroepen op twee aspecten:

- **De inhoud van het beleid:** welke principes en MVO-criteria spelen een rol in het beleid dat de bankgroepen hanteren bij het beoordelen van hun leningen en beleggingen? Hoe de inhoud van het beleid wordt beoordeeld, komt aan de orde in paragraaf 1.4.
- **De reikwijdte van het beleid:** voor welke vormen van beleggingen, leningen en andere financieringen geldt het beleid? Het door de bankgroepen geformuleerde beleid met betrekking tot vermogensbeheer voor klanten is bijvoorbeeld niet altijd hetzelfde als het beleid dat geldt voor de kredietverlening. Hoe de reikwijdte van het beleid wordt beoordeeld, wordt nader uiteengezet in paragraaf 1.5.

De volgende paragrafen gaan in op de werkwijze die voor dit onderzoek is gehanteerd.

1.3 Selectie van bankgroepen

Door de Eerlijke Bankwijzer zijn acht bankgroepen geselecteerd die betaal- en spaarrekeningen aanbieden aan particulieren op de Nederlandse markt. Dit zijn:

- ABN Amro;
- Bunq;
- De Volksbank;
- ING;
- NIBC;
- Rabobank;
- Triodos Bank; en
- Van Lanschot Kempen.

De selectie bestaat uit de zes grootste bankgroepen die in Nederland actief zijn, plus Bunq en Triodos Bank. Triodos Bank is deel van de selectie vanwege de unieke positie als duurzame bank in de Nederlandse context. Dit is de eerste keer dat Bunq wordt meegenomen in een beleidsupdate van de Eerlijke Bankwijzer. Bunq is toegevoegd aan de selectie vanwege de positie van de bankgroep als digitale 'challenger-bank' binnen het Nederlandse banklandschap. In tegenstelling tot de andere bankgroepen in de selectie, verleent Bunq op dit moment geen kredieten aan bedrijven. Bunq biedt haar klanten betaalproducten aan. Het vermogen van Bunq wordt belegd door vermogensbeheerder ASR. Op deze beleggingen is dus, naast het eigen beleid van Bunq, ook het beleid van ASR van toepassing.

Tabel 2 biedt een overzicht van de geselecteerde bankgroepen en hun betaal- en spaartegoeden aan het eind van 2019.

Tabel 2 Geselecteerde bankgroepen: merknamen en spaartegoeden

Bankgroep	Merknamen van de bankgroep in Nederland	Klanttegoeden eind 2019 (€ miljoen)
ING Groep	ING, Bank Mendes Gans	574.433
Rabobank Groep	Rabobank, Obvion, DLL (De Lage Landen), BPD Europe	342.536
ABN Amro	ABN Amro, Alpha Credit Nederland, Credivance, DEFAM, Direktbank, Florius, Greenloans, International Card Services, Moneyou	234.991
De Volksbank	ASN Bank, BLG Wonen, RegioBank, SNS	49.045
NIBC	NIBC	11.352
Triodos Bank	Triodos	10.690
Van Lanschot Kempen	Van Lanschot, Evi, Hypotruster, Kempen Capital Management, Kempen & Co	9.545
Bunq	Bunq	434

Bron: Jaarverslagen over 2019 van de bankgroepen.

1.4 Methodologie: inhoud van het beleid

1.4.1 Selectie van thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering

De Eerlijke Bankwijzer beoordeelt het krediet- en beleggingsbeleid van de onderzochte bankgroepen in relatie tot belangrijke thema's en sectoren, en ook de transparantie en verantwoording over de kredietverlenings- en beleggingskeuzes en de inhoud en resultaten van het verantwoord krediet- en beleggingsbeleid.

Via kredietverlening aan en beleggingen in bedrijven, organisaties en overheden kan de bankgroep te maken krijgen met, en invloed uitoefenen op, belangrijke MVO-thema's. In dit onderzoek wordt daarom het beleid van de bankgroepen beoordeeld voor de volgende thema's:

- Arbeidsrechten;
- Belastingen;
- Corruptie;
- Dierenwelzijn;
- Gendergelijkheid;
- Gezondheid;
- Klimaatverandering;
- Mensenrechten; en
- Natuur.

Wanneer een bankgroep krediet verleent aan of investeert in bedrijven die actief zijn in sectoren waarin grote duurzaamheidsrisico's bestaan, is volgens de Eerlijke Bankwijzer specifiek beleid voor die sectoren noodzakelijk. Dit onderzoek beoordeelt daarom het beleid van de onderzochte bankgroepen voor de volgende sectoren:

- Maakindustrie;
- Mijnbouw;

- Olie en gas;
- Wapens; en
- Woningbouw en vastgoed.

Naast de beoordeling van het beleid voor thema's en sectoren wordt ook beoordeeld in hoeverre de bankgroepen transparant zijn en verantwoording afleggen over hun financierings- en beleggingsbeslissingen en de uitvoering van hun duurzaamheidsbeleid:

- Transparantie en verantwoording.

Voor ieder van de bovengenoemde thema's beschrijft de FFG-methode de duurzaamheidsrisico's en ook de relevante internationale standaarden en toonaangevende initiatieven op het gebied van duurzame ontwikkeling en maatschappelijk verantwoord ondernemen. Op basis daarvan is een aantal principes ("elementen") geformuleerd die naar het oordeel van de Eerlijke Bankwijzer relevant zijn voor de invulling van het verantwoord krediet- en beleggingsbeleid door bankgroepen.

De selectie van duurzaamheidsthema's, risicosectoren en aspecten van de bedrijfsvoering voor dit beleidsonderzoek is niet geheel hetzelfde als bij de laatste beleidsupdate in 2018. Het duurzaamheidsthema gezondheid en de risicosectoren maakindustrie, mijnbouw, olie en gas en woningbouw en vastgoed zijn voor het laatst beoordeeld in 2016. De overige thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering zijn eveneens onderzocht in de beleidsupdate van 2018. In de analyse van de resultaten in Hoofdstuk 3, Hoofdstuk 4 en Hoofdstuk 5 wordt per thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering duidelijk aangegeven wanneer de laatste beoordeling plaatsvond.

1.4.2 Principes afgeleid van internationale standaarden

In de door de Eerlijke Bankwijzer gehanteerde FFG-methode worden voor ieder van de in paragraaf 1.4.1 genoemde thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering *elementen van een goed beleid* gedefinieerd die zijn afgeleid van internationale standaarden, zoals internationale verdragen, richtlijnen, keurmerken, gedragscodes en relevante publicaties van gerenommeerde organisaties. De elementen zijn als *principes* geformuleerd.

Principes die in (vrijwel) alle landen in wet- en regelgeving zijn opgenomen worden niet expliciet benoemd, omdat de Eerlijke Bankwijzer ervan uitgaat dat bankgroepen verwachten dat de bedrijven waar ze kapitaal aan beschikbaar stellen zich aan de wet houden. Het onderzoek richt zich vooral op bovenwettelijk (MVO-) beleid.

De geformuleerde principes kunnen door de bankgroepen op verschillende manieren toegepast worden op nieuwe en bestaande leningen en beleggingen en op hun bedrijfsvoering. Bij nieuwe leningen en beleggingen kunnen de principes als selectiecriteria worden gehanteerd. Bij bestaande leningen en beleggingen kunnen ze worden ingezet als richtlijn voor engagementactiviteiten of voor afspraken over verbeteringen met de bedrijven waarmee de bankgroep financiële relaties heeft. Op basis van deze principes kan een bankgroep uiteindelijk ook besluiten om een financiële relatie met een bedrijf te beëindigen als de engagementactiviteiten niet het gewenste resultaat hebben.

In dit beleidsonderzoek wordt niet in detail de praktijk van de financierings- en beleggingsbeslissingen van de bankgroepen beoordeeld, maar de *principes* die daaraan ten grondslag liggen. Voor het thema transparantie en verantwoording wordt wel naar de praktijk gekeken, omdat de in dit thema vervatte beoordelingselementen betrekking hebben op de bedrijfsvoering van de banken.

1.4.3 Onacceptabele praktijken

Een aantal beoordelingselementen in de FFG-methode uit het principe dat een bepaalde activiteit onacceptabel is. Deze elementen zijn geformuleerd als “Activiteit X is onacceptabel”. De Eerlijke Bankwijzer keurt zulke activiteiten sterk af. Echter, omdat de Eerlijke Bankwijzer niet ingaat op de manier waarop bankgroepen hun beleid implementeren, moet het woord “onacceptabel” niet automatisch worden gelezen als “uitgesloten”. De Eerlijke Bankwijzer is zich bewust van de verschillende stappen die financiële instellingen kunnen nemen om bedrijven over te halen om met een bepaalde activiteit te stoppen. De Eerlijke Bankwijzer verwacht daarom ook niet van bankgroepen dat zij bedrijven die betrokken zijn bij onacceptabele activiteiten altijd onmiddellijk uitsluiten. Bankgroepen kunnen ook zonder bedrijven uit te sluiten scoren voor beoordelingselementen over onacceptabele activiteiten, bijvoorbeeld door het voeren van een gestructureerde dialoog met een duidelijk doel en termijn voor het stoppen van de activiteit.

1.4.4 Relevante beleidsstukken

De Eerlijke Bankwijzer verwacht van bankgroepen dat ze hun krediet- en beleggingsbeleid publiek beschikbaar maken, bijvoorbeeld via de eigen website of in het jaarverslag. Het onderzoek baseert zich daarom uitsluitend op publiek beschikbare bronnen. Interne beleidsdocumenten worden door de Eerlijke Bankwijzer niet in overweging genomen. De naam of het onderwerp van het beleidsstuk is niet relevant. Elementen op het gebied van gezondheid kunnen bijvoorbeeld opgenomen zijn in het arbeidsrechten- of mensenrechtenbeleid van de bankgroep.

Wel is de reikwijdte van het beleidsstuk van belang. Voor de *duurzaamheidsthema's* die in paragraaf 1.4.1 zijn benoemd, verwacht de Eerlijke Bankwijzer dat de bankgroep beleid heeft dat geldt voor alle leningen aan en beleggingen in alle bedrijven en organisaties. Voor de in paragraaf 1.4.1 genoemde *risicosectoren* wordt beleid verwacht dat alleen betrekking hoeft te hebben op leningen aan en beleggingen in bedrijven in de betreffende sector. Elementen die alleen in het beleid voor een specifieke sector zijn opgenomen kunnen daarom niet meetellen voor de beoordeling van het themabeleid van de bankgroep.

Brochures en andere publicaties die de bankgroep publiceert om eigen klanten te informeren over bepaalde maatschappelijke of economische ontwikkelingen worden niet als beleidsstukken beschouwd, tenzij de bankgroep in deze publicaties nadrukkelijk aangeeft welke principes ze hanteert bij het beoordelen van de eigen leningen en beleggingen.

Wanneer een bankgroep in een nieuws- of persbericht (al dan niet gepubliceerd op de eigen website) vernieuwingen in het beleid aankondigt, worden deze vernieuwingen bij één (periodieke) actualisering van de beleidsbeoordeling van de Eerlijke Bankwijzer meegenomen. Daarna wordt verwacht dat de aangekondigde beleidswijziging geïntegreerd is in de beleidsstukken waarin de bankgroep haar krediet- en beleggingsbeleid vastlegt.

In dit onderzoek worden alleen beleidsstukken beoordeeld die vóór 13 mei 2020 door de bankgroepen zijn gepubliceerd. Een uitzondering is gemaakt voor het jaarverslag van Bunq, dat pas op 30 juni 2020 werd gepubliceerd. De informatie uit dat jaarverslag is echter uitsluitend meegenomen in de beoordeling van het thema transparantie en verantwoording of waar het rapportage over de financiële en niet-financiële resultaten betrof, zoals rapportage over de CO₂-voetafdruk van de beleggingsportefeuille. Nieuw beleid dat na de deadline van 13 mei 2020 is aangekondigd, is niet meegenomen in de beoordeling.

1.4.5 Internationale standaarden en initiatieven

Bij de beoordeling van het krediet- en beleggingsbeleid van de bankgroepen wordt niet alleen gekeken naar het beleid dat de bankgroep heeft uitgeschreven in de eigen beleidsstukken, maar ook naar de internationale standaarden en initiatieven die door de bankgroep zijn ondertekend of waarnaar de bankgroep verwijst in het eigen beleid. Het gaat daarbij bijvoorbeeld om de OESO-richtlijnen voor Multinationale Ondernemingen, de *IFC Performance Standards* en het *UN Global Compact*. Bankgroepen die naar een dergelijke standaard verwijzen in hun beleid of die een dergelijke standaard ondertekend hebben én daarbij duidelijk maken dat ze deze standaarden op hun beleggingen toepassen, ontvangen bij de inhoudelijke beoordeling van het beleid automatisch een punt voor de elementen waarvan vooraf is vastgesteld dat de internationale standaard het principe dekt.

1.5 Methodologie: reikwijdte van het beleid

Naast de inhoud van het beleid (besproken in paragraaf 1.4) is ook de reikwijdte van het beleid van groot belang bij de beoordeling van de bankgroepen. Als een bankgroep een bepaald principe alleen hanteert voor leningen en niet voor vermogensbeheer voor klanten, kan immers moeilijk volgehouden worden dat de bankgroep het principe volledig onderschrijft. De Eerlijke Bankwijzer stelt dat de principes van de bankgroep betekenis moeten hebben voor alle vormen van leningen en beleggingen die de bankgroep uitvoert, voor alle financiële diensten die de bankgroep aanbiedt en voor alle relevante aspecten van de bedrijfsvoering. Als een bankgroep op haar website of in een beleidsdocument duidelijk maakt dat het beleid voor een thema of sector voor de gehele bank geldt, inclusief dochterbedrijven en alle vormen van financiële dienstverlening, inclusief vermogensbeheer, ontvangt de bank hiervoor automatisch een maximale score voor alle beoordelingselementen die door dit beleid worden gedekt.

1.5.1 Selectie van investeringscategorieën

In de FFG-methode wordt per element de aan een bank toegekende score voor de inhoud van het beleid vermenigvuldigd met een percentage dat gebaseerd is op de mate waarin het beleid op verschillende soorten leningen en beleggingen wordt toegepast. Hierbij worden vier investeringscategorieën onderscheiden:

- Zakelijke kredietverlening (inclusief onderwriting);
- Projectfinanciering;
- Beleggingen op de balans, voor eigen rekening en risico van de bank (in aandelen, obligaties, futures, swaps en andere financiële activa);
- Vermogensbeheer voor klanten (in de vorm van eigen beleggingsfondsen, private banking en externe mandaten).

In de paragrafen 1.5.2 en 1.5.3 wordt verder ingegaan op deze verschillende investeringscategorieën en hun relevantie voor banken.

1.5.2 Beleggingen op de balans

Banken krijgen uit verschillende bronnen geld binnen en investeren dat weer op verschillende manieren in activiteiten van particulieren, bedrijven en overheden, door middel van leningen, beleggingen en andere vormen van financiering. Op de balans van een bank wordt dat naast elkaar gezet: rechts staat hoe de bank geld binnen heeft gekregen (de *passiva*), links staat waaraan de bank dat geld heeft uitgegeven (de *activa*). Hieronder beschrijven we beide categorieën:

- **Passiva**

De passiva van de bankgroep - al het geld dat bij de bank is binnengekomen - kunnen onderverdeeld worden in verplichtingen en eigen vermogen. Het eigen vermogen is het geld van de eigenaars van de bank. Dat kunnen particulieren zijn, andere bankgroepen of - bij een coöperatieve bank - de leden. Het eigen vermogen bestaat uit:

- Geld dat is binnengekomen door aandelen in de bank te verkopen aan de eigenaars;
- De nettowinst die de bank in de loop der jaren heeft gemaakt.

Onder de verplichtingen van een bank valt al het andere geld dat bij de bank is binnengekomen, met name door:

- Geld dat particulieren, instellingen en bedrijven op betaal- en spaarrekeningen hebben gezet;
- Leningen van andere financiële instellingen;
- Obligaties die de bank heeft verkocht aan beleggers;
- Financiële derivaten: schulden als gevolg van swapsⁱ, futuresⁱⁱ of opties.

- **Activa**

Het geld dat binnenkomt bij een bank wordt weer belegd in verschillende soorten activa (bezittingen en vorderingen). In andere woorden: de som van de passiva is altijd precies gelijk aan de som van de activa. Een bank kan in de volgende soorten activa investeren:

- De kantoren plus inboedel waarin het personeel van de bankgroep werkt;
- Leningen aan en tegoeden bij andere financiële instellingen;
- Zakelijke kredietverlening aan bedrijven en overheden, inclusief projectfinanciering;
- Hypotheekleningen en consumptieve kredieten aan particulieren;
- Beleggingen in onder meer aandelen en obligaties van bedrijven en in obligaties van overheden, maar ook in private equity en onroerend goed;
- Beleggingen in financiële derivaten: swaps, futures of opties.

Niet elke bank investeert in dezelfde mate in al deze soorten activa, dat hangt af van de markten waarop de bank actief is.

De passiva op de bankbalans worden gebruikt om de activa te financieren. Dat betekent dat het geld dat door particulieren, instellingen en bedrijven aan een bank middels spaartegoeden wordt overgedragen, in principe door de bank kan worden aangewend voor alle mogelijke leningen en beleggingen: van hypotheekleningen aan particulieren tot kredietverlening aan internationale bedrijven en beleggingen in financiële derivaten. Dat betekent dat iemand die spaargeld op een bankrekening zet, niet zonder meer weet waar zijn of haar geld precies aan besteed wordt.

Daarom is het van groot belang dat een bank inzichtelijk maakt welk beleid gevoerd wordt voor de verschillende leningen en beleggingen op de balans. Vanwege de sterke relatie met verschillende duurzaamheidsthema's, concentreert de Eerlijke Bankwijzer zich bij de leningen en beleggingen op de balans op drie investeringscategorieën:

- **Zakelijke kredietverlening, inclusief onderwriting**

Zakelijke kredietverlening betreft het verstrekken van leningen en kredieten aan bedrijven, overheden en organisaties. Underwriting betreft het helpen van bedrijven, overheden, en organisaties met het uitgeven van aandelen en obligaties op de kapitaalmarkt.

i Een swap is een afgeleid financieel product waarbij twee partijen geldstromen ruilen. Bijvoorbeeld bij een renteswap ruilen twee verzekeraars de rentebetalingen van twee leningen met elkaar. Het doel hiervan kan zijn om risico's te beperken van bijvoorbeeld een rentestijging of juist om te speculeren op een rentedaling. Een verzekeraar heeft bij een swap dus zowel een schuld als een bezitting.

ii Een future is een financieel contract tussen twee partijen die zich verbinden om op een bepaald tijdstip een bepaalde hoeveelheid van een product of financieel instrument te verhandelen tegen een vooraf bepaalde prijs.

- **Projectfinanciering**

Projectfinanciering betreft een specifieke vorm van zakelijke kredietverlening die gericht is op het financieren van één specifieke ondernemingsactiviteit (bijvoorbeeld een fabriek, weg, of pijpleiding).

- **Beleggingen op de balans**

Beleggingen in aandelen en obligaties van bedrijven, obligaties van overheden, private equity, onroerend goed en in financiële derivaten zoals swaps, futures of opties.

1.5.3 Vermogensbeheer

Naast de drie vormen van leningen en beleggingen op de balans die in paragraaf 1.5.2 zijn behandeld, is er nog een investeringscategorie relevant voor de Eerlijke Bankwijzer. Dit is vermogensbeheer voor klanten, wat de meeste bankgroepen aan klanten aanbieden, al dan niet via een apart dochterbedrijf. Hoewel het hier niet gaat om beleggingen met eigen geld en deze beleggingen ook niet op de balans van de bank staan, zegt de werkwijze van de vermogensbeheerders die behoren tot dezelfde bankgroep ook iets over de mate van maatschappelijke verantwoordelijkheid van de hele bankgroep. Daarom wordt ook het beleid van de bankgroepen met betrekking tot vermogensbeheer voor klanten door de Eerlijke Bankwijzer beoordeeld.

Echter, niet alle vormen van vermogensbeheer voor klanten worden beoordeeld, omdat ze niet allemaal relevant zijn. De vermogensbeheerdochters van bankgroepen hebben niet altijd de keuze om wel of geen kapitaal beschikbaar te stellen aan bedrijven of overheden als hun klanten hierin leidend zijn. En soms is het voor deze vermogensbeheerders niet mogelijk om instrumenten op het gebied van verantwoord beleggen - zoals stemmen op aandeelhoudersvergaderingen - in te zetten. Aan de hand van de volgende criteria is bepaald of de verschillende vermogensbeheeractiviteiten in de beoordeling door de Eerlijke Bankwijzer worden meegenomen:

- Komt door deze vorm van vermogensbeheer kapitaal beschikbaar voor bedrijven of overheden?
- Heeft de bankgroep keuzevrijheid en/of verantwoordelijkheid om deze vorm van vermogensbeheer al dan niet (of eventueel onder voorwaarden) te verlenen?
- Kan de bank instrumenten op het gebied van verantwoord beleggen inzetten bij deze vorm van vermogensbeheer?

Op basis van deze criteria heeft de Eerlijke Bankwijzer - na eerdere uitgebreide afstemming hiertoe met de Nederlandse banksector- besloten om de volgende vormen van vermogensbeheer mee te nemen in de beoordeling van de reikwijdte van het krediet- en beleggingsbeleid:

- Eigen beleggingsfondsen: Beleggingsfondsen die door de bankgroep zelf worden samengesteld en aangeboden aan particuliere en institutionele beleggers;
- Private banking: Beleggingen in aandelen en obligaties of - door andere vermogensbeheerders beheerde - beleggingsfondsen met geld van particuliere beleggers;
- Externe mandaten: Beleggingen in aandelen en obligaties of - door andere vermogensbeheerders beheerde - beleggingsfondsen met geld van institutionele beleggers (pensioenfondsen, verzekeraars).

Vormen van vermogensbeheer die niet worden meegenomen in de beoordeling van de reikwijdte van het krediet- en beleggingsbeleid zijn:

- Trading platforms waarop (particuliere) klanten zelf kunnen beleggen in aandelen, obligaties en beleggingsfondsen (zogenaamde *execution only* diensten);
- Het in bewaring houden van aandelen voor particuliere of institutionele beleggers.

1.5.4 Toekenning en berekening scores

Voor ieder thema, iedere sector en ieder aspect van de bedrijfsvoering is in de FFG-methode een aantal beoordelingselementen opgenomen: criteria die de Eerlijke Bankwijzer belangrijk vindt en die grotendeels zijn afgeleid van internationale standaarden. Bij de beoordeling van het beleid van een bank wordt voor elk beoordelingselement nagegaan of het beleid voldoet aan de criteria van de Eerlijke Bankwijzer.

Wanneer het beleid van een bankgroep volledig voldoet aan een beoordelingselement, wordt een *inhoudsscore* 1 toegekend worden. Wanneer er geen beleid is gevonden of het beleid niet voldoet, wordt een *inhoudsscore* 0 toegekend. Wanneer de inhoud van een element volledig gedekt is, kan het beleid ook in aanmerking komen voor een *reikwijdtescore*, een percentage gebaseerd op het aantal relevante investeringscategorieën waarop het beleid wordt toegepast.

Het standaard reikwijdtepercentage is 50%. Dit is gebaseerd op de aanname van de Eerlijke Bankwijzer dat wanneer een bankgroep niet duidelijk maakt voor welke investeringscategorieën het beleid geldt, het beleid van toepassing is op de helft van de activiteiten van de bankgroep. In dat geval wordt de *inhoudsscore* vermenigvuldigd met 50%, wat een *beleidsscore* van 0,5 (een halve punt) oplevert. Voor elke relevante investeringscategorie waarvan de bankgroep duidelijk maakt dat het beleid erop van toepassing is, stijgt het reikwijdtepercentage, en daarmee de score voor het beoordelingselement. Wanneer de bankgroep duidelijk maakt dat het beleid wordt toegepast op alle investeringscategorieën die voor de bankgroep relevant zijn, wordt de inhoudsscore vermenigvuldigd met het reikwijdtepercentage van 100%. Dit levert een *beleidsscore* van 1 op voor het betreffende beoordelingselement.

Als het beleid van de bankgroep volledig voldoet aan een beoordelingselement, levert dat dus een *beleidsscore* van minimaal 0,5 en maximaal 1 op voor dat element. In sommige gevallen heeft een bankgroep beleid dat wel deels, maar niet volledig aan de inhoud van het element voldoet. In dat geval geldt de regel dat slechts een *inhoudsscore* toegekend kan worden, zonder verhoging met het reikwijdtepercentage. Voor bankgroepen wier beleid wel deels maar niet volledig toereikend is, wordt voor het betreffende element dus een halve punt toegekend.

Concreet zijn er bij de toekenning van scores dus de volgende opties:

- Wanneer een bankgroep geen publiek beschikbaar beleid heeft dat voldoet aan de criteria van een beoordelingselement worden geen punten toegekend. De *beleidsscore* voor het element is dan 0;
- Wanneer een bankgroep beleid heeft dat in enige mate, maar niet volledig aan de criteria van een beoordelingselement voldoet wordt slechts een *inhoudsscore* toegekend, zonder verhoging van het reikwijdtepercentage. De *beleidsscore* voor het element is dan 0,5;
- Wanneer een bankgroep beleid heeft dat volledig voldoet aan de criteria van een beoordelingselement, maar het beleid niet toepast op alle relevante investeringscategorieën, wordt een *inhoudsscore* toegekend, met verhoging van het reikwijdtepercentage voor elke investeringscategorie waarop het beleid wordt toegepast. De *beleidsscore* voor het element ligt dan tussen 0,5 en 1, afhankelijk van het aantal investeringscategorieën;
- Wanneer een bankgroep beleid heeft dat volledig voldoet aan de criteria van een beoordelingselement en het beleid ook toepast op alle relevante investeringscategorieën, wordt een *inhoudsscore* en een volledige *reikwijdtescore* gegeven. De *beleidsscore* voor het element is dan 1.
- In sommige gevallen is een beoordelingselement niet van toepassing op een specifieke bankgroep. In dat geval wordt geen *beleidsscore* toegekend, maar wordt het element als 'niet relevant' (n.r.) beschouwd.

Door de *beleidsscores* voor de verschillende elementen op te tellen wordt per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering een *beleidsscore* toegekend. De scores worden weergegeven op een schaal van 1 tot en met 10.

De beleidsscore van een bank voor een thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering wordt bepaald door het aantal elementen dat is opgenomen in het beleid te delen door het totale aantal elementen dat in de methode is gedefinieerd voor het betreffende thema, de sector of het aspect van de bedrijfsvoering. In formulevorm:

$$\text{Beleidsscore voor een thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering} = \frac{\text{Som van de beleidsscores per element} * 10}{\text{Aantal elementen in de methode voor het thema, de sector of het aspect van de bedrijfsvoering}}$$

De uitkomst wordt afgerond op een geheel getal. Als het getal achter de komma begint met 0, 1, 2, 3 of 4 wordt naar beneden afgerond, bij 5 of meer naar boven. Als de beleidsscore lager dan 1 is, wordt altijd naar boven afgerond.

Elke bankgroep krijgt dus voor het beleid ten aanzien van elk thema een geheel getal als beleidsscore, minimaal een 1 en maximaal een 10. Aan deze scores hangt de Eerlijke Bankwijzer kwalificaties, overgenomen uit het onderwijs (zie Tabel 3).

Tabel 3 Kwalificaties behorende bij beleidsscores

Score	Kwalificatie
10	Uitstekend
9	Zeer goed
8	Goed
7	Ruim voldoende
6	Voldoende
5	Twijfelachtig
4	Onvoldoende
3	Ruim onvoldoende
2	Slecht
1	Zeer slecht

1.6 Scoreveranderingen voor thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering

Wanneer een beleidsonderzoek van de Eerlijke Bankwijzer wordt geactualiseerd, kunnen de beleidsscores van bankgroepen voor een thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering veranderen. Zulke veranderingen zijn in veel gevallen het gevolg van verbeteringen of verslechtingen van het beleid van de bankgroepen, maar kunnen ook andere oorzaken hebben. Veranderingen in de scores voor individuele beoordelingselementen kunnen de volgende oorzaken hebben:

- **Veranderingen in de inhoud van het beleid:**

Wanneer een bankgroep ten opzichte van het vorige beleidsonderzoek beleid heeft geformuleerd dat beter of volledig aan de criteria van een beoordelingselement voldoet, geldt dit als een verbetering van de inhoud van het beleid. Omgekeerd is er sprake van een verslechting van de inhoud van het beleid wanneer er geen beleid meer is, of wanneer het beleid niet langer (volledig) aan de inhoudelijke criteria van het beleid voldoet.

- **Veranderingen in de reikwijdte van het beleid:**

Wanneer een bankgroep ten opzichte van het vorige beleidsonderzoek het aantal investeringscategorieën waarop het beleid van toepassing is heeft verhoogd, of heeft verduidelijkt dat het beleid voor alle investeringscategorieën van toepassing is, geldt dit als een verbetering van de reikwijdte van het beleid. Omgekeerd is er sprake van een verslechtering van de reikwijdte van het beleid wanneer het beleid van de bankgroep op minder investeringscategorieën van toepassing is, of wanneer de bankgroep niet langer duidelijk is over voor welke investeringscategorieën het beleid geldt.

- **Verandering in de methodologie:**

Tijdens herzieningen van de FFG-methode kunnen elementen worden verwijderd, toegevoegd, of veranderd. Ook kunnen veranderingen worden doorgevoerd in de criteria waaraan beleid moet voldoen om een score te krijgen voor een element, zoals een (internationale) standaard die of initiatief dat eerder wel of juist niet als voldoende werd beschouwd. Ook kunnen door wijzigingen in de methodologie sommige elementen onder specifieke omstandigheden op 'niet relevant' worden gezet omdat ze als niet toepasbaar worden beschouwd, waar ze eerder wel als toepasbaar werden beschouwd, of andersom. Veranderingen in de methode kunnen een positief, negatief, of neutraal effect hebben op de score voor een beoordelingselement.

Op de totale score die een bank in een beleidsupdate haalt voor een bepaald thema of een bepaalde sector zijn voorts de volgende factoren van invloed:

- Veranderingen in de weging van elementen door wijzigingen in de methodologie (met name door het toevoegen of verwijderen van elementen verandert automatisch het relatieve gewicht van ieder element); en
- De afronding van de berekende score voor een sector of thema naar een rond getal van 1 tot 10.

Dit betekent, enerzijds, dat veranderingen in het beleid van de bankgroep voor een bepaald thema of een sector zich niet automatisch hoeven te vertalen in een hogere of lagere (afgeronde) beleidsscore voor dat thema of die sector. Anderzijds betekent een hogere beleidsscore niet automatisch dat het beleid van een bankgroep sinds het vorige onderzoek verbeterd is. Voor een goed begrip van de veranderingen in het beleid van de bankgroepen is het belangrijk om niet slechts te kijken naar de totale score, maar ook naar veranderingen in de scores voor individuele beoordelingselementen en de oorzaken daarvoor. In dit rapport is daarom voor elk thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering een paragraaf inbegrepen waarin de veranderingen in beleid in detail worden geanalyseerd. Ook wordt in Hoofdstuk 6 een overzicht en analyse gegeven van de veranderingen van de scores voor individuele elementen als gevolg van wijzigingen in het beleid van de bankgroepen.

1.7 Verantwoording

Dit rapport biedt een weergave van de resultaten van het beleidsonderzoek voor de Eerlijke Bankwijzer, dat is uitgevoerd in opdracht van de vijf deelnemende organisaties. De gebruikte methodologie is in opdracht van *Fair Finance International* opgesteld door het Nederlandse onderzoeksbureau Profundo. De FFGI-methode wordt periodiek geactualiseerd, het meest recent in februari 2020.

Het onderzoek is door onderzoeksbureau Profundo uitgevoerd in de maanden maart tot en met juni 2020. Gedurende het onderzoek hebben de onderzochte bankgroepen de gelegenheid gekregen om te reageren op:

- De bronnen die voor het onderzoek zijn gebruikt;
- De bedrijfsinformatie over de betreffende bankgroep; en
- De onderzoeksresultaten.

Bunq, De Volksbank en Triodos Bank hebben gebruik gemaakt van de gelegenheid tot het geven van feedback en die reacties zijn meegenomen in het onderzoek.

1.8 Disclaimer

Niet alle partnerorganisaties binnen de Eerlijke Bankwijzer werken inhoudelijk op alle thema's en/of sectoren waarover het onderzoek zich uitstrekt. Uitingen over deelonderwerpen hoeven dan ook niet noodzakelijkerwijs te worden onderschreven door alle in de Eerlijke Bankwijzer samenwerkende organisaties.

Hoofdstuk 2 Beoordeling Beleid

2.1 ABN Amro

In Tabel 4 staan de beleidsscores voor ABN Amro, per duurzaamheidsthema, risicosector en aspect van de bedrijfsvoering. In de linker kolom staan de scores van het vorige beleidsonderzoek. De beleidsscores van de huidige beleidsupdate staan in de middelste kolom. De veranderingen ten opzichte van de vorige beoordeling staan in de rechterkolom. Zie voor meer informatie over het scoremodel paragrafen 1.4 en 1.5.

Tabel 4 **Overzicht beleidsscores ABN Amro**

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	Beleidscores vorige update	Beleidscores 2020	Veranderingen in beleidsscores
<i>Thema</i>			
Arbeidsrechten	8	7	-1
Belastingen	3	4	+1
Corruptie	6	8	+2
Dierenwelzijn	5	6	+1
Gendergelijkheid	2	3	+1
Gezondheid	8	9	+1
Klimaatverandering	3	5	+2
Mensenrechten	9	9	-
Natuur	6	7	+1
<i>Sector</i>			
Maakindustrie	7	6	-1
Mijnbouw	6	7	+1
Olie en gas	7	8	+1
Wapens	8	8	-
Woningbouw en vastgoed	5	6	+1
<i>Bedrijfsvoering</i>			
Transparantie en verantwoording	5	5	-

2.2 Bunq

In Tabel 5 staan de beleidsscores voor Bunq, per duurzaamheidsthema, risicosector en aspect van de bedrijfsvoering. Omdat dit de eerste keer is dat Bunq is onderzocht, ontbreken de kolommen met beleidsscores van de vorige beleidsupdate en met de verandering in score. Zie voor meer informatie over het scoremodel paragrafen 1.4 en 1.5.

Tabel 5 **Overzicht beleidsscores Bunq**

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	Beleidsscores 2020
<i>Thema</i>	
Arbeidsrechten	8
Belastingen	9
Corruptie	8
Dierenwelzijn	8
Gendergelijkheid	7
Gezondheid	9
Klimaatverandering	5
Mensenrechten	9
Natuur	9
<i>Sector</i>	
Maakindustrie	8
Mijnbouw	8
Olie en gas	8
Wapens	10
Woningbouw en vastgoed	9
<i>Bedrijfsvoering</i>	
Transparantie en verantwoording	2

2.3 De Volksbank

In Tabel 6 staan de beleidsscores voor De Volksbank, per duurzaamheidsthema, risicosector en aspect van de bedrijfsvoering. In de linker kolom staan de scores van het vorige beleidsonderzoek. De scores van de huidige beleidsupdate staan in de middelste kolom. De veranderingen ten opzichte van de vorige beoordeling staan in de rechter kolom. Zie voor meer informatie over het scoremodel paragrafen 1.4 en 1.5.

Tabel 6 Overzicht beleidsscores De Volksbank

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	Beleidsscores vorige update	Beleidsscores 2020	Veranderingen in beleidsscores
<i>Thema</i>			
Arbeidsrechten	10	9	-1
Belastingen	7	8	+1
Corruptie	9	9	-
Dierenwelzijn	10	10	-
Gendergelijkheid	5	9	+4
Gezondheid	9	9	-
Klimaatverandering	9	9	-
Mensenrechten	10	10	-
Natuur	9	10	+1
<i>Sector</i>			
Maakindustrie	8	9	+1
Mijnbouw	9	10	+1
Olie en gas	-	10	-
Wapens	10	10	-
Woningbouw en vastgoed	6	9	+3
<i>Bedrijfsvoering</i>			
Transparantie en verantwoording	8	8	-

2.4 ING

In Tabel 7 staan de beleidsscores voor ING, per duurzaamheidsthema, risicosector en aspect van de bedrijfsvoering. In de linker kolom staan de scores van het vorige beleidsonderzoek. De scores van de huidige beleidsupdate staan in de middelste kolom. De veranderingen ten opzichte van de vorige beoordeling staan in de rechter kolom. Zie voor meer informatie over het scoremodel paragrafen 1.4 en 1.5.

Tabel 7 Overzicht beleidsscores ING

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	Beleidscores vorige update	Beleidscores 2020	Veranderingen in beleidsscores
<i>Thema</i>			
Arbeidsrechten	8	6	-2
Belastingen	4	4	-
Corruptie	8	8	-
Dierenwelzijn	6	6	-
Gendergelijkheid	3	3	-
Gezondheid	6	5	-1
Klimaatverandering	3	5	+2
Mensenrechten	5	7	+2
Natuur	6	6	-
<i>Sector</i>			
Maakindustrie	5	5	-
Mijnbouw	6	7	+1
Olie en gas	5	6	+1
Wapens	6	5	-1
Woningbouw en vastgoed	1	3	+2
<i>Bedrijfsvoering</i>			
Transparantie en verantwoording	4	5	+1

2.5 NIBC

In Tabel 8 staan de beleidsscores voor NIBC, per duurzaamheidsthema, risicosector en aspect van de bedrijfsvoering. In de linker kolom staan de scores van het vorige beleidsonderzoek. De scores van de huidige beleidsupdate staan in de middelste kolom. De veranderingen ten opzichte van de vorige beoordeling staan in de rechter kolom. Zie voor meer informatie over het scoremodel paragrafen 1.4 en 1.5.

Tabel 8 Overzicht beleidsscores NIBC

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	Beleidscores vorige update	Beleidscores 2020	Veranderingen in beleidsscores
<i>Thema</i>			
Arbeidsrechten	9	8	-1
Belastingen	5	5	-
Corruptie	8	8	-
Dierenwelzijn	5	5	-
Gendergelijkheid	2	3	+1
Gezondheid	7	8	+1
Klimaatverandering	6	7	+1
Mensenrechten	7	10	+3
Natuur	9	9	-
<i>Sector</i>			
Maakindustrie	7	7	-
Mijnbouw	5	6	+1
Olie en gas	8	8	-
Wapens	9	9	-
Woningbouw en vastgoed	2	3	+1
<i>Bedrijfsvoering</i>			
Transparantie en verantwoording	3	4	+1

2.6 Rabobank

In Tabel 9 staan de beleidsscores voor Rabobank, per duurzaamheidsthema, risicosector en aspect van de bedrijfsvoering. In de linker kolom staan de scores van het vorige beleidsonderzoek. De scores van de huidige beleidsupdate staan in de middelste kolom. De veranderingen ten opzichte van de vorige beoordeling staan in de rechter kolom. Zie voor meer informatie over het scoremodel paragrafen 1.4 en 1.5.

Tabel 9 **Overzicht beleidsscores Rabobank**

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	Beleidscores vorige update	Beleidscores 2020	Veranderingen in beleidsscores
<i>Thema</i>			
Arbeidsrechten	9	7	-2
Belastingen	5	5	-
Corruptie	8	8	-
Dierenwelzijn	7	7	-
Gendergelijkheid	2	3	+1
Gezondheid	6	6	-
Klimaatverandering	5	6	+1
Mensenrechten	8	8	-
Natuur	6	6	-
<i>Sector</i>			
Maakindustrie	5	4	-1
Mijnbouw	6	7	+1
Olie en gas	7	8	+1
Wapens	8	7	-1
Woningbouw en vastgoed	3	4	+1
<i>Bedrijfsvoering</i>			
Transparantie en verantwoording	5	4	-1

2.7 Triodos Bank

In Tabel 10 staan de beleidsscores voor Triodos Bank, per duurzaamheidsthema, risicosector en aspect van de bedrijfsvoering. In de linker kolom staan de scores van het vorige beleidsonderzoek. De scores van de huidige beleidsupdate staan in de middelste kolom. De veranderingen ten opzichte van de vorige beoordeling staan in de rechter kolom. Zie voor meer informatie over het scoremodel paragrafen 1.4 en 1.5.

Tabel 10 Overzicht beleidsscores Triodos Bank

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	Beleidscores vorige update	Beleidscores 2020	Veranderingen in beleidsscores
<i>Thema</i>			
Arbeidsrechten	10	9	-1
Belastingen	7	7	-
Corruptie	9	9	-
Dierenwelzijn	9	9	-
Gendergelijkheid	4	4	-
Gezondheid	8	9	+1
Klimaatverandering	8	9	+1
Mensenrechten	9	10	+1
Natuur	9	9	-
<i>Sector</i>			
Maakindustrie	9	8	-1
Mijnbouw	9	9	-
Olie en gas	-	10	-
Wapens	10	10	-
Woningbouw en vastgoed	3	4	+1
<i>Bedrijfsvoering</i>			
Transparantie en verantwoording	8	8	-

2.8 Van Lanschot Kempen

In Tabel 11 staan de beleidsscores voor Van Lanschot Kempen, per duurzaamheidsthema, risicosector en aspect van de bedrijfsvoering. In de linker kolom staan de scores van het vorige beleidsonderzoek. De scores van de huidige beleidsupdate staan in de middelste kolom. De veranderingen ten opzichte van de vorige beoordeling staan in de rechter kolom. Zie voor meer informatie over het scoremodel paragrafen 1.4 en 1.5.

Tabel 11 **Overzicht beleidsscores Van Lanschot Kempen**

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	Beleidscores vorige update	Beleidscores 2020	Veranderingen in beleidsscores
<i>Thema</i>			
Arbeidsrechten	8	8	-
Belastingen	5	5	-
Corruptie	8	8	-
Dierenwelzijn	3	2	-1
Gendergelijkheid	2	2	-
Gezondheid	8	8	-
Klimaatverandering	3	3	-
Mensenrechten	7	8	+1
Natuur	8	8	-
<i>Sector</i>			
Maakindustrie	8	7	-1
Mijnbouw	6	5	-1
Olie en gas	6	6	-
Wapens	9	8	-1
Woningbouw en vastgoed	1	1	-
<i>Bedrijfsvoering</i>			
Transparantie en verantwoording	6	7	+1

Hoofdstuk 3 Analyse resultaten per thema

3.1 Arbeidsrechten

3.1.1 Wat staat er op het spel?

Bescherming van mensen in hun werkomgeving is een fundamentele verantwoordelijkheid van bedrijven en overheden. Werknemers hebben het recht op veilige en gezonde werkomstandigheden, goede arbeidsvoorwaarden, vrijheid van organisatie en collectieve onderhandeling, een leefbaar loon en eerlijke wervingspraktijken. Ook dient arbeid vrij te zijn van discriminatie, kinderarbeid en dwangarbeid. Deze arbeidsrechten dragen bij aan de ontwikkeling van duurzaam menselijk kapitaal en aan de democratisering van samenlevingen. Goede afspraken omtrent werk en beloning, bescherming van dienstverbanden en goed functionerende overlegstructuren tussen werkgevers en werknemers dragen bij aan het welzijn van werknemers. Veiligheid op het werk is essentieel om ongelukken te voorkomen.

Speciale aandacht gaat uit naar de positie van vrouwen. Het inkomen van vrouwen levert een bijdrage aan de gezondheid en productiviteit van families, lokale gemeenschappen en toekomstige generaties. Gelijke behandeling van mannen en vrouwen op de werkvloer draagt bij aan armoedebestrijding en verhoging van de levensstandaard, en daarmee aan de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's) van de Verenigde Naties.⁴

De wereldwijde financiële en economische crisis van 2008 heeft blijvende invloed op de banenmarkt: er is steeds minder zekerheid voor werknemers, vooral voor jongeren. In 2015 benoemde de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO) in verband hiermee het belang van regulering van de arbeidsmarkt en versterking van de rechtsbescherming van werknemers.⁵ Het krediet- en beleggingsbeleid van bankgroepen kan ervoor zorgen dat wordt geïnvesteerd in bedrijven die aandacht hebben voor arbeidsrechten en het creëren van een duurzame groei van de werkgelegenheid, in overeenstemming met SDG 8: Waardig werk en economische groei.

3.1.2 Overzicht elementen en scores

Op basis van internationale standaarden en initiatieven zijn elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Bankwijzer in het krediet- en beleggingsbeleid van bankgroepen zouden moeten zijn opgenomen. Afhankelijk van de voor de bankgroep relevante investeringscategorieën waarop het beleid wordt toegepast ligt de score per element tussen 0,5 en 1. Wanneer een element niet van toepassing is op de betreffende bankgroep wordt dit in de tabel weergegeven als "n.r." (niet relevant). De score voor dit thema is voorts gebaseerd op de verhouding tussen het aantal elementen dat in het krediet- en beleggingsbeleid van de bankgroep is opgenomen en het totaal aantal elementen dat volgens de Eerlijke Bankwijzer relevant is voor het thema. De beleidsscore voor dit thema, berekend door de optelsom van de scores te delen door het totaal aantal elementen, wordt uitgedrukt in een rapportcijfer (1 tot 10). Voor meer uitleg over het toekennen van scores zie paragraaf 1.4.

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het krediet- en beleggingsbeleid van de onderzochte bankgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 12. In de tabel is ook weergegeven wat het verschil is met de score in de vorige beleidsupdate (2018).

Tabel 12 Beleidsscores Arbeidsrechten

Beoordelingsselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidsscore	7	8	9	6	8	7	9
Verandering in beleidsscore sinds de vorige beleidsupdate (2018)	-1	-	-1	-2	-1	-2	-1	-
1 De bankgroep respecteert de Fundamentele Arbeidsrechten van de ILO.	1	0	1	1	1	1	1	1
2 De bankgroep integreert minimaal de Fundamentele Arbeidsrechten van de ILO in de bedrijfsvoering en het inkoopbeleid.	1	0	1	1	0	1	1	1
3 Bedrijven respecteren vrijheid van vereniging en het recht op collectieve onderhandeling.	1	1	1	1	1	1	1	1
4 Gedwongen arbeid is onacceptabel.	1	1	1	1	1	1	1	1
5 Kinderarbeid is onacceptabel.	1	1	1	1	1	1	1	1
6 Discriminatie (op grond van etniciteit, geslacht, of sociale afkomst) met betrekking tot het aanbieden van werk is onacceptabel.	1	1	1	1	1	1	1	1
7 Bedrijven dragen zorg voor eerlijke wervingspraktijken.	0	0	0,5	0	0	0	0	0
8 Bedrijven betalen hun medewerkers een leefbaar loon.	0,8	1	0,6	0	0,5	0	0,7	0,5
9 Bedrijven houden zich aan maximale werktijden.	0	1	0,6	0	0,5	0	1	1
10 Bedrijven dragen zorg voor veilige en gezonde arbeidsomstandigheden.	1	1	1	0,6	1	1	1	1
11 Bedrijven zorgen voor een gelijke behandeling en gelijke arbeidsomstandigheden voor gastarbeiders.	0,8	1	1	0,6	1	1	0,7	0,7
12 Bedrijven hebben een helder (management)systeem om naleving van internationale arbeidsnormen te monitoren en indien nodig te corrigeren.	1	1	1	0,6	0,7	1	1	1
13 Bedrijven stellen procedures in voor de behandeling en verwerking van werknemersklachten en voor het oplossen van schendingen of conflicten, bij voorkeur in overleg met een vakbondsorganisatie.	0,6	1	1	0,6	0,7	1	1	1
14 Bedrijven integreren criteria ten aanzien van arbeidsrechten in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1	1	1	0,9	1	1	1	1
15 Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot arbeidsrechten op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0	1	1	0	1	0	1	0

3.1.3 Analyse beleid arbeidsrechten

Het beleid van de bankgroepen voor arbeidsrechten varieert van voldoende (score 6) tot zeer goed (score 9). Alle bankgroepen verwachten van bedrijven dat ze fundamentele arbeidsrechten als vrijheid van vereniging, het recht op collectieve loononderhandelingen en het recht op non-discriminatie respecteren, en geen gebruik maken van dwangarbeid en kinderarbeid.

Tijdens de laatste herziening van de FFG-methode in februari 2020 zijn de scoringscriteria aangescherpt. Zo is het voor bankgroepen niet meer voldoende om in hun beleid voor een leefbaar loon slechts te verwijzen naar de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, omdat daarin niet de vier kernelementen van een leefbaar loon worden benoemd. Daarnaast is een nieuw beoordelingselement toegevoegd over het belang van eerlijke wervingspraktijken door bedrijven, waardoor de weging van de elementen is veranderd. Dit heeft voor alle banken behalve Van Lanschot Kempen een negatieve invloed op de totale score voor dit thema.

De Volksbank en Triodos Bank scoren beiden een 9 (zeer goed). Daarmee hebben deze twee banken het beste beleid op het gebied van arbeidsrechten. De Volksbank is bovendien de enige bankgroep met enig beleid voor het waarborgen van eerlijke wervingspraktijken. Bunq, NIBC en Van Lanschot Kempen scoren allen een 8 (goed). Bunq zou met name verbeteringen door kunnen voeren in het beleid voor de eigen bedrijfsvoering.

ABN Amro en Rabobank scoren een 7 (ruim voldoende). Rabobank heeft geen wijzigingen doorgevoerd in het arbeidsrechtenbeleid. ABN Amro is samen met ASR (de vermogensbeheerder voor Bunq), De Volksbank, Triodos Bank en Van Lanschot Kempen zijn aangesloten bij het *Platform Living Wage Financials*, een investeerdersinitiatief dat bedrijven aanspoort om werknemers een leefbaar loon te betalen. Deze bankgroepen kunnen hun beleid verder verbeteren door niet alleen voor vermogensbeheer en beleggingen op de balans, maar ook voor leningen en projectfinanciering van bedrijven te verwachten dat ze medewerkers een leefbaar loon betalen.

ING heeft met een score van 6 (voldoende) het minst ontwikkelde arbeidsrechtenbeleid. De bankgroep heeft wel het beleid voor de interne bedrijfsvoering verbeterd door de Fundamentele Arbeidsrechten van de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO) in het inkoopbeleid te integreren. De reikwijdte van het beleid ten aanzien van bedrijven is verbeterd omdat het *Environmental and social responsibility framework* (ESR-Framework) van ING ook op de eigen beleggingen wordt toegepast.

ABN Amro, ING, Rabobank en Van Lanschot Kempen zouden hun beleid kunnen verbeteren door van bedrijven te verwachten dat ze clausules over de naleving van internationale arbeidsnormen opnemen in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

3.2 Belastingen

3.2.1 Wat staat er op het spel?

Voor elke democratische samenleving zijn belastinginkomsten van essentieel belang om publieke voorzieningen zoals gezondheidszorg, onderwijs, infrastructuur en sociale zekerheid te financieren. Om belastingen te kunnen innen, is de opbouw van een capabel en betrouwbaar ambtenarenapparaat nodig.

Ook bedrijven hebben baat bij publieke voorzieningen en daarmee hebben ze ook een verantwoordelijkheid om belastingen te betalen in ieder land waarin ze actief zijn. Toch profiteren veel financiële instellingen, bedrijven en particulieren van de verschillen tussen landen in de hoogte van belastingheffingen en van mazen in nationale belastingregels. Multinationale ondernemingen zijn vaak weinig transparant over hun belastingbetalingen. Daarbij wordt er vaak gebruik gemaakt van brievenbusmaatschappijen in belastingparadijzen. Hierdoor is het niet duidelijk hoeveel en waar belasting wordt betaald. Ook financiële instellingen maken gebruik van belastingparadijzen, als dienstverlening aan hun klanten en om hun eigen belastingbetalingen te beperken.

Belastingontwijking is in strijd met Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen: het getuigt van gebrek aan maatschappelijke verantwoordelijkheid om overheden inkomsten te onthouden waarmee ze hun land op sociaal en economisch gebied kunnen ontwikkelen.⁶

Volgens schattingen van het *Tax Justice Network* (TJN) is er door de 'superrijken' tussen de USD 21 en USD 32 biljoen aan onbelaste vermogens weggesluisd naar belastingparadijzen.⁷ Verder berekende TJN dat alleen al multinationals uit de Verenigde Staten USD 500 tot USD 700 miljard aan omzet boekhoudkundig hebben verplaatst naar landen waar de daaruit volgende winsten niet worden belast of heel laag worden belast.⁸

Volgens het IMF moeten nationale belastingwetten en internationale belastingafspraken hervormd worden om *Base Erosion and Profit Sharing* (BEPS) te voorkomen. Potentieel bestaat het overheidsbudget van ontwikkelingslanden voor 10-15% uit belastinginkomsten afgedragen door daar gevestigde buitenlandse dochterbedrijven van multinationale ondernemingen.⁹ Volgens het IMF zijn ontwikkelingslanden meer kwetsbaar voor BEPS-activiteiten van multinationale ondernemingen dan OESO-landen.¹⁰ Volgens schattingen van de Verenigde Naties lopen ontwikkelingslanden jaarlijks USD 100 miljard mis als gevolg van belastingontwijking door multinationals, wat ten koste gaat van de benodigde uitgaven voor uitbanning van extreme armoede, een van de Duurzame Ontwikkelingsdoelstellingen (SDG 1: Geen armoede).¹¹

Bankgroepen hebben de verantwoordelijkheid om klanten niet opzettelijk te helpen om belasting te ontwijken, en alleen leningen te verstrekken aan, en te investeren in, bedrijven die in de landen waar ze actief zijn de verschuldigde belastingen betalen. Dit betekent ook dat ze van bedrijven zouden moeten verlangen dat ze transparant zijn over de (internationale) bedrijfsstructuur, en per land rapporteren over de omzet- en winstcijfers, het aantal werknemers, belastingbetalingen en overheids subsidies. Ook dienen zij zichzelf niet schuldig te maken aan belastingontwijking.

3.2.2 Overzicht elementen en scores

Op basis van internationale standaarden en initiatieven zijn elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Bankwijzer in het krediet- en beleggingsbeleid van bankgroepen zouden moeten zijn opgenomen. Afhankelijk van de voor de bankgroep relevante investeringscategorieën waarop het beleid wordt toegepast ligt de score per element tussen 0,5 en 1. Wanneer een element niet van toepassing is op de betreffende bankgroep wordt dit in de tabel weergegeven als "n.r." (niet relevant). De score voor dit thema is voorts gebaseerd op de verhouding tussen het aantal elementen dat in het krediet- en beleggingsbeleid van de bankgroep is opgenomen en het totaal aantal elementen dat volgens de Eerlijke Bankwijzer relevant is voor het thema. De beleidsscore voor dit thema, berekend door de optelsom van de scores te delen door het totaal aantal elementen, wordt uitgedrukt in een rapportcijfer (1 tot 10). Voor meer uitleg over het toekennen van scores zie paragraaf 1.4.

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het krediet- en beleggingsbeleid van de onderzochte bankgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 13. In de tabel is ook weergegeven wat het verschil is met de score in de vorige beleidsupdate (2018).

Tabel 13 Beleidsscores Belastingen

Beoordelingselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidsscore	4	9	8	4	5	5	7
Verandering in beleidsscore sinds de vorige beleidsupdate (2018)	+1	-	+1	-	-	-	-	-
1 Voor ten minste driekwart van de landen waar de bankgroep actief is en/of 75% van de totale omzet, rapporteert de financiële instelling per land over zijn inkomsten, winst, Fte's, ontvangen subsidies van overheden en belastingbetalingen aan overheden.	1	1	1	1	1	1	1	1
2 De bankgroep rapporteert voor ieder land waarin zij actief is over haar omzetten, winsten, Fte's, ontvangen subsidies van overheden, en (belasting)betalingen overeenkomstig met de geconsolideerde balans.	0	1	1	1	1	1	1	1
3 De bankgroep rapporteert voor ieder land waarin zij actief is haar totale activa, overeenkomstig met de geconsolideerde balans.	0	1	1	1	0	0	1	1
4 De bankgroep verleent geen adviezen aan klanten met als belangrijkste doel het nastreven van belastingontwijking of -ontduiking.	1	n.r.	1	1	n.r.	1	1	1
5 De bankgroep verzorgt geen transacties binnen internationale structuren met als belangrijkste doel het nastreven van belastingontwijking of -ontduiking.	1	n.r.	1	0	1	1	1	1
6 De bankgroep publiceert alle van overheden verkregen bedrijfsspecifieke belastingovereenkomsten.	0	n.r.	1	0	1	0	1	1
7 De bankgroep heeft geen dochterondernemingen of deelnemingen in belastingparadijzen, tenzij de dochteronderneming of deelneming waarde creëert, c.q. economische activiteiten onderneemt in de betreffende landen.	1	1	1	1	1	1	1	1
8 De bankgroep biedt geen financiële diensten aan bedrijven in belastingparadijzen, tenzij het bedrijf waarde creëert, c.q. economische activiteiten onderneemt in de betreffende landen.	1	n.r.	n.r.	0	1	1	1	0
9 Bedrijven publiceren hun volledige groepsstructuur, inclusief groepsonderdelen die indirect of gedeeltelijk in eigendom zijn.	0	n.r.	0	0	0	0	0	0
10 Bedrijven publiceren een uitleg over de activiteiten, functies en uiteindelijke aandeelhouder van iedere dochteronderneming, filiaal, joint venture of gelieerde ondernemingen in rechtsgebieden met geen of lage vennootschapsbelasting.	0	n.r.	0	0	0	0	0	0
11 Bedrijven rapporteren voor ieder land waarin zij actief zijn over hun omzetten, winsten, Fte's, kosten, ontvangen subsidies van overheden en (belasting)betalingen aan regeringen (bijv. bronbelasting, betalingen voor concessies en vennootschapsbelasting).	0	1	1	0	0	0	0	0
12 Bedrijven richten hun (internationale) ondernemingsstructuur en hun (internationale) transacties in op een wijze die recht doet aan de economische realiteit van hun activiteiten en transacties, zonder dat schakels worden toegevoegd alleen of vooral om belastingvoordeel te behalen.	1	1	1	0,9	1	1	1	1

Beoordelingselement								
	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
Beleidsscore	4	9	8	4	5	5	7	5
Verandering in beleidsscore sinds de vorige beleidsupdate (2018)	+1	-	+1	-	-	-	-	-
13 Bedrijven publiceren belangrijke informatie met betrekking tot iedere bedrijfsspecifieke belastingovereenkomst die het van de belastingautoriteiten heeft verkregen.	0	0	0,6	0	0	0	0	0
14 Bedrijven publiceren, voor zover juridisch en praktisch mogelijk, de beslissingen van rechtbanken en arbitrage-instellingen ten aanzien van belastingzaken waarbij het bedrijf of haar dochterondernemingen zijn betrokken.	0	1	0,6	0	0	0	0	0
15 Bedrijven hebben een managementsysteem waarmee direct actie kan worden ondernomen als medewerkers of toeleveranciers zich schuldig maken aan belastingontduiking.	0	1	1	0	0	0	1	0
16 Bedrijven integreren criteria ten aanzien van belastingbetalingen in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1	1	1	0,9	1	1	1	1
17 Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot belastingbetalingen op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0	1	1	0	0	0	1	0

3.2.3 Analyse beleid belastingen

Het beleid van de bankgroepen voor het thema belastingen varieert van onvoldoende (score 4) tot zeer goed (score 9). De meeste bankgroepen kunnen hun beleid op het gebied van belastingen nog sterk verbeteren, onder meer door transparantie over de organisatie- en eigendomsstructuur te verwachten van ondernemingen waarin wordt geïnvesteerd.

Op de beleggingen van Bunq is het beleid van verzekeraar ASR van toepassing, omdat ASR de beleggingen van Bunq beheert. Op basis van dat beleid scoort Bunq met een 9 (zeer goed) het hoogst van de acht bankgroepen. De Volksbank (score 8) en Triodos Bank (score 7) hebben na Bunq het beste belastingbeleid. Zo verwachten Bunq (via ASR), De Volksbank en Triodos Bank allen dat bedrijven een managementsysteem hebben tegen belastingontduiking, en dat bedrijven clausules over de naleving van belastingcriteria opnemen in contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

NIBC, Rabobank en Van Lanschot Kempen halen een score van 5 (twijfelachtig), dezelfde score als in het vorige beleidsonderzoek in 2018. ABN Amro en ING hebben met een score van 4 (onvoldoende) het minst ontwikkelde belastingbeleid. Het ontbreekt met name aan concrete verwachtingen rondom de transparantie van bedrijven over hun belastingbetalingen, bedrijfsspecifieke belastingovereenkomsten die ze van belastingautoriteiten krijgen, en schikkingen met belastingautoriteiten en over de volledige bedrijfsstructuur, inclusief dochter- en zusterbedrijven. Ook verwachten ze niet van bedrijven dat ze een managementsysteem hebben dat het mogelijk maakt om direct actie te ondernemen als medewerkers of toeleveranciers zich schuldig maken aan belastingontduiking.

Verder kunnen alle bankgroepen hun belastingbeleid verbeteren door van bedrijven te verwachten dat ze hun volledige groepsstructuur publiceren, inclusief groepsonderdelen die indirect of gedeeltelijk in eigendom zijn, en dat bedrijven uitleg geven over de activiteiten, functies en uiteindelijke aandeelhouder van iedere dochteronderneming, filiaal, joint venture of gelieerde onderneming in rechtsgebieden met geen of lage vennootschapsbelasting.

3.3 Corruptie

3.3.1 Wat staat er op het spel?

Corruptie heeft een negatieve impact op zowel de politieke als sociale omstandigheden in een land en kan ook milieuschade veroorzaken. Op politiek vlak vormt corruptie een belemmering voor de ontwikkeling en handhaving van een rechtsstaat. Het ondermijnt het vertrouwen van burgers in de politiek wat leidt tot frustratie en apathie. Het maakt de weg vrij voor politieke leiders, al dan niet democratisch gekozen, om zich zonder toezicht staats eigendom toe te eigenen.¹²

Volgens Transparency International (TI) vindt corruptie vooral plaats in lage-inkomenslanden. In een groot aantal landen lijdt het belastingstelsel onder corruptiepraktijken. Dit leidt tot verlaging van de belastinginkomsten en beperkt de mogelijkheden van overheden om aan hun verplichtingen jegens de samenleving en burgers te voldoen.¹³ Corruptie kan ook leiden tot grootschalige plundering van natuurlijke hulpbronnen, zoals hout, edelstenen en mineralen.¹⁴

Lobbypraktijken kunnen hetzelfde effect hebben als corruptiepraktijken. Het bedrijfsleven oefent sterke invloed uit op wet- en regelgeving. Sinds midden jaren negentig stellen de Canadese en Amerikaanse overheid het bedrijven en organisaties verplicht om hun lobbypraktijken te registreren. Binnen de Europese Unie bestaat er sinds 2008 een Transparantieregister waarin bedrijven en organisaties op vrijwillige basis hun lobbypraktijken kunnen registreren.

Corruptiebestrijding is opgenomen in Duurzame Ontwikkelingsdoel (SDG) 16: Vrede, justitie en sterke publieke diensten.¹⁵

Van bankgroepen mag worden verwacht dat zij hun klanten niet opzettelijk ondersteunen bij het witwassen van geld of het betalen van steekpenningen, geen financiële diensten verlenen aan bedrijven die zich schuldig maken aan corruptie en dat zij zich hier ook niet zelf aan schuldig maken.

3.3.2 Overzicht elementen en scores

Op basis van internationale standaarden en initiatieven zijn elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Bankwijzer in het krediet- en beleggingsbeleid van bankgroepen zouden moeten zijn opgenomen. Afhankelijk van de voor de bankgroep relevante investeringscategorieën waarop het beleid wordt toegepast ligt de score per element tussen 0,5 en 1. Wanneer een element niet van toepassing is op de betreffende bankgroep wordt dit in de tabel weergegeven als “n.r.” (niet relevant). De score voor dit thema is voorts gebaseerd op de verhouding tussen het aantal elementen dat in het krediet- en beleggingsbeleid van de bankgroep is opgenomen en het totaal aantal elementen dat volgens de Eerlijke Bankwijzer relevant is voor het thema. De beleidsscore voor dit thema, berekend door de optelsom van de scores te delen door het totaal aantal elementen, wordt uitgedrukt in een rapportcijfer (1 tot 10). Voor meer uitleg over het toekennen van scores zie paragraaf 1.4.

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het krediet- en beleggingsbeleid van de onderzochte bankgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 14. In de tabel is ook weergegeven wat het verschil is met de score in de vorige beleidsupdate (2018).

Tabel 14 **Beleidscores Corruptie**

Beoordelingsselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidscore	8	8	9	8	8	8	9
Verandering in beleidscore sinds de vorige beleidsupdate (2018)	+2	-	-	-	-	-	-	-
1 Het direct of indirect aanbieden, toezeggen, geven of eisen van smeergelden of andere onrechtmatige voordelen, teneinde opdrachten of andere ongeoorloofde voordelen te verwerven of te behouden (corruptie), is onacceptabel.	1	1	1	1	1	1	1	1
2 De bankgroep heeft een beleid voor het tegengaan van witwaspraktijken.	1	0,5	1	1	1	1	1	1
3 De bankgroep heeft een beleid ter voorkoming van de financiering van de (verspreiding van) terrorisme.	1	0	1	1	1	1	1	1
4 De bankgroep verifieert de uiteindelijke begunstigde of eigenaren van een bedrijf.	1	1	1	1	1	1	1	1
5 De bankgroep hanteert extra voorzorgsmaatregelen als het indirecte of directe zakenrelaties aangaat met Politically Exposed Persons.	1	1	1	1	1	1	1	1
6 De bankgroep rapporteert over haar deelname aan besluitvormingsprocessen inzake internationale normen en wetgeving (lobbypraktijken).	1	0	1	1	1	1	1	1
7 Bedrijven rapporteren over hun uiteindelijke begunstigde of eigenaren inclusief volledige naam, geboortedatum, nationaliteit, rechtsvorm, contactgegevens, nummer en categorieën van aandelen, en de omvang van de deelneming indien van toepassing.	0	1	0	0	0	0	0	0
8 Het direct of indirect aanbieden, toezeggen, geven of eisen van smeergelden of andere onrechtmatige voordelen, teneinde opdrachten of andere ongeoorloofde voordelen te verwerven of te behouden (corruptie), is onacceptabel.	1	1	1	1	1	1	1	1
9 Bedrijven hebben een managementsysteem waarmee direct actie kan worden ondernomen als medewerkers of toeleveranciers zich schuldig maken aan corruptie.	1	1	1	0,9	1	1	1	1
10 Bedrijven rapporteren over hun deelname aan besluitvormingsprocessen inzake internationale normen en wetgeving (lobbypraktijken).	1	1	1	0,9	1	1	1	1
11 Bedrijven integreren criteria ten aanzien van corruptie in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1	1	1	0,9	1	1	1	1
12 Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot corruptie op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0	1	1	0	0	0	1	0

3.3.3 Analyse beleid corruptie

Het beleid van de bankgroepen voor het thema corruptie varieert van goed (score 8) tot zeer goed (score 9). Op het gebied van het tegengaan van corruptie volgen alle bankgroepen de internationale richtlijnen ten aanzien van het screenen van klanten (*Know Your Customer*) en te nemen voorzorgsmaatregelen bij relaties met zogenoemde *Politically Exposed Persons*. Ook hebben ze beleid om witwassen en de financiering van terroristische organisaties tegen te gaan.ⁱⁱⁱ Als enige van de bankgroepen voldoet Bunq (via vermogensbeheerder ASR) aan het principe dat bedrijven waarin de bankgroep belegt transparant moeten zijn over de volledige eigendomsstructuur. Op dit moment maken alleen Bunq (via ASR), De Volksbank en Triodos Bank expliciet dat bedrijven clausules ten aanzien van corruptiebestrijding dienen op te nemen in contracten met toeleveranciers.

De Volksbank en Triodos Bank scoren een met een 9 (zeer goed) het beste voor hun beleid voor het thema corruptie. De overige bankgroepen scoren goed (score 8). Naast de genoemde internationale richtlijnen hebben deze banken onder meer in hun beleid opgenomen dat bedrijven een *zero-tolerance* beleid moeten hebben ten aanzien van corruptie, een managementsysteem hebben om onmiddellijk actie te kunnen ondernemen wanneer medewerkers zich schuldig maken aan corruptie, moeten rapporteren over hun lobbyactiviteiten en dat bedrijven het tegengaan van corruptie moeten opnemen in het inkoopbeleid en vastleggen in het toeleveringsbeleid.

De overige bankgroepen zouden hun beleid verder kunnen verbeteren door van bedrijven te verwachten dat ze rapporteren over hun uiteindelijke begunstigden of eigenaren en dat ze clausules over de naleving van internationale anti-corruptienormen opnemen in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

3.4 Dierenwelzijn

3.4.1 Wat staat er op het spel?

Dieren zijn, net als mensen, wezens met gevoel, die respect en bescherming verdienen. Op basis van de Five Freedoms moeten zij in staat worden gesteld hun natuurlijk, soorteigen gedrag te vertonen, vrij zijn van fysiek ongerief en van pijn en chronische stress.¹⁶

Wereldwijd bestaat 70% van de veeteelt uit intensieve veehouderij.¹⁷ Met name in de intensieve veehouderij (waaronder de gangbare varkens-, pluimvee-, vleesvee-, konijnen-, geiten- en melkveehouderijen, waarbij melkkoeien jaarrond op stal worden gehouden, en vissen in de intensieve aquacultuur) staat het welzijn van dieren onder druk, doordat ze worden gehouden onder slechte omstandigheden. Zo worden verreweg de meeste dieren in te kleine, kale, onnatuurlijke ruimten gehouden, komen ze vaak niet of nauwelijks buiten, ondergaan ze dikwijls onverdoofde ingrepen (staarten knippen, snavels kappen, tanden vijlen) en kunnen ze praktisch geen soorteigen gedrag vertonen, zoals het zorgen voor hun jongen, het bouwen van een nest of het nemen van een modder- of zandbad. Omschakeling van de intensieve veehouderij naar het diervriendelijk houden van landbouwdieren is daarom essentieel om het dierenwelzijn te verbeteren.

Intensieve veeteelt brengt ook gezondheidsrisico's voor mensen met zich mee, door toenemende resistentie van bacteriën of blootstelling aan ziekten die van dier op mens worden overgebracht.¹⁸

ⁱⁱⁱ Bunq scoort slechts beperkt voor de beoordelingselementen over beleid tegen witwassen en de financiering van terrorisme, omdat geen publiek beschikbare beleidsdocumenten werden gevonden waarin uitleg werd gegeven over de gehanteerde maatregelen. Dit wil niet zeggen dat Bunq geen (intern) beleid heeft op dit gebied, maar dat de transparantie over het beleid tekortschiet.

Transport van dieren over lange afstanden kan leiden tot stress, uitputting, uitdroging, verwonding, ziekte en zelfs sterfte, naarmate de reis langer duurt. Ook dierenwelzijn in slachthuizen verdient de nodige aandacht. Zo zijn dieren soms nog bij bewustzijn tijdens de slacht doordat de verdoving niet goed wordt uitgevoerd, of worden ze zelfs zonder voorafgaande verdoving geslacht.

De bontindustrie, de plezierjacht en het jachttoerisme zijn onverenigbaar met het behartigen van het dierenbelang. In steeds meer landen wordt het houden van dieren voor hun vacht aan banden gelegd of in het geheel uitgebannen. Ook proefdiergebruik in de cosmeticsector schaadt het welzijn van dieren. In de farmaceutische industrie zijn dierenwelzijnsnormen noodzakelijk en dient het gebruik van proefdieren zo veel mogelijk te worden beperkt.

Genetische modificatie van dieren wordt steeds meer toegepast, zowel in laboratoria als in de veeteelt. Naast de risico's hiervan op het socio-economische en milieutechnische vlak, is de kans op dierenleed als gevolg van genetische modificatie aanzienlijk.¹⁹

In de amusementsindustrie moeten (wilde) dieren vaak kunstjes doen die niet passen bij hun aard. Tevens worden ze gehuisvest in te kleine ruimten waardoor zij zich niet of te weinig vrij kunnen bewegen. Dit leidt in veel gevallen tot apathisch, stereotiep gedrag zoals het eindeloos heen en weer door de kooi lopen.

Financiële instellingen zouden, als zij investeren in één van deze sectoren, een krediet- en beleggingsbeleid moeten hebben dat recht doet aan het welzijn van dieren en dat verder gaat dan het zich enkel houden aan de bestaande wetgeving.

3.4.2 Overzicht elementen en scores

Op basis van internationale standaarden en initiatieven zijn elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Bankwijzer in het krediet- en beleggingsbeleid van bankgroepen zouden moeten zijn opgenomen. Afhankelijk van de voor de bankgroep relevante investeringscategorieën waarop het beleid wordt toegepast ligt de score per element tussen 0,5 en 1. Wanneer een element niet van toepassing is op de betreffende bankgroep wordt dit in de tabel weergegeven als "n.r." (niet relevant). De score voor dit thema is voorts gebaseerd op de verhouding tussen het aantal elementen dat in het krediet- en beleggingsbeleid van de bankgroep is opgenomen en het totaal aantal elementen dat volgens de Eerlijke Bankwijzer relevant is voor het thema. De beleidsscore voor dit thema, berekend door de optelsom van de scores te delen door het totaal aantal elementen, wordt uitgedrukt in een rapportcijfer (1 tot 10). Voor meer uitleg over het toekennen van scores zie paragraaf 1.4.

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het krediet- en beleggingsbeleid van de onderzochte bankgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 15. In de tabel is ook weergegeven wat het verschil is met de score in de vorige beleidsupdate (2018).

Tabel 15 Beleidscores Dierenwelzijn

Beoordelingselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidscore	6	8	10	6	5	7	9
Verandering in beleidsscore sinds de vorige beleidsupdate (2018)	+1	-	-	-	-	-	-	-1
1 Bedrijven respecteren de Vijf Vrijheden (Five Freedoms) van dieren.	1	1	1	0,9	1	1	1	0,7
2 Het gebruik van dierproeven voor niet-medische doeleinden (met inbegrip van, maar niet beperkt tot het testen van cosmetica) is onacceptabel.	1	1	0,5	0,9	1	0,5	1	0

Beoordelingselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidsscore	6	8	10	6	5	7	9
Verandering in beleidsscore sinds de vorige beleidsupdate (2018)	+1	-	-	-	-	-	-	-1
3 Bij gebruik van proefdieren voor medische doeleinden dient dierenleed en het aantal gebruikte dieren zoveel mogelijk te worden beperkt (de zogenaamde 3V-strategie: vervanging, verfijning en vermindering van dierproeven). De betrokken ondernemingen zoeken actief en aantoonbaar naar alternatieven voor dierproeven.	1	1	1	0,9	0	1	1	0,8
4 Genetische modificatie van dieren voor voedsel en het produceren van daarvan afgeleide producten is onacceptabel, tenzij er aantoonbare voordelen zijn op het gebied van dierenwelzijn.	0	0	1	0,9	0	0	1	0
5 Dieren vangen en/of houden voor hun vel/pels en het vervaardigen, verhandelen of verkopen van (afgeleide) (bont)producten is onacceptabel.	1	1	1	0,9	1	0,5	1	0,5
6 Zeer beperkende huisvestingsmethoden voor onder anderen kalveren (in kisten), leghennen (in legbatterijen) en zeugen (in voerligboxen), zijn onacceptabel.	0,5	1	1	0,9	0	1	1	0,7
7 Bedrijven schakelen om van de intensieve veehouderij naar diervriendelijke productie.	1	1	1	0	0	1	1	0
8 Veehouderijbedrijven zijn gecertificeerd volgens certificeringssystemen voor dierenwelzijn (zoals genoemd in paragraaf 2.1.2 van de FFG-methode).	1	0	1	0,9	1	0,5	1	0
9 Viskwekerijen zijn gecertificeerd volgens certificeringssystemen die eisen stellen voor dierenwelzijn, waardoor goed voedsel en voldoende ruimte zijn gewaarborgd en stress, angst en pijn worden vermeden.	0	0	1	0	1	0	0	0
10 Entertainmentactiviteiten waarbij (wilde) dieren betrokken zijn (waaronder circussen, dolfinaria, vechtwedstrijden met dieren en shows en tentoonstellingen met dieren) zijn onacceptabel.	0	0,5	1	0	1	1	1	0
11 Bedrijven beperken de duur van veetransport tot maximaal 8 uur.	1	1	1	0	0	1	0,5	0
12 Bedrijven zijn terughoudend met het gebruik van antimicrobiële geneesmiddelen (antibiotica) bij landbouwdieren om antimicrobiële resistentie tot een minimum te beperken.	0,8	1	1	0,9	0	1	1	0,7
13 Bedrijven integreren criteria ten aanzien van dierenwelzijn in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	0,5	1	1	1	1	1	1	0
14 Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot dierenwelzijn op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0	1	1	0	0	0	1	0

3.4.3 Analyse beleid dierenwelzijn

Het beleid van de bankgroepen voor dierenwelzijn varieert van slecht (score 2) tot uitstekend (score 10). Tijdens de laatste herziening van de FFG-methode in februari 2020 zijn de scoringscriteria enigszins aangescherpt. Van bankgroepen wordt nu verwacht dat ze beleid hebben tegen alle vormen van niet-medische dierproeven. In de vorige beleidsupdate was dit beoordelingselement nog beperkt tot cosmetische dierproeven.

Alle bankgroepen verwachten dat bedrijven de Vijf Vrijheden van dieren respecteren en dat ze dierenleed zoveel mogelijk beperken bij het gebruik van dierproeven voor medische doeleinden. Ook hebben alle banken inmiddels enig beleid tegen het vangen en houden van dieren voor hun vel of pels. Toch zijn er grote verschillen tussen de verschillende bankgroepen waar het gaat om hun beleid op het gebied van dierenwelzijn.

De Volksbank krijgt de hoogste score, een 10 (uitstekend). De score van Triodos Bank blijft ook een 9 (zeer goed), ondanks veranderingen in het beleid. De bankgroep heeft een nieuwe strategie ontwikkeld met het doel om de positieve impact op het voedselsysteem te vergroten. Als deel van deze strategie heeft Triodos niet langer als strikte eis dat bedrijven biologisch gecertificeerd zijn. In plaats daarvan verwacht Triodos dat bedrijven handelen in overeenstemming met de vier algemene principes van biologische landbouw. Deze beleidswijziging is ambitieus, maar brengt ook het risico met zich mee dat standaarden op het gebied van dierenwelzijn niet meer automatisch gewaarborgd zijn door biologische certificering. Zo zijn de eigen standaarden voor de maximale duur van dierentransport niet specifiek genoeg. Wel verwacht Triodos nu van bedrijven dat ze terughoudend zijn met het gebruik van antibiotica in dieren.

Op de beleggingen van Bunq is het beleid van verzekeraar ASR van toepassing, omdat ASR de beleggingen van Bunq beheert. Op basis van dat beleid scoort Bunq een 8 (goed) voor het thema dierenwelzijn. De bank zou het beleid onder meer kunnen verbeteren door van bedrijven in de voedingsindustrie te verwachten dat ze gebruik maken van certificeringsstandaarden voor dierenwelzijn.

Het beleid van Rabobank is niet veranderd ten opzichte van de vorige beleidsupdate, en scoort wederom een 7 (ruim voldoende). De bankgroep zou onder andere het beleid ten aanzien van genetische modificatie aan kunnen scherpen, en van bedrijven verwachten dat ze niet betrokken zijn bij dierproeven met niet-medische doeleinden. De bank kan het beleid ook verbeteren door van veehouderijbedrijven en viskwekerijen te verwachten dat ze gebruik maken van certificeringsstandaarden voor dierenwelzijn, en door van bedrijven te verwachten dat ze dierenwelzijnscriteria opnemen in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

ABN Amro scoort een 6 (voldoende), een verbetering van één punt ten opzichte van het vorige beleidsonderzoek. De bankgroep heeft onder meer het beleid verbeterd doordat ABN Amro niet langer wil investeren in de bontindustrie. ABN Amro verwacht ook van bedrijven dat zij terughoudend zijn in het gebruik van antibiotica in dieren, en dat bedrijven dierenwelzijnscriteria in hun bedrijfsvoering en inkoopbeleid opnemen.

Ook ING scoort een 6, dezelfde score als tijdens de vorige beleidsupdate. ING heeft wel de inhoud van het beleid verbeterd ten aanzien van genetische modificatie van dieren, en verwacht nu ook van veehouderijbedrijven dat ze gebruikmaken van certificeringsstandaarden voor dierenwelzijn. Tegelijk is de reikwijdte van het beleid verslechterd, omdat het dierenwelzijnsbeleid van ING niet van toepassing is op de beleggingen voor klanten.

NIBC scoort, evenals in de vorige beleidsupdate, een 5 (twijfelachtig). De bankgroep heeft geen veranderingen doorgevoerd.

Het beleid van ING en ABN Amro zou kunnen verbeteren door van viskwekerijen te verwachten dat ze gebruik maken van keurmerken die dierenwelzijn garanderen en dat bedrijven criteria over dierenwelzijn vastleggen in contracten met toeleveranciers. ING en NIBC zouden daarnaast ook in het beleid kunnen opnemen dat veetransport niet langer dan acht uur mag duren.

Van Lanschot Kempen scoort slecht (score 2) en heeft daarmee het minst ontwikkelde beleid – ook voor beleggingen in het kader van vermogensbeheer – op het gebied van dierenwelzijn. De score is omlaaggegaan ten opzichte van het vorige beleidsonderzoek vanwege de aanscherping van de FFG-methode ten aanzien van dierproeven: de bankgroep heeft alleen beleid tegen dierproeven voor het testen van cosmetica, niet tegen het gebruik van dierproeven voor alle niet-medische doeleinden.

3.5 Gendergelijkheid

3.5.1 Wat staat er op het spel?

Het begrip "gender" verwijst naar sociaal geconstrueerde identiteiten, eigenschappen en rollen van mannen en vrouwen. Gender bepaalt wat binnen een bepaalde context van mannen en vrouwen verwacht, gewaardeerd en toegestaan wordt. Gendergelijkheid verwijst dan ook naar gelijke rechten, verantwoordelijkheden en kansen voor mannen en vrouwen. Om gendergelijkheid te bereiken is het van belang dat de rechten en mogelijkheden van mensen niet afhankelijk zijn van hun geslacht of seksuele oriëntatie.²⁰

Genderongelijkheid raakt ook mannen en transgenders en heeft ook betrekking op seksuele oriëntatie (homoseksueel, lesbisch, biseksueel, interseksueel). Dit hoofdstuk is gericht op ongelijkheid in relatie tot vrouwen.

Traditionele rolpatronen tussen mannen en vrouwen en aan hen toegeschreven eigenschappen, hebben geleid tot ongelijke machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen. Om een paar voorbeelden te noemen:

- Het armoedepercentage onder alleenstaande vrouwen met en zonder kinderen ligt hoger dan onder mannen, zowel in ontwikkelde als minder ontwikkelde landen;²¹
- Vrouwen hebben minder dan mannen toegang tot financiële systemen;²²
- Wettelijke rechten van vrouwen zijn in de meeste landen ongelijk vergeleken met de rechten van mannen;²³
- Gender-gerelateerd geweld treft wereldwijd minstens 35% van de vrouwen;²⁴
- De werkgelegenheid onder vrouwen is lager dan die onder mannen en bij gelijke functies en werkervaring, is het salaris van vrouwen vaak lager dan dat van mannen²⁵
- Vrouwen zijn minder dan mannen werkzaam in topfuncties;²⁶

In de slotverklaring van de VN-vrouwenconferentie in Beijing (1995), worden overheden en bedrijven opgeroepen om deelname van vrouwen in bestuursfuncties en besluitvorming te bevorderen. Deze oproep is door een groot aantal landen uitgewerkt in quotaregelingen voor vrouwenparticipatie. De Europese Commissie heeft herhaaldelijk een voorstel ingediend waarin is vastgelegd dat besturen van beursgenoteerde onderneming voor minimaal 40% uit vrouwen dient te bestaan.²⁷ Bovendien hebben een aantal EU-lidstaten, waaronder België, Frankrijk, Nederland en Zweden, verschillende soorten wetten aangenomen, waaronder bindende en vrijwillige genderquota voor raden van bestuur.²⁸

Gendergelijkheid is ook onderdeel van de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's), waaronder SDG 5 (Gendergelijkheid), en beoogt het tegengaan van alle vormen van discriminatie, geweld, seksuele uitbuiting, kindhuwelijken en verbetering van de economische en burgerrechten van vrouwen.

Bankgroepen kunnen gendergelijkheid bevorderen door als werkgever doorstroming van vrouwen naar topposities te stimuleren en in hun beloningssystemen zorg te dragen voor gelijke betaling van mannen en vrouwen in vergelijkbare functies en met vergelijkbare werkervaring. Ook in hun rol als investeerder kunnen zij invloed uitoefenen op gelijke behandeling van mannen en vrouwen door criteria daaromtrent op te nemen in hun verantwoord krediet- en beleggingsbeleid.

3.5.2 Overzicht elementen en scores

Op basis van internationale standaarden en initiatieven zijn elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Bankwijzer in het krediet- en beleggingsbeleid van bankgroepen zouden moeten zijn opgenomen. Afhankelijk van de voor de bankgroep relevante investeringscategorieën waarop het beleid wordt toegepast ligt de score per element tussen 0,5 en 1. Wanneer een element niet van toepassing is op de betreffende bankgroep wordt dit in de tabel weergegeven als “n.r.” (niet relevant). De score voor dit thema is voorts gebaseerd op de verhouding tussen het aantal elementen dat in het krediet- en beleggingsbeleid van de bankgroep is opgenomen en het totaal aantal elementen dat volgens de Eerlijke Bankwijzer relevant is voor het thema. De beleidsscore voor dit thema, berekend door de optelsom van de scores te delen door het totaal aantal elementen, wordt uitgedrukt in een rapportcijfer (1 tot 10). Voor meer uitleg over het toekennen van scores zie paragraaf 1.4.

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het krediet- en beleggingsbeleid van de onderzochte bankgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 16. In de tabel is ook weergegeven wat het verschil is met de score in de vorige beleidsupdate (2018).

Tabel 16 Beleidsscores Gendergelijkheid

Beoordelingselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidsscore	3	7	9	3	3	3	4
Verandering in beleidsscore sinds de vorige beleidsupdate (2018)	+1	-	+4	-	+1	+1	-	-
1 De financiële instelling heeft een expliciet <i>zero-tolerance</i> beleid ten aanzien van alle vormen van genderdiscriminatie in werk en beroep, inclusief verbale, psychologische, fysieke en seksuele intimidatie.	1	0	1	1	0,5	1	1	1
2 De bankgroep hanteert systemen die salarisgelijkheid actief regelen.	1	1	1	1	1	1	1	0
3 De bankgroep hanteert systemen ter voorkoming van genderdiscriminatie van haar klanten.	0	0	0	0	0	0	1	0
4 De bankgroep garandeert minstens 30% participatie en gelijke toegang voor mannen en vrouwen tot seniorfuncties.	0,5	0,5	1	0,5	0,5	1	1	0,5
5 De bankgroep garandeert minstens 40% participatie en gelijke toegang voor mannen en vrouwen tot seniorfuncties.	0	0,5	0,5	0	0	0	0,5	0
6 De bankgroep heeft een trainingsprogramma gericht op de bevordering van doorstroming van vrouwen naar seniorfuncties.	1	0,5	1	1	1	1	0	0
7 Bedrijven leggen zich toe op het verminderen van mensenrechtenrisico's waar mensen aan zijn blootgesteld als gevolg van hun gender.	0	1	1	0,9	1	0	1	1
8 Bedrijven hebben een expliciet <i>zero-tolerance</i> beleid ten aanzien van alle vormen van genderdiscriminatie in werk en beroep, inclusief verbale, psychologische, fysieke en seksuele intimidatie.	0	1	1	0	0	0	0	0
9 Bedrijven hanteren systemen die salarisgelijkheid actief regelen.	0,6	1	1	0,6	0,7	0,6	1	0,7
10 Bedrijven hanteren systemen ter voorkoming van genderdiscriminatie van hun klanten.	0	1	1	0	0	0	0	0

Beoordelingselement								
	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
Beleidsscore	3	7	9	3	3	3	4	2
Verandering in beleidsscore sinds de vorige beleidsupdate (2018)	+1	-	+4	-	+1	+1	-	-
11 Bedrijven garanderen minstens 30% participatie en gelijke toegang voor mannen en vrouwen tot seniorfuncties.	0	1	1	0	0	0	0	0
12 Bedrijven garanderen minstens 40% participatie en gelijke toegang voor mannen en vrouwen tot seniorfuncties.	0	1	1	0	0	0	0	0
13 Bedrijven hebben een trainingsprogramma gericht op de bevordering van doorstroming van vrouwen naar seniorfuncties.	0	0,5	1	0	0	0	0	0
14 Bedrijven integreren criteria ten aanzien van gender en vrouwenrechten in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	0	1	1	0	0	0	0	0
15 Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot gender en vrouwenrechten op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0	1	1	0	0	0	0	0

3.5.3 Analyse beleid gendergelijkheid

Het beleid van de bankgroepen voor gendergelijkheid varieert van slecht (score 2) tot zeer goed (score 9). De Volksbank heeft met een score van 9 (zeer goed) het beste beleid op het gebied van gendergelijkheid. Ook laat het beleid van alle bankgroepen veruit de sterkste verbetering zien ten opzichte van de vorige beleidsupdate, toen de bankgroep nog slechts een 5 (twijfelachtig) scoorde. De bankgroep heeft verbeteringen doorgevoerd in zowel de eigen bedrijfsvoering als in het beleid ten aanzien van bedrijven. In de eigen bedrijfsvoering is bijvoorbeeld een systeem ingevoerd voor het waarborgen van salarisgelijkheid en een ambitieuzere doelstelling voor de participatie van vrouwen in de (sub)top van het bedrijf (35% in managementfuncties, 40% voor de directie). Bovendien moedigt de bank bedrijven die ze financiert of waarin ze investeert aan om ook zulke doelen te stellen en te behalen, en om systemen te implementeren om de loonkloof te verminderen.

Op de beleggingen van Bunq is het beleid van verzekeraar ASR van toepassing, omdat ASR de beleggingen van Bunq beheert. Op basis van dat beleid scoort Bunq een 7 (ruim voldoende). Bunq zou het beleid voor gendergelijkheid met name nog kunnen verbeteren door in de eigen bedrijfsvoering een *zero-tolerance* beleid te voeren ten aanzien van alle vormen van genderdiscriminatie, en door ambitieuzere doelstellingen na te streven voor de participatie van vrouwen in de (sub)top van het bedrijf.

Geen van de overige bankgroepen scoort een voldoende voor hun beleid op het gebied van gendergelijkheid. De belangrijkste reden hiervoor is dat dit thema slechts weinig aandacht krijgt in het krediet- en krediet- en beleggingsbeleid van de bankgroepen. Wel bevorderen veel bankgroepen vrouwenparticipatie in de top van hun eigen onderneming, maar vaak nog wel beperkt tot minimaal 30%.

Triodos scoort met een 4 (onvoldoende) hetzelfde als tijdens het vorige beleidsonderzoek. De bankgroep is wel transparanter geworden over de maatregelen die genomen worden om genderdiscriminatie van klanten tegen te gaan. Ook bestaan inmiddels zowel de raad van bestuur als het seniormanagement voor meer dan 40% uit vrouwen. Het beleid voor leningen en beleggingen is op het gebied van gender echter verslechterd, omdat niet langer van bedrijven wordt verwacht dat ze gerichte ontwikkelingsmogelijkheden aanbieden met het oog op het vergroten van de toegang van vrouwen tot seniorposities.

ABN Amro, ING, NIBC en Rabobank scoren allen een 3 (slecht). Voor ING is dit dezelfde score als tijdens de vorige beleidsupdate. Voor de overige drie banken is dit een verbetering van één punt ten opzichte van het vorige onderzoek. ABN Amro en ING hebben de *Women's Empowerment Principles* (WEP) van het *UN Global Compact* onderschreven, wat onder meer inhoudt dat zij zich toeleggen op het instellen van systemen om gelijke beloning voor mannelijke en vrouwelijke medewerkers te waarborgen. Ook NIBC en Rabobank hebben hun beleid verbeterd op dat front.

Met uitzondering van Bunq en De Volksbank laat het genderbeleid van de bankgroepen ten aanzien van de bedrijven waaraan ze krediet verlenen en waarin ze beleggen nog veel te wensen over. De bankgroepen kunnen hun krediet- en beleggingsbeleid met name verbeteren op het gebied van genderdiscriminatie binnen het bedrijf en van klanten, vrouwenparticipatie in de (sub)top van het bedrijf, het dichten van de loonkloof tussen mannen en vrouwen, en het integreren van gendercriteria in het inkoopbeleid van bedrijven.

3.6 Gezondheid

3.6.1 Wat staat er op het spel?

Een goede gezondheid is van grote waarde. Het recht op de hoogst haalbare standaard op het gebied van fysieke en mentale gezondheid is als eerste door de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) erkend als een mensenrecht (1946) en daarna ook opgenomen in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens (1948). De verantwoordelijkheid van bedrijven ten aanzien van het recht op gezondheid betekent in de eerste plaats dat de gezondheid van hun werknemers, klanten en omwonenden niet aangetast zou moeten worden door hun producten of productieprocessen.²⁹

Ten aanzien van hun werknemers moeten bedrijven erop toezien dat zij niet onnodig worden blootgesteld aan schadelijke stoffen en dat de werkomstandigheden veilig zijn.³⁰ De verspreiding van (nieuwe) schadelijke stoffen in het milieu brengt risico's voor de volksgezondheid met zich mee. Betrokken partijen zouden meer moeten doen dan zich aan de bestaande regels houden en het voorzorgprincipe moeten toepassen. Deze voorzorgsmaatregelen hebben vooral betrekking op twee groepen chemicaliën: *Endocrine Disrupting Chemicals* (EDCs) die effect hebben op natuurlijke hormonen en *Persistent Organic Pollutants* (POPs) die niet of langzaam worden afgebroken in de natuur.³¹

Volgens de WHO doodt onveilig (drink)water ongeveer 485.000 mensen per jaar en hebben bijna 1 miljard mensen geen toegang tot veilig drinkwater. Vrouwen, kinderen en economisch achtergestelde bevolkingsgroepen ondervinden hiervan de grootste gevolgen.³² Ook luchtvervuiling, door onder andere de uitstoot van de transportsector en in Zuidoost-Azië in toenemende mate door veenbranden, is schadelijk voor de volksgezondheid.³³

Bedrijven kunnen overwegen om de toegang tot essentiële gezondheidszorg, schoon drinkwater en goede sanitaire voorzieningen te ondersteunen en een gezonde leefstijl te stimuleren. Volgens de Access to Medicine Foundation zouden door een betere toegang tot medicijnen jaarlijks de levens van tien miljoen mensen gered kunnen worden die sterven aan te voorkomen of behandelbare ziektes zoals HIV/Aids en malaria. Farmaceutische bedrijven kunnen een grote rol spelen door in te zetten op de ontwikkeling van vaccinaties en medicijnen voor veelvoorkomende tropische ziektes zodat de gezondheidssituatie in ontwikkelingslanden verbeterd wordt. Daarnaast kunnen farmaceutische bedrijven zorgen voor een laagdrempelig aanbod van medicijnen in ontwikkelingslanden door deze voor betaalbare prijzen ter beschikking te stellen.³⁴

Resistentie van micro-organismen in mensen, voedsel en dieren tegen de meest gebruikte antimicrobiële stoffen voor de behandeling van onder andere tuberculose, malaria, hiv en influenza is een complex probleem dat de verwezenlijking van de SDG's in gevaar brengt. Het terugdringen van onnodig gebruik van antibiotica zal positieve gevolgen hebben voor het ontstaan van resistentie.³⁵

Volgens de WHO zouden 820,000 doden onder kinderen jonger dan vijf jaar voorkomen kunnen worden als alle kinderen onder de twee jaar borstvoeding zouden krijgen. Echter, de maatschappelijke overtuiging dat moedermelk onvoldoende is, gebrek aan voldoende kennis en ondersteuning voor moeders die borstvoeding geven en de agressieve promotie van vervangingsmiddelen voor moedermelk, dragen bij aan dalende borstvoedingspercentages.³⁶

Van tabak is algemeen bekend dat het verschillende vormen van kanker en hartaandoeningen veroorzaakt, evenals andere ziekten. Hoewel de antirookwetgeving in sommige landen effectief is geweest in het terugdringen van het tabaksgebruik, ontbreekt deze wetgeving nog vaak - gedeeltelijk als gevolg van uitgebreide lobbyinspanningen van de tabaksindustrie.³⁷

Het bevorderen van gezondheid is opgenomen in de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG 3: Goede gezondheid en welzijn).

Met al deze aspecten moeten bankgroepen rekening houden bij de ontwikkeling van een krediet- en beleggingsbeleid op het gebied van gezondheid.

3.6.2 Overzicht elementen en scores

Op basis van internationale standaarden en initiatieven zijn elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Bankwijzer in het krediet- en beleggingsbeleid van bankgroepen zouden moeten zijn opgenomen. Afhankelijk van de voor de bankgroep relevante investeringscategorieën waarop het beleid wordt toegepast ligt de score per element tussen 0,5 en 1. Wanneer een element niet van toepassing is op de betreffende bankgroep wordt dit in de tabel weergegeven als "n.r." (niet relevant). De score voor dit thema is voorts gebaseerd op de verhouding tussen het aantal elementen dat in het krediet- en beleggingsbeleid van de bankgroep is opgenomen en het totaal aantal elementen dat volgens de Eerlijke Bankwijzer relevant is voor het thema. De beleidsscore voor dit thema, berekend door de optelsom van de scores te delen door het totaal aantal elementen, wordt uitgedrukt in een rapportcijfer (1 tot 10). Voor meer uitleg over het toekennen van scores zie paragraaf 1.4.

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het krediet- en beleggingsbeleid van de onderzochte bankgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 17. In de tabel is ook weergegeven wat het verschil is met de score in de vorige beleidsupdate (2016).

Tabel 17 Beleidscores Gezondheid

Beoordelingselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidscore	9	9	9	5	8	6	9
Verandering in beleidsscore sinds de vorige beleidsupdate (2016)	+1	-	-	-1	+1	-	-	-
1 Bedrijven passen het voorzorgprincipe toe ter voorkoming van gezondheidsschade bij hun werknemers, klanten of omwonenden door hun producten of productieprocessen.	1	1	1	0,9	1	1	1	1

Beoordelingselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidsscore	9	9	9	5	8	6	9
Verandering in beleidsscore sinds de vorige beleidsupdate (2016)	+1	-	-	-1	+1	-	-	-
2 Bedrijven respecteren afspraken over arbeidsomstandigheden, zoals omschreven in de conventies van de ILO en de Tripartiete Verklaring.	1	1	1	0,9	1	1	1	1
3 Bedrijven werken aan de systematische verbetering van arbeidsomstandigheden en ontwikkelen een preventieve cultuur op het gebied van gezondheid en veiligheid.	1	1	1	0,6	1	0,6	1	1
4 Bedrijven respecteren internationale afspraken over de productie en het gebruik van gevaarlijke of giftige stoffen zoals omschreven in het Montreal Protocol (over stoffen die de ozonlaag aantasten).	0,6	1	1	0,9	1	1	1	0,7
5 Bedrijven respecteren internationale afspraken over de productie en het gebruik van gevaarlijke of giftige stoffen zoals omschreven in het Verdrag van Stockholm (over POP's).	1	1	1	0,9	1	1	1	0,7
6 Bedrijven respecteren internationale afspraken op het gebied van handel in chemicaliën en chemisch afval zoals omschreven in het Verdrag van Bazel.	1	1	1	0,9	1	0,6	1	0,7
7 Bedrijven respecteren internationale afspraken op het gebied van handel in chemicaliën en chemisch afval zoals omschreven in het Verdrag van Rotterdam.	1	0,5	1	0,9	1	0,6	1	0,7
8 Bedrijven reduceren de uitstoot van schadelijke stoffen (naar bodem, water en lucht) door gebruik te maken van de best beschikbare technologieën.	1	1	1	0	1	1	1	0,5
9 Bedrijven beperken het gebruik van chemicaliën waarvan in wetenschappelijke literatuur wordt vermoed dat ze schadelijk zijn voor de gezondheid en, indien noodzakelijk, gebruiken ze alleen op een verantwoorde manier (voorzorgbeginsel).	1	1	1	0,9	1	1	1	1
10 Farmaceutische bedrijven zorgen ervoor dat patiënten met voorkombare en behandelbare ziektes het recht op toegang tot medicijnen hebben.	1	1	1	0	0	0	0	1
11 Bedrijven zijn terughoudend met het gebruik van antimicrobiële geneesmiddelen (antibiotica) bij mensen om antimicrobiële resistentie tot een minimum te beperken.	1	0	0	0	0	0	0	0
12 Producenten van flesvoeding houden zich aan de WHO-code en aanvullende resoluties met betrekking tot reclame voor vervangingsmiddelen van moedermelk.	0	1	1	0	1	0	1	1
13 Tabaksproducenten houden zich aan de richtlijnen van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO) met betrekking tot de gezondheidseffecten en de sociale, milieu- en economische gevolgen van (mee)roken.	1	1	1	0	1	1	1	1
14 Productie van tabak en op tabak gebaseerde producten is onacceptabel.	1	1	1	0,5	0	0,5	1	1
15 Bedrijven integreren criteria met betrekking tot gezondheid in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1	1	1	0,9	1	1	1	1

Beoordelingselement								
	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
Beleidsscore	9	9	9	5	8	6	9	8
Verandering in beleidsscore sinds de vorige beleidsupdate (2016)	+1	-	-	-1	+1	-	-	-
16 Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot gezondheid op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0	1	1	0	0	0	1	0

3.6.3 Analyse beleid gezondheid

Ten opzichte van de vorige keer dat dit duurzaamheidsthema is beoordeeld (2016) zijn er enige veranderingen geweest in de FFG-methode. Zo zijn beoordelingselementen toegevoegd over het gebruik van antimicrobiële geneesmiddelen in mensen en over de productie van tabak en op tabak gebaseerde producten. Ondanks die methodologische wijzigingen is er slechts weinig veranderd in de scores van de bankgroepen.

Het beleid voor het thema gezondheid varieert tussen de acht bankgroepen van twijfelachtig (score 5) tot zeer goed (score 9). De Volksbank en Triodos halen evenals in de vorige beleidsupdate een 9 (zeer goed). Ook Bunq scoort een 9, op basis van het gezondheidsbeleid van ASR. Alle drie deze bankgroepen onderschrijven de belangrijkste internationale verdragen omtrent de productie, het gebruik en de handel in gevaarlijke, giftige en chemische stoffen en afval. Ook verwachten ze dat bedrijven clausules met betrekking tot de naleving van gezondheidsnormen opnemen in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers. Samen met Van Lanschot Kempen hebben verwachten deze bankgroepen ook dat bedrijven zich houden aan de internationale code met betrekking tot reclame voor vervangingsmiddelen van moedermelk van de Wereldgezondheidsorganisatie (WHO).

Het gezondheidsbeleid van ABN Amro scoort ook een 9, één punt hoger dan tijdens de vorige beleidsupdate. De bankgroep heeft het beleid verbeterd door financiering van de tabaksindustrie uit te sluiten. ABN Amro is daarnaast de enige bankgroep in deze studie met beleid voor terughoudendheid in het gebruik van antibiotica in mensen. ABN Amro zou het beleid verder kunnen verbeteren door van bedrijven te verwachten dat ze zich houden aan de WHO-code met betrekking tot reclame voor vervangingsmiddelen van moedermelk.

NIBC en Van Lanschot Kempen scoren alle twee een 8 (goed). Voor NIBC is dit een verbetering van één punt ten opzichte van het vorige beleidsonderzoek, omdat NIBC van bedrijven verwacht dat zij de uitstoot van schadelijke stoffen verminderen door gebruik te maken van de best beschikbare technologieën. NIBC en Van Lanschot Kempen onderschrijven de meeste internationale verdragen omtrent de productie, het gebruik en de handel in gevaarlijke, giftige en chemische stoffen en afval.

Rabobank haalt met een 6 (voldoende) hetzelfde beleid als in de vorige beleidsupdate. Wel heeft Rabobank een deel van de tabaksindustrie uitgesloten van financiering en investering.

ING heeft met een score van 5 (twijfelachtig) het minst ontwikkelde beleid voor gezondheid. Dit is een achteruitgang van één punt ten opzichte van het vorige beleidsonderzoek. De reikwijdte van het beleid is verslechterd, omdat het beleid voor gezondheid niet wordt toegepast op de beleggingen voor klanten. Daarnaast ontbreekt het ING onder meer aan beleid om te zorgen dat bedrijven de uitstoot van schadelijke stoffen beperken en dat farmaceutische bedrijven ervoor zorgen dat patiënten met voorkombare en behandelbare ziektes toegang tot medicijnen hebben.

Alle bankgroepen hebben inmiddels enig beleid geformuleerd voor de tabaksindustrie. ABN Amro, Bunq (via ASR), De Volksbank, Triodos en Van Lanschot hebben hiervoor een streng uitsluitingsbeleid. De overige banken hebben beleid tegen de tabaksindustrie dat minder ver gaat, bijvoorbeeld door het alleen toe te passen op één investeringscategorie, of slechts een deel van de waardeketen van tabak.

3.7 Klimaatverandering

3.7.1 Wat staat er op het spel?

Wereldwijde klimaatverandering zorgt voor ingrijpende veranderingen in ecosystemen, waardoor samenlevingen meer risico lopen op bijvoorbeeld overstromingen en orkanen. Dit proces is een direct resultaat van menselijke activiteiten die de concentratie van broeikasgassen in de atmosfeer doen toenemen. Volgens het Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) is het zeer aannemelijk dat meer dan de helft van de temperatuurstijging die zich tussen 1951 en 2010 heeft voorgedaan door menselijk toedoen is veroorzaakt.³⁸ De belangrijkste oorzaken zijn het gebruik van fossiele brandstoffen voor energie, industrie, verkeer en vervoer, evenals ontbossing en intensieve landbouw- en veeteelt.

Klimaatverandering zal waarschijnlijk leiden tot een toename van extreme weersomstandigheden zoals aanhoudende warmere periodes, droge periodes, extreme regenval en hittegolven. Deze ontwikkelingen hebben en zullen grote consequenties hebben voor natuur, milieu en de menselijke leefomgeving.³⁹

- Wereldwijd is de temperatuur van de oceanen en op het land met gemiddeld 0,85 graden Celsius toegenomen (1880-2012);
- Door smelting trekken gletsjers zich terug, breken ijskappen en zee-ijs af, vermindert het sneeuwdek dat zonlicht weerkaatst en stijgen de temperaturen van permafrost;
- Tussen 1901 en 2010 is de zeespiegel wereldwijd gemiddeld 19 cm gestegen;
- Volgens scenario's van de IPCC kan de stijging van de zeespiegel verder toenemen, variërend van 26 tot 82 cm;
- Er ontstaat een verhoogd risico op bosbranden in veengebieden;
- De stijgende zeespiegel heeft effect op eilanden en kustgebieden, waardoor het risico op overstromingen toeneemt en waardoor de kans bestaat dat deze gebieden deels onbewoonbaar worden;
- Toename van mensen die wonen in een gebied met een tekort aan (drink)water en bedreiging van voedselzekerheid.

Tijdens de 21^e Klimaatconferentie in Parijs (2015) is als doelstelling afgesproken om de wereldwijde temperatuurstijging te beperken tot maximaal 2, maar bij voorkeur 1,5 graden Celsius, in 2100.⁴⁰ Ook is het tegengaan van klimaatverandering opgenomen in de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG 13: Klimaatactie).

Het *Emissions Gap Report* 2019 van het VN-milieuprogramma (UNEP) benadrukt dat de wereld op het punt staat de kans te missen om de opwarming van de aarde te beperken, en dat het halen van die doelstelling een wereldwijde emissiereductie van gemiddeld 7,6% per jaar zou vereisen. Een snelle overgang van de mondiale energiesector wordt beschouwd als de sleutel tot het bereiken van deze doelstellingen en vereist op zijn minst:⁴¹

- Uitbreiding van hernieuwbare energie;
- Uitfasering van steenkool voor een snelle transitie naar een CO₂-arm energiesysteem;

- Transitie naar CO₂-arm vervoer, met de nadruk op elektrische mobiliteit;
- Het verminderen van de CO₂-uitstoot van de energie-intensieve industrie; en
- Het vermijden van toekomstige emissies en het verbeteren van de toegang tot energie.

Dit is in lijn met eerdere bevindingen van het *Emissions Gap Report* in 2017, waarin werd gesteld dat tussen tachtig en negentig procent van de steenkoolreserves, ongeveer 35 procent van de oliereserves en vijftig procent van de gasreserves wereldwijd in de grond moeten blijven.⁴²

Er zijn grote investeringen nodig, vooral in ontwikkelingslanden, om aanpassingen aan de gevolgen van klimaatverandering te realiseren. Grote groepen mensen in ontwikkelingslanden zijn kwetsbaarder voor klimaatverandering omdat hun levensonderhoud meer afhankelijk is van klimatologische omstandigheden en omdat het voor deze groepen lastiger is om zich aan extreme weersomstandigheden aan te passen.⁴³ Volgens schattingen is er alleen al voor sub-Sahara Afrika in 2050 een extra investering van USD 60 miljard per jaar nodig voor een 2°C-consistente internationale overeenkomst over financiering voor aanpassing aan klimaatverandering.⁴⁴

Bedrijven zullen worden geconfronteerd met de gevolgen en risico's van klimaatverandering en met de implementatie van nieuwe wetgeving, maar kunnen ook inspelen op de kansen en innovaties die het met zich meebrengt. Bedrijven zullen actief hun emissies moeten reduceren om de risico's van klimaatverandering zo klein mogelijk te houden. Bovendien is er een energietransitie nodig om de risico's van klimaatverandering te verminderen. Controversiële vormen van grondstofwinning - zoals de winning van olie uit teerzanden, de winning van schaliegas en kolenmijnbouw – verhinderen de energietransitie.

Bankgroepen zullen fundamentele keuzes moeten maken om de risico's op klimaatverandering te verminderen en om de energietransitie te bevorderen, zowel in hun eigen organisatie als in de bedrijven en organisaties die zij financieren of waarin ze beleggen. Bankgroepen zullen hun invloed moeten aanwenden om te stimuleren dat er een transitie plaatsvindt van het gebruik van overwegend fossiele brandstoffen (zoals kolen, olie en gas) naar het gebruik van hernieuwbare energiebronnen (zoals wind- en zonne-energie). Dit geldt ook voor het gebruik van grondstoffen voor de vervaardiging van producten. Met hun financierings- en beleggingsbeslissingen kunnen bankgroepen een impuls geven aan de circulaire economie, een economisch systeem dat gebruik maakt van grondstoffen die worden teruggewonnen uit afgedankte producten in plaats van de exploitatie van nieuwe grondstoffen waardoor de exploitatie van niet hernieuwbare grondstoffen kan worden tegengegaan.

3.7.2 Overzicht elementen en scores

Op basis van internationale standaarden en initiatieven zijn elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Bankwijzer in het krediet- en beleggingsbeleid van bankgroepen zouden moeten zijn opgenomen. Afhankelijk van de voor de bankgroep relevante investeringscategorieën waarop het beleid wordt toegepast ligt de score per element tussen 0,5 en 1. Wanneer een element niet van toepassing is op de betreffende bankgroep wordt dit in de tabel weergegeven als "n.r." (niet relevant). De score voor dit thema is voorts gebaseerd op de verhouding tussen het aantal elementen dat in het krediet- en beleggingsbeleid van de bankgroep is opgenomen en het totaal aantal elementen dat volgens de Eerlijke Bankwijzer relevant is voor het thema. De beleidsscore voor dit thema, berekend door de optelsom van de scores te delen door het totaal aantal elementen, wordt uitgedrukt in een rapportcijfer (1 tot 10). Voor meer uitleg over het toekennen van scores zie paragraaf 1.4.

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het krediet- en beleggingsbeleid van de onderzochte bankgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 18. In de tabel is ook weergegeven wat het verschil is met de score in de vorige beleidsupdate (2018).

Tabel 18 **Beleidscores Klimaatverandering**

Beoordelingselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidscore	5	5	9	5	7	6	9
Verandering in beleidscore sinds de vorige beleidsupdate (2018)	+2	-	-	+2	+1	+1	+1	-
1 Voor de eigen (in)directe broeikasgasemissies stelt de financiële instelling meetbare reductiedoelstellingen op in overeenstemming met een beperking van de maximale mondiale temperatuurstijging van 1.5°C.	1	0	1	1	1	1	1	1
2 Voor de eigen bedrijfsvoering gebruikt de financiële instelling uitsluitend hernieuwbare energiebronnen.	1	n.r.	1	1	1	0	1	0
3 De financiële instelling publiceert de grootte van haar aandeel in de broeikasgasemissies van een selectie van de bedrijven waarin zij investeert, of die van een hele sector.	0,9	0	1	0,8	0	0	1	1
4 De financiële instelling publiceert de grootte van haar aandeel in de broeikasgasemissies van alle bedrijven en projecten waarin zij investeert.	0,8	0	1	0	0	0	1	0,7
5 Voor grootschalige projectfinanciering maakt de financiële instelling milieu-impactanalyses die data bevatten over de potentiële broeikasgasemissies en andere klimaatrisico's.	1	n.r.	1	1	1	1	1	n.r.
6 Voor de broeikasgasemissies van de bedrijven waarin de financiële instelling belegt of die door haar worden gefinancierd, stelt zij meetbare reductiedoelstellingen vast, die bijdragen aan een beperking van de maximale mondiale temperatuurstijging tot 1.5°C.	0,5	0	1	1	0	1	1	0,5
7 De financiële instelling meet en publiceert klimaatgerelateerde effecten in overeenstemming met de aanbevelingen van de Task Force on Climate-related Financial Disclosures (TCFD).	0,5	0	0	0,5	0	0,5	0	1
8 De financiële instelling financiert geen, of investeert niet in, bedrijven die actief zijn in kolengestookte energieproductie en kolenmijnbouw voor meer dan 30% van hun activiteiten.	0	0,5	1	0,9	1	1	1	0
9 De financiële instelling financiert geen, of investeert niet in, bedrijven die actief zijn in fossiele energieproductie en olie- en gaswinning voor meer dan 30% van hun activiteiten.	0	0	1	0	0	0	1	0
10 De financiële instelling financiert geen, of investeert niet in, bedrijven die actief zijn in kolengestookte energieproductie en kolenmijnbouw voor meer dan 0% van hun activiteiten.	0	0	1	0	1	1	0,8	0
11 De financiële instelling financiert geen, of investeert niet in, bedrijven die actief zijn in fossiele energieproductie en olie- en gaswinning voor meer dan 0% van hun activiteiten.	0	0	1	0	0	0	0,8	0
12 Bedrijven maken hun directe en indirecte broeikasgasemissies openbaar.	1	1	1	0,9	1	0,6	0,7	0,7
13 Bedrijven verminderen hun directe en indirecte broeikasgasemissies.	1	1	1	0,6	1	1	1	1
14 Bedrijven stappen over van het gebruik van fossiele brandstoffen naar hernieuwbare energie.	0,5	1	1	0	1	1	1	0

Beoordelingselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidscore	5	5	9	5	7	6	9
Verandering in beleidscore sinds de vorige beleidsupdate (2018)	+2	-	-	+2	+1	+1	+1	-
15 Kolencentrales waarvan de CO ₂ uitstoot niet beperkt wordt (met CO ₂ -afvang en -opslag) zijn onaanvaardbaar.	1	0,5	1	0,9	1	1	1	0
16 Het gebruik van steenkool voor de productie van elektriciteit is onacceptabel.	0,5	0,5	1	0,9	1	1	1	0
17 Het gebruik van fossiele brandstoffen voor de productie van elektriciteit is onacceptabel.	0	0	1	0	0	0	1	0
18 Steenkoolwinning is onacceptabel.	0,5	1	1	0,9	1	1	1	0
19 Het winnen van olie uit teerzanden is onacceptabel.	1	1	1	1	1	1	1	0
20 Olie- en gaswinning is onacceptabel.	0	0	1	0	0	0	1	0
21 Het omzetten van veengrond en gebieden met hoge koolstofvoorraden in landbouwgrond, is onacceptabel.	0	1	1	0,9	1	0,5	1	0
22 De productie van biomassa voldoet aan de 12 principes van de Roundtable on Sustainable Biomaterials (RSB).	0	1	1	0	1	1	1	0,7
23 CO ₂ -compensatie is gecertificeerd volgens de Gold Standard.	0	0	0	0	1	0	0	0
24 Bedrijven voeren geen lobby om klimaatmaatregelen af te zwakken of aanscherping van klimaatbeleid tegen te gaan.	0	1	1	0	0	0	0	0
25 Bedrijven integreren criteria met betrekking tot het tegengaan van klimaatverandering in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1	1	1	0,9	1	1	1	1
26 Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot het tegengaan van klimaatverandering op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0	1	1	0	1	0	1	0

3.7.3 Analyse beleid klimaatverandering

Het beleid van de acht bankgroepen voor het thema klimaatverandering varieert tussen slecht (score 3) en zeer goed (score 9). Tijdens de update van de FFG-methode in februari 2020 zijn twee nieuwe beoordelingselementen toegevoegd. Eén element beoordeelt of financiële instellingen in de eigen bedrijfsvoering uitsluitend gebruikmaken van hernieuwbare energiebronnen. Een ander element beoordeelt of financiële instellingen voor grootschalige projectfinancieringen milieu-impactanalyses maken met daarin data over potentiële broeikasgasemissies en andere klimaatrisico's.

De Volksbank en Triodos Bank scoren beiden een 9 (zeer goed) en hebben daarmee het beste beleid voor klimaatverandering. Voor De Volksbank is dit dezelfde score als tijdens de vorige beleidsupdate; voor Triodos is dit een verbetering van één punt. De Volksbank investeert in het geheel niet in de winning van, en energieopwekking met, fossiele brandstoffen, en Triodos Bank niet als dit meer dan 5% van de omzet van bedrijven uitmaakt. De Volksbank en Triodos Bank zijn ook de enige bankgroepen die hun aandeel in de broeikasgasemissies van alle bedrijven en projecten waarin ze investeren publiceren voor zowel hun leningen- als beleggingsportefeuilles.

NIBC haalt een score van 7 (ruim voldoende), een verbetering van één punt ten opzichte van de vorige beleidsupdate. De bankgroep investeert niet in steenkolenmijnbouw of kolengestookte energieopwekking. De bank heeft het beleid verbeterd door van bedrijven te verwachten dat ze clausules over de naleving van aan klimaatverandering gerelateerde criteria opnemen in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers. NIBC is ook de enige bankgroep die van bedrijven verwacht dat ze CO₂-compensatie laten certificeren volgens de *Gold Standard*.

Rabobank scoort een 6 (voldoende), een verbetering van één punt die met name te danken is aan het nieuwe beoordelingselement over milieu-impactanalyses voor projectfinanciering. ABN Amro, Bunq en ING scoren allen een 5 (twijfelachtig). Voor ABN Amro en ING is dit een verbetering van twee punten ten opzichte van het vorige beleidsonderzoek. Deze bankgroepen zijn onder meer transparanter geworden over de CO₂-voetafdruk van (een deel van) hun zakelijke leningen. Verder heeft ABN Amro voor de broeikasgasemissies van de energie-portefeuille en de vastgoedportefeuille concrete reductiedoelstellingen ontwikkeld, en worden bedrijven aangespoord om over te stappen op hernieuwbare energiebronnen. ING heeft nieuw beleid geformuleerd om de financiering van steenkoolwinning en -gebruik af te bouwen. De bank financiert geen bedrijven die meer dan 30% van hun omzet uit steenkoolmijnbouw halen of meer dan 10% uit kolengestookte elektriciteitsproductie. In 2025 moeten bedrijven dit percentage tot 5% verminderd zijn. ING spoort bedrijven ook aan om transparant te zijn over hun directe en indirecte broeikasgasemissies.

Op de beleggingen van Bunq is het beleid van verzekeraar ASR van toepassing, omdat ASR de beleggingen van Bunq beheert. Het ontbreekt in dat beleid met name aan ambitieuzer beleid voor het afbouwen van beleggingen in fossiele brandstoffen. Daarnaast ontbreekt het in het eigen beleid van Bunq aan transparantie over de CO₂-voetafdruk van de beleggingsportefeuille, en aan concrete doelstellingen om die te verkleinen. Bunq scoort daarom een 5 (twijfelachtig).

Van Lanschot Kempen heeft met een score van 3 (slecht) het minst ontwikkelde beleid voor klimaatverandering. Dit geldt ook voor de beleggingen van Van Lanschot Kempen in het kader van vermogensbeheer. De bankgroep heeft geen beleid om beleggingen in de winning van, of energieopwekking met, fossiele brandstoffen af te bouwen. Samen met ABN Amro is Van Lanschot bovendien de enige bankgroep zonder enig beleid tegen het omzetten van veengronden en gebieden met hoge koolstofvoorraden in landbouwgrond.

Behalve Bunq en De Volksbank kunnen alle bankgroepen hun beleid verbeteren door van bedrijven te verwachten dat ze niet lobbyen om klimaatmaatregelen af te zwakken of aanscherping van klimaatbeleid tegen te gaan. Ook hebben de meeste bankgroepen nog geen goed beleid ten aanzien van de fossiele brandstoffen. Zo ontbreekt nog een goed beleid voor de afbouw van investeringen in steenkolenmijnbouw en kolengestookte energieproductie bij ABN Amro (zwak beleid) en Van Lanschot Kempen (geen beleid). Behalve De Volksbank en Triodos Bank heeft daarnaast nog geen van de bankgroepen beleid geformuleerd om investeringen in, en financiering van, olie- en gasbedrijven uit te faseren.

3.8 Mensenrechten

3.8.1 Wat staat er op het spel?

Mensenrechten zijn rechten en vrijheden waarop eenieder aanspraak heeft. De rechten en vrijheden die algemeen worden beschouwd als mensenrechten, vastgelegd in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens, omvatten burgerrechten en politieke rechten - zoals het recht op leven in vrijheid en vrijheid van meningsuiting - en economische, sociale en culturele rechten - zoals het recht te kunnen leven in waardigheid en het recht op voedsel, werk en onderwijs.⁴⁵ Specifieke groepen mensen zijn om verschillende redenen kwetsbaar of worden van oudsher slachtoffer van geweld en hebben daarom speciale bescherming nodig om te zorgen dat hun mensenrechten hen niet ontzegd worden. Dit geldt voor onder meer vrouwen, meisjes en kinderen in het algemeen, gehandicapten, gastarbeiders en de inheemse bevolking van landen.

Ondernemingen die over landsgrenzen heen opereren, hebben meer macht dan ooit. Hun impact op mensenrechten kan positief zijn, maar ook negatief, vooral in situaties waarin (multinationale) bedrijven gebruik maken van zwakke en slecht ontwikkelde nationale wet- en regelgeving. In sommige sectoren, zoals de olie-, gas- en mijnbouwindustrie, zijn de risico's op mensenrechtenschendingen vaak groot. Traditionele manieren van levensonderhoud worden onmogelijk gemaakt door vervuiling, mensen worden van hun land verjaagd en arbeidsrechten worden geschonden. Als getroffen gemeenschappen proberen hun recht te halen, lopen ze tegen juridische en praktische obstakels aan, zoals ineffectieve rechtssystemen, corruptie en geen toegang tot informatie.⁴⁶

In 2018 werden 321 mensenrechtenverdedigers vermoord, waarvan 77% werkte aan land-gerelateerde kwesties: het verdedigen van land, milieu of de rechten van inheemse volkeren.⁴⁷ Landgerelateerde mensenrechtenschendingen worden daarom beschouwd als zeer urgente en ernstige schendingen. Verder komt er een hoog risico op mensenrechtenschendingen voor tijdens gewapend conflict en in bezette gebieden.

Staten hebben de plicht om mensenrechten te beschermen en bedrijven hebben de verantwoordelijkheid om mensenrechten te respecteren. De verantwoordelijkheden van bedrijven om mensenrechten te respecteren zijn vastgelegd en uitgewerkt in de *United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights* (UNGPs).⁴⁸ Deze richtlijnen zijn van groot belang voor financiële instellingen en zouden moeten worden toegepast in zowel hun eigen bedrijfsvoering als in hun beleggings- en financieringsbeslissingen.

Mensenrechten staan ook centraal in de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's). Ze vormen de basis van meerdere doelen zoals SDG 1: Geen armoede, SDG 2: Geen honger, SDG 3: Goede gezondheid en welzijn, SDG 4: Kwaliteit van onderwijs, SDG 5: Gelijkheid van mannen en vrouwen, SDG 6: Schoon water en sanitaire voorzieningen, SDG 10: Vermindering van ongelijkheden, en SDG 16: Vrede, rechtvaardigheid en sterke instituties.

3.8.2 Overzicht elementen en scores

Op basis van internationale standaarden en initiatieven zijn elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Bankwijzer in het krediet- en beleggingsbeleid van bankgroepen zouden moeten zijn opgenomen. Afhankelijk van de voor de bankgroep relevante investeringscategorieën waarop het beleid wordt toegepast ligt de score per element tussen 0,5 en 1. Wanneer een element niet van toepassing is op de betreffende bankgroep wordt dit in de tabel weergegeven als "n.r." (niet relevant). De score voor dit thema is voorts gebaseerd op de verhouding tussen het aantal elementen dat in het krediet- en beleggingsbeleid van de bankgroep is opgenomen en het totaal aantal elementen dat volgens de Eerlijke Bankwijzer relevant is voor het thema. De beleidsscore voor dit thema, berekend door de optelsom van de scores te delen door het totaal aantal elementen, wordt uitgedrukt in een rapportcijfer (1 tot 10). Voor meer uitleg over het toekennen van scores zie paragraaf 1.4.

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het krediet- en beleggingsbeleid van de onderzochte bankgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 19. In de tabel is ook weergegeven wat het verschil is met de score in de vorige beleidsupdate (2018).

Tabel 19 Beleidsscores Mensenrechten

Beoordelingselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidsscore	9	9	10	7	10	8	10
Verandering in beleidsscore sinds de vorige beleidsupdate (2018)	-	-	-	+2	+3	-	+1	+1
1 De financiële instelling respecteert alle mensenrechten zoals beschreven in de United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights (UNGP's).	1	0	1	1	1	1	1	1
2 Bedrijven respecteren alle mensenrechten zoals beschreven in de United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights (UNGP's).	1	1	1	1	1	1	1	1
3 Bedrijven stellen een beleidsverklaring op waarin het bedrijf zich expliciet committeert aan het respecteren van mensenrechten.	1	1	1	1	1	1	1	1
4 Bedrijven implementeren een human rights due diligence proces zoals omschreven in de UNGP's om hun impact op mensenrechten te identificeren, te voorkomen, te beperken en daarover verantwoording af te leggen.	1	1	1	1	1	1	1	1
5 Bedrijven richten processen in om te komen tot herstel en genoegdoening voor slachtoffers van mensenrechtenschendingen die ze hebben veroorzaakt, of waarbij ze betrokken zijn.	1	1	1	1	1	1	1	1
6 Bedrijven ontwikkelen of nemen deel aan effectieve klachtenmechanismen op bedrijfsniveau voor individuen en gemeenschappen die mogelijk slachtoffer zijn van mensenrechtenschendingen.	1	1	1	1	1	1	1	1
7 Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen door een betekenisvolle consultatie te voeren met lokale gemeenschappen en met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) waar het inheemse volken betreft.	1	1	1	0,6	1	1	1	0,7
8 Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van gemeenschappen met gewoonterecht in landbezit-en gebruik.	1	1	1	0	1	1	1	0
9 Bedrijven hebben speciale aandacht voor het respecteren van de rechten van kinderen.	1	1	1	0,9	1	1	1	0,7
10 Bedrijven staan geen nederzettingen en geen economische activiteiten toe in bezette gebieden, in overeenstemming met het Internationale Humanitaire Recht.	1	1	1	0	0,5	0	1	0,7
11 Bedrijven integreren criteria ten aanzien van mensenrechten in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1	1	1	0,9	1	1	1	1
12 Bedrijven nemen clauses over de naleving van criteria met betrekking tot mensenrechten op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0	1	1	0	1	0	1	0

3.8.3 Analyse beleid mensenrechten

Het mensenrechtenbeleid van de bankgroepen varieert tussen ruim voldoende (score 7) en uitstekend (score 10). Bijna alle bankgroepen respecteren de mensenrechten zoals beschreven in de *United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights* (UNGP's) en het *UN Global Compact* en verwachten dat ook van de bedrijven waaraan ze krediet verlenen en waarin ze beleggen. Sinds de laatste herziening van de FFG-methode kunnen bankgroepen hoger scoren door hun beleid te baseren op de UNGP's of door hun lidmaatschap van het *UN Global Compact*. Eerder werden bankgroepen verwacht de inhoudelijke criteria van de UNGP's expliciet in hun beleid te verwerken.

De Volksbank, NIBC en Triodos Bank scoren alle drie een 10 (uitstekend), de hoogste score op het gebied van mensenrechten. Voor De Volksbank is dit dezelfde score als tijdens het vorige beleidsonderzoek. Voor NIBC en Triodos is dit een vooruitgang ten opzichte van vorige beleidsupdate. Deze veranderingen zijn deels het gevolg van bovengenoemde verandering in de FFG-methode, maar bij NIBC ook van verbeterd beleid. De bankgroep verwacht nu van bedrijven dat zij het Internationaal Humanitair Recht respecteren. Bovendien is de reikwijdte van het beleid verbeterd met betrekking tot het recht op vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) in landkwesties: dit beleid geldt nu niet meer slechts voor projectfinanciering, maar voor alle investeringscategorieën.

ABN Amro scoort een 9 (zeer goed), maar kan het beleid nog verder verbeteren door van bedrijven te verlangen dat ze naleving van mensenrechten opnemen in contracten met toeleveranciers. Ook Bunq scoort een 9, op basis van het mensenrechtenbeleid van ASR. Bunq kan het mensenrechtenbeleid verder verbeteren door beleid te formuleren om in de eigen bedrijfsvoering de mensenrechten te respecteren zoals beschreven in de UNGP's.

Rabobank scoort net als in de vorige beleidsupdate een 8 (goed). De bankgroep zou het beleid nog verder kunnen verbeteren door erin op te nemen dat bedrijven geen nederzettingen of economische activiteiten toestaan in bezette gebieden, in overeenstemming met Internationaal Humanitair Recht, en clausules over naleving van mensenrechten opnemen in contracten met toeleveranciers. Van Lanschot Kempen scoort ook een 8, een toename van één punt die te maken heeft met de herziening van de FFG-methode. Het mensenrechtenbeleid van Van Lanschot is gebaseerd op de UNGP's, wat in de herziene FFG-methode 2020 meer punten oplevert. De bankgroep zou het beleid onder meer kunnen verbeteren door van bedrijven te verwachten dat ze conflicten met betrekking tot landrechten voorkomen en alleen natuurlijke hulpbronnen verwerven met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van gemeenschappen met gewoonterecht in landbezit-en gebruik.

ING heeft met een score van 7 (ruim voldoende) de laagste score. Dit is wel een verbetering van twee punten ten opzichte van de vorige beleidsupdate. Deze verbetering is deels te danken aan de herziening van de FFG-methode, maar ook aan een verbetering in de reikwijdte van het beleid van ING: het *Environmental en Social Responsibility Framework* (ESR-Framework) wordt nu ook op de eigen beleggingen toegepast. De bankgroep zou de inhoud van het beleid verder kunnen verbeteren door van bedrijven te verwachten dat zij het recht op FPIC in landrechten respecteren voor inheemse volken en gemeenschappen met gewoonterecht in landgebruik. Ook zou de bank in het beleid kunnen opnemen dat bedrijven in lijn met het Internationaal Humanitair Recht geen nederzettingen en economische activiteiten in bezette gebieden toestaan. Verder zouden zowel ING als ABN Amro, Rabobank en Van Lanschot Kempen hun mensenrechtenbeleid kunnen verbeteren door van bedrijven te verwachten dat ze clausules met betrekking tot de naleving van mensenrechtencriteria opnemen in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.

3.9 Natuur

3.9.1 Wat staat er op het spel?

Biodiversiteit wordt door de in 1992 vastgestelde UN Convention on Biological Diversity (CBD), die tot doel heeft om biodiversiteit te beschermen, in drie categorieën onderverdeeld: ecosystemen en habitats, planten- en diersoorten en genetisch materiaal. Biodiversiteit is van belang voor de economische, ecologische en sociale ontwikkeling van onze samenleving, voor onze toekomst en voor onze recreatiemogelijkheden. Verlies van biodiversiteit brengt potentiële risico's met zich mee zoals de vernietiging van leefgebieden, het verlies van de functies van ecosystemen, de bedreiging van de voedselvoorziening, en het verdwijnen van geneeskrachtige planten en diersoorten, en is daarmee een van de meest urgente milieuproblemen.⁴⁹

Volgens het Milieuprogramma van de Verenigde Naties (UNEP) leidt een snelle bevolkingsgroei, toenemende verstedelijking en stijgende consumptie, in combinatie met verwoestijning, landdegradatie en klimaatverandering, tot toenemende waterschaarste, en daarmee een afbraak van beschikbare landbouwgrond en het risico van voedselschaarste.⁵⁰ Volgens het Internationaal Klimaatpanel (IPCC) leidt klimaatverandering en extreme weersomstandigheden tot afbraak van biodiversiteit.⁵¹

Natuurbescherming, voedselzekerheid en bescherming van watersystemen zijn ook onderdeel van de Duurzame Ontwikkelingsdoelen (SDG's 2, 3, 6, 14 en 15).⁵²

Het krediet- en beleggingsbeleid van financiële instellingen kan bijdragen aan het vinden van oplossingen voor bovengenoemde uitdagingen. Het kan ervoor zorgen dat financiële instellingen hun financiële relaties met bedrijven benutten om verlies van biodiversiteit te voorkomen en tegen te gaan.

3.9.2 Overzicht elementen en scores

Op basis van internationale standaarden en initiatieven zijn elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Bankwijzer in het krediet- en beleggingsbeleid van bankgroepen zouden moeten zijn opgenomen. Afhankelijk van de voor de bankgroep relevante investeringscategorieën waarop het beleid wordt toegepast ligt de score per element tussen 0,5 en 1. Wanneer een element niet van toepassing is op de betreffende bankgroep wordt dit in de tabel weergegeven als "n.r." (niet relevant). De score voor dit thema is voorts gebaseerd op de verhouding tussen het aantal elementen dat in het krediet- en beleggingsbeleid van de bankgroep is opgenomen en het totaal aantal elementen dat volgens de Eerlijke Bankwijzer relevant is voor het thema. De beleidsscore voor dit thema, berekend door de optelsom van de scores te delen door het totaal aantal elementen, wordt uitgedrukt in een rapportcijfer (1 tot 10). Voor meer uitleg over het toekennen van scores zie paragraaf 1.4.

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het krediet- en beleggingsbeleid van de onderzochte bankgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 20. In de tabel is ook weergegeven wat het verschil is met de score in de vorige beleidsupdate (2018).

Tabel 20 Beleidsscores Natuur

Beoordelingsselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidsscore	7	9	10	6	9	6	9
Verandering in beleidsscore sinds de vorige beleidsupdate (2018)	+1	-	+1	-	-	-	-	-
1 Bedrijven voorkomen negatieve impact op gebieden met High Conservation Value (HCV) binnen hun bedrijfsactiviteiten en binnen de gebieden onder hun beheer.	1	1	1	0,9	1	1	1	0,7
2 Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de categorieën I-IV van de International Union for the Conservation of Nature (IUCN) binnen hun bedrijfsactiviteiten en binnen de gebieden onder hun beheer.	1	1	1	0,9	1	1	1	1
3 Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de UNESCO World Heritage Convention binnen hun bedrijfsactiviteiten en binnen de gebieden onder hun beheer.	1	1	1	0,9	1	1	1	1
4 Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de Ramsar Convention on Wetlands binnen hun bedrijfsactiviteiten en binnen de gebieden onder hun beheer.	1	1	1	0,9	1	1	1	1
5 Bedrijven voorkomen negatieve gevolgen voor populaties van diersoorten die op de IUCN Red List of Threatened Species staan.	1	1	1	0,9	1	1	1	1
6 Handel in bedreigde planten- en diersoorten voldoet aan de voorwaarden van CITES.	1	1	1	0	1	1	1	1
7 Handel in bedreigde planten- en diersoorten die op de lijsten van CITES staan is onacceptabel.	1	1	1	0	1	1	0	0,8
8 Activiteiten op het gebied van genetisch materiaal en gentechnologie vinden alleen plaats als ze voldoen aan de toestemmings- en veredelingseisen zoals beschreven in de UN Convention on Biological Diversity en het daaraan gerelateerde Nagoya Protocol.	0,5	1	1	0,9	1	0	1	0,7
9 Productie van, of handel in, levende genetisch gemodificeerde organismen kan alleen plaatsvinden als toestemming van het importerende land is verkregen en aan alle vereisten van het Cartagena Protocol wordt voldaan.	0	1	1	0,9	1	0	1	0,7
10 Bedrijven voorkomen de introductie van exotische soorten in ecosystemen.	0,6	1	1	0,6	1	1	1	1
11 Bedrijven maken een waterschaarste-effectrapportage in regio's die kampen met waterschaarste.	0	1	1	0,9	0,5	0	1	0,7
12 Bedrijven nemen verregaande maatregelen om de waterbehoefte van lokale ecosystemen en gemeenschappen te waarborgen wanneer waterschaarste-effectrapportages aangeven dat grote effecten op de lokale watervoorziening waarschijnlijk zijn.	0	0	1	0,5	0	0	1	0,7
13 Bedrijven maken een milieueffectrapportage over de totale gevolgen van een grootschalig project op de biodiversiteit, ten minste volgens GRI 304: Biodiversity 2016 of een vergelijkbare standaard.	0,6	1	1	0,6	0,7	0,6	1	0,7

Beoordelingselement								
	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
Beleidsscore	7	9	10	6	9	6	9	8
Verandering in beleidsscore sinds de vorige beleidsupdate (2018)	+1	-	+1	-	-	-	-	-
14 Bedrijven integreren criteria ten aanzien van natuur in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1	1	1	0,6	1	1	1	1
15 Bedrijven nemen clausules over de naleving van criteria met betrekking tot natuur op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0	1	1	0	1	0	1	0

3.9.3 Analyse beleid natuur

Het natuurbeleid van de bankgroepen varieert tussen voldoende (score 6) en uitstekend (score 10). De bankgroepen verwachten onder meer van bedrijven dat ze voorkomen dat ze een negatieve impact hebben op gebieden met een belangrijke natuurwaarde (*High Conservation Value*) en andere beschermde natuurgebieden, en op populaties van diersoorten die op de *IUCN Red List of Threatened Species* staan. Bij veel bankgroepen ontbreekt echter nog voldoende beleid dat van bedrijven verwacht dat ze zorgvuldig opereren in gebieden die kampen met waterschaarste.

De Volksbank heeft met een score van 10 (uitstekend) het beste natuurbeleid. Dit is een verbetering van één punt ten opzichte van het vorige beleidsonderzoek in 2018. Deze verhoging is te danken aan een verbetering in het waterbeleid: De Volksbank verwacht nu van water-intensieve bedrijven die actief zijn in gebieden die kampen met waterschaarste dat ze een waterschaarste-effectrapportage maken en beperkende maatregelen nemen of rekening houden met de waterbehoeftes van de lokale bevolking en/of ecosystemen.

Bunq, NIBC en Triodos Bank scoren alle drie een 9 (zeer goed). Op de beleggingen van Bunq is het beleid van verzekeraar ASR van toepassing, omdat ASR de beleggingen van Bunq beheert. Dat beleid is zeer goed. Het beleid zou verder verbeterd kunnen worden door de aanscherping van het beleid rondom waterschaarste, door van bedrijven die actief zijn in gebieden met waterschaarste te verwachten dat ze uitgebreide maatregelen nemen om de waterbehoefte van lokale gemeenschappen en ecosystemen te waarborgen.

NIBC en Triodos Bank hebben sinds de laatste beleidsupdate in 2018 geen nieuw natuurbeleid meer geformuleerd en halen dezelfde score als destijds. NIBC zou het beleid nog verder kunnen verbeteren door het beleid voor bedrijven die actief zijn in gebieden met waterschaarste aan te scherpen. Triodos Bank kan het beleid verbeteren door van bedrijven expliciet te verwachten dat zij niet actief zijn in de handel in bedreigde planten- en diersoorten die op de CITES-lijsten staan.

Het beleid van Van Lanschot Kempen is goed (score 8). De bankgroep heeft sinds het vorige beleidsonderzoek geen nieuw beleid meer geformuleerd en haalt nu dezelfde score. De bankgroep kan het beleid verbeteren door eraan toe te voegen dat bedrijven criteria over natuurbescherming opnemen in contracten met toeleveranciers.

ABN Amro scoort met een 7 (ruim voldoende). Het natuurbeleid van ABN Amro is enerzijds verslechterd, omdat de bank niet langer uitgaat van de toestemmings- en veredelingseisen van het protocol van Nagoya voor activiteiten op het gebied van genetisch materiaal en gentechnologie. Anderzijds heeft de bank de inhoud van het beleid verbeterd door van bedrijven te verwachten dat ze criteria ten aanzien van

natuurbescherming integreren in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering. Daarnaast is de reikwijdte van het natuurbeleid verbeterd: het beleid wordt nu ook toegepast op vermogensbeheer voor klanten. Netto resulteren deze veranderingen in een toename van één punt ten opzichte van de vorige beleidsupdate. ABN Amro zou het beleid kunnen verbeteren door meer aandacht te besteden aan het risico op waterschaarste, en door voor bedrijven actief in de productie van, of handel in, levende genetisch gemodificeerde organismen uit te gaan van het Cartagena Protocol.

ING en Rabobank scoren beide een 6 (voldoende) en hebben daarmee het minst ontwikkelde natuurbeleid. De bankgroepen hebben het beleid ten opzichte van de vorige beleidsupdate niet verder verbeterd. ING heeft in het beleid bovendien alleen aandacht voor beschermde diersoorten en niet voor beschermde plantensoorten. Rabobank zou het beleid kunnen verbeteren door het beleid voor het risico van waterschaarste bij delfstofwinning en in de landbouw en veeteelt uit te breiden naar alle relevante risicosectoren waarin de bankgroep investeert, zoals de maakindustrie.

Hoofdstuk 4 Analyse resultaten per sector

4.1 Maakindustrie

4.1.1 Wat staat er op het spel?

Tot de maakindustrie behoren alle bedrijfstakken die grondstoffen en materialen tot nieuwe producten verwerken, waardoor dit een veelomvattende en diverse industrie is. Omdat een groot gedeelte van de mondiale beroepsbevolking werkt in de maakindustrie, bijvoorbeeld in de metaal-, kleding- en elektronica-industrie, spelen de ontwikkelingen in deze industrie een grote rol bij het creëren van werkgelegenheid en economische groei. Arbeidsvoorwaarden en arbeidsrechten, zoals het recht op een leefbaar loon, komen regelmatig onder druk te staan vanwege de toenemende globalisering en internationale concurrentie. Om gunstige vestigingsvoorwaarden te creëren, zijn er speciale exportzones ingesteld door overheden waar bestaande arbeidswetgeving niet van toepassing is en weinig belasting wordt betaald. Bij sommige takken van de maakindustrie wordt er veel gebruik gemaakt van laaggeschoolde arbeid. Het gebruik van giftige stoffen brengt risico's met zich mee voor gezondheid en milieu.

Het toenemende wereldwijde gebruik van plastic, vooral plastic verpakkingen voor eenmalig gebruik, vervuult zowel de oceanen als het land. Met naar schatting 100 miljoen ton plastic afval dat nu in de oceanen wordt aangetroffen, wordt plasticvervuiling algemeen erkend als een nieuw wereldwijd milieuprobleem met grote negatieve gevolgen.⁵³

Aangezien producenten een groot gedeelte van het productieproces uitbesteden, liggen de grootste sociale en milieuproblemen vaak bij de toeleveranciers. Producenten van halffabricaten, vaak gevestigd in exportzones, en producenten van metalen, mineralen en andere grondstoffen zijn regelmatig betrokken bij grootschalige milieuvervuiling en mensenrechtenschendingen. In de gehele keten spelen de negatieve gevolgen van flexibilisering van arbeidsrelaties. Het krediet- en beleggingsbeleid van bankgroepen zou ervoor moeten zorgen dat bedrijven in de maakindustrie verantwoordelijkheid nemen voor het voorkomen van sociale en milieuproblemen bij hun eigen vestigingen en bij die van hun toeleveranciers.

4.1.2 Overzicht elementen en scores

Op basis van internationale standaarden en initiatieven zijn elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Bankwijzer in het krediet- en beleggingsbeleid van bankgroepen zouden moeten zijn opgenomen. Afhankelijk van de voor de bankgroep relevante investeringscategorieën waarop het beleid wordt toegepast ligt de score per element tussen 0,5 en 1. Wanneer een element niet van toepassing is op de betreffende bankgroep wordt dit in de tabel weergegeven als "n.r." (niet relevant). De score voor dit thema is voorts gebaseerd op de verhouding tussen het aantal elementen dat in het krediet- en beleggingsbeleid van de bankgroep is opgenomen en het totaal aantal elementen dat volgens de Eerlijke Bankwijzer relevant is voor het thema. De beleidsscore voor dit thema, berekend door de optelsom van de scores te delen door het totaal aantal elementen, wordt uitgedrukt in een rapportcijfer (1 tot 10). Voor meer uitleg over het toekennen van scores zie paragraaf 1.4.

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het krediet- en beleggingsbeleid van de onderzochte bankgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 21. In de tabel is ook weergegeven wat het verschil is met de score in de vorige beleidsupdate voor deze sector (2016).

Tabel 21 Beleidsscores Maakindustrie

Beoordelingselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	6	8	9	5	7	4	8	7
Beleidsscore	6	8	9	5	7	4	8	7
Verandering in beleidsscore sinds de vorige beleidsupdate (2016)	-1	-	+1	-	-	-1	-1	-1
1 Bedrijven verminderen hun directe en indirecte uitstoot van broeikasgassen.	1	1	1	0,6	1	1	1	1
2 Bedrijven reduceren hun directe en indirecte uitstoot (de uitstoot van toeleveranciers) van schadelijke stoffen, zoals zwaveldioxide en ammoniak.	1	1	1	0	1	1	1	0,8
3 Bedrijven beperken het gebruik van chemicaliën waarvan in wetenschappelijke literatuur wordt vermoed dat ze schadelijk zijn voor de gezondheid en, indien gebruik noodzakelijk is, gebruiken ze alleen op een verantwoorde manier (voorzorgbeginsel).	1	1	1	0,9	1	1	1	1
4 Het vergroten van de productiecapaciteit voor plastic is onacceptabel.	0	0	1	0	0	0	0	0
5 Bedrijven verkleinen hun plastic-voetafdruk en rapporteren publiekelijk over hun plasticgebruik, waaronder de hoeveelheid plastic die gebruikt is en welke soorten plastic gebruikt zijn voor welk doeleinde.	0	0	1	0	0	0	0	0
6 Bedrijven beperken het gebruik van water.	0,9	1	1	0,9	0,7	0,5	1	1
7 Bedrijven voorkomen waterverontreiniging.	0,9	1	1	0,9	1	0,5	1	1
8 Bedrijven maken een waterschaarste-effectrapportage in regio's die kampen met waterschaarste.	0	1	1	0,9	0,5	0	1	0,7
9 Bedrijven nemen verregaande maatregelen om de waterbehoefte van lokale ecosystemen en gemeenschappen te waarborgen wanneer waterschaarste-effectrapportages aangeven dat grote effecten op de lokale watervoorziening waarschijnlijk zijn.	0	0	1	0,5	0	0	1	0,7
10 Bedrijven hebben een Milieu en Sociaal Risicomanagement Systeem.	1	1	1	0,9	1	1	1	1
11 Bedrijven respecteren de Fundamentele Arbeidsrechten van de ILO.	1	1	1	1	1	1	1	1
12 Bedrijven betalen een leefbaar loon aan hun werknemers.	0,5	1	0,7	0	0,5	0	0,7	0,5
13 Bedrijven werken aan de systematische verbetering van arbeidsomstandigheden en ontwikkelen een preventieve cultuur op het gebied van gezondheid en veiligheid.	0,6	1	1	0,6	1	0,5	1	1
14 Bedrijven in de maakindustrie werken met relevante standaarden en initiatieven voor bepaalde producten (genoemd in paragraaf 3.7.2 van de FFG Methodology).	1	1	1	0	1	0	1	0,7
15 Bedrijven zijn gecertificeerd volgens de criteria van de standaarden en initiatieven voor bepaalde producten (genoemd in paragraaf 3.7.2 van de FFG Methodology).	1	0	1	0	0	0	1	0,7
16 Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de GRI-Richtlijnen voor Duurzaamheidsverslaglegging.	1	1	1	1	1	1	1	1

Beoordelingselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidsscore	6	8	9	5	7	4	8
Verandering in beleidsscore sinds de vorige beleidsupdate (2016)	-1	-	+1	-	-	-1	-1	-1
17 Grote bedrijven en multinationals publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI-Richtlijnen voor Duurzaamheidsverslaglegging ("Core" of "Comprehensive" optie).	0	1	0	0	0	0	0	0
18 Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1	1	1	0,9	1	1	1	1
19 Bedrijven nemen clausules over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0	1	1	0	1	0	1	0

4.1.3 Analyse beleid maakindustrie

Het beleid van de acht bankgroepen voor de maakindustrie varieert van onvoldoende (score 4) tot zeer goed (score 9). In de herziene FFG-methode van februari 2020 zijn twee nieuwe beoordelingselementen toegevoegd over plastic: één element over plasticgebruik door bedrijven en één element over vergroting van de plasticproductie. Omdat behalve De Volksbank geen van de bankgroepen hier afdoende beleid voor heeft, valt de score in veel gevallen lager uit dan tijdens de vorige beleidsupdate in 2016.

De Volksbank heeft met een score van 9 (zeer goed) het beste beleid voor de maakindustrie. Dit is een toename van één punt ten opzichte van het vorige beleidsonderzoek. Zoals gezegd is De Volksbank de enige bankgroep met goed beleid voor plasticgebruik- en productie. Daarnaast heeft De Volksbank het beleid rondom waterschaarste aangescherpt: de bank verwacht nu van water-intensieve bedrijven die actief zijn in gebieden die kampen met waterschaarste dat ze een waterschaarste-effectrapportage maken en beperkende maatregelen nemen of rekening houden met de waterbehoefte van de lokale bevolking en/of ecosystemen.

Bunq en Triodos Bank scoren een 8 (goed). De score van Bunq is gebaseerd op het beleid van ASR, dat de beleggingen van Bunq beheert. Het beleid zou verder verbeterd kunnen worden door de aanscherping van het beleid rondom waterschaarste, door van bedrijven die actief zijn in gebieden met waterschaarste te verwachten dat ze uitgebreide maatregelen nemen om de waterbehoefte van lokale gemeenschappen en ecosystemen te waarborgen. De score van Triodos Bank is één punt lager dan tijdens de vorige beleidsupdate in 2016. Deze verlaging is vooral te wijten aan de afwezigheid van goed beleid voor de plasticindustrie en het gebruik van plastic door bedrijven.

Het beleid van NIBC en Van Lanschot Kempen is ruim voldoende (score 7). Voor NIBC is de score gelijk gebleven sinds het vorige beleidsonderzoek, ondanks de afwezigheid van goed beleid voor plastic. Dit komt omdat NIBC nu van bedrijven verwacht dat zij hun directe en indirecte uitstoot van schadelijke stoffen verminderen, en bedrijven aanmoedigt om criteria over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op te nemen in contracten met onderaannemers en toeleveranciers. De score van Van Lanschot is één punt omlaaggegaan, omdat de bankgroep het beleid niet meer heeft aangepast en ook geen beleid heeft voor de plasticindustrie en het gebruik van plastic door bedrijven.

ABN Amro scoort een voldoende (score 6), één punt minder dan tijdens het vorige beleidsonderzoek. De bankgroep heeft geen veranderingen in het beleid doorgevoerd en heeft ook geen beleid voor plasticgebruik- en productie. Wel is de reikwijdte van het beleid iets verbeterd: het wordt nu ook toegepast op vermogensbeheer voor klanten.

ING en Rabobank scoren geen voldoende. Het beleid van ING is twijfelachtig (score 5) en dat van Rabobank is onvoldoende (score 4). ING heeft wel verbeteringen doorgevoerd in het beleid voor waterschaarste. De bank verwacht van bedrijven die actief zijn in gebieden met waterschaarste dat zij hun water-gerelateerde impacts meten en rapporteren, en maatregelen nemen om de waterbehoefte van lokale ecosystemen en gemeenschappen te waarborgen. Door deze verbeteringen scoort ING ondanks de afwezigheid van goed beleid voor plasticproductie- en gebruik niet lager dan in het vorige beleidsonderzoek. Rabobank scoort wel één punt lager. De bank verwacht nu wel dat bedrijven hun directe en indirecte uitstoot van schadelijke stoffen verminderen.

4.2 Mijnbouw

4.2.1 Wat staat er op het spel?

Mijnbouw en ertsraffinage zijn in het algemeen vervuilende activiteiten, die de bodem- en waterkwaliteit aantasten. Destructie van natuurlijke leefomgevingen, vervuiling en erosie zijn veelvoorkomende gevolgen van mijnbouw. Daarnaast zijn sommige mijnbouwmethoden, zoals *Mountaintop Removal Mining* waarbij hele bergtoppen worden verwijderd, en dagbouw-mijnbouw zeer ingrijpend voor ecosystemen. De nadelige ecologische gevolgen van deze mijnbouwmethodes blijven vaak nog lang na de sluiting van de mijn merkbaar.

Een ander veelvoorkomend probleem in de mijnbouwindustrie is dat bedrijven de landrechten van lokale bewoners niet respecteren. Zo worden grote stukken land van hen afgenomen zonder hun instemming en zonder compensatie en kunnen er gezondheidsproblemen ontstaan door vervuiling. Daarnaast is het werk in de mijnen zeer gevaarlijk en worden arbeidsrechten niet altijd gerespecteerd.

Ten slotte verstoort de mijnbouw de macro-economische ontwikkeling in veel landen met een instabiel politiek systeem of instabiele rechtsstaat omdat de winning van grondstoffen leidt tot corruptie en een niet-transparante en ongelijke verdeling van de opbrengsten.⁵⁴ Een deel van de mijnbouw vindt plaats in conflictlanden waar de exploitatie en handel van mineralen gerelateerd is aan het financieren van conflicten.

De mijnbouwsector wentelt de kosten voor het beschermen van het milieu en de aantasting van de sociale cohesie grotendeels af op de (lokale) bevolking, die vaak niets aan de exploitatie verdient. Sommige mijnbouwbedrijven die actief zijn in ontwikkelingslanden hebben holdingmaatschappijen of marketingbedrijven gevestigd in belastingparadijzen, om zo min mogelijk belasting te hoeven betalen.

Sommige mineralen die door de mijnbouw worden gewonnen zijn afkomstig uit gebieden waar conflicten plaatsvinden. De winning en handel van deze zogeheten conflictmineralen wordt vaak gebruikt om de conflicten te financieren, wat leidt tot ernstige mensenrechtenschendingen.⁵⁵

Verder zijn er in veel landen ook kleinschalige en ambachtelijke mijnbouwers actief. Hoewel dit de meest kwetsbare bevolkingsgroepen betreft, die afhankelijk zijn van de mijnbouw, leidt ook deze activiteit tot sociale en milieuproblemen. De elektronica, bouw en auto-industrie zijn sterk afhankelijk van producten uit de mijnbouw en daarmee indirect betrokken bij de bijbehorende negatieve effecten op het milieu en lokale gemeenschappen.

Om bij te dragen aan een duurzame en sociaal rechtvaardige wereld, zal de mijnbouwsector drastisch van koers moeten wijzigen. Het krediet- en beleggingsbeleid van bankgroepen moet erop gericht zijn om alleen financiële betrekkingen aan te gaan met mijnbouwbedrijven die bereid zijn om dat te doen.

4.2.2 Overzicht elementen en scores

Op basis van internationale standaarden en initiatieven zijn elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Bankwijzer in het krediet- en beleggingsbeleid van bankgroepen zouden moeten zijn opgenomen. Afhankelijk van de voor de bankgroep relevante investeringscategorieën waarop het beleid wordt toegepast ligt de score per element tussen 0,5 en 1. Wanneer een element niet van toepassing is op de betreffende bankgroep wordt dit in de tabel weergegeven als “n.r.” (niet relevant). De score voor dit thema is voorts gebaseerd op de verhouding tussen het aantal elementen dat in het krediet- en beleggingsbeleid van de bankgroep is opgenomen en het totaal aantal elementen dat volgens de Eerlijke Bankwijzer relevant is voor het thema. De beleidsscore voor dit thema, berekend door de optelsom van de scores te delen door het totaal aantal elementen, wordt uitgedrukt in een rapportcijfer (1 tot 10). Voor meer uitleg over het toekennen van scores zie paragraaf 1.4.

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het krediet- en beleggingsbeleid van de onderzochte bankgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 22. In de tabel is ook weergegeven wat het verschil is met de score in de vorige beleidsupdate voor deze sector (2016).

Tabel 22 Beleidsscores Mijnbouw

Beoordelingselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidsscore	7	8	10	7	6	7	9
Verandering in beleidsscore sinds de vorige beleidsupdate (2016)	+1	-	+1	+1	+1	+1	-	-1
1 Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de categorieën I-IV van de International Union for the Conservation of Nature (IUCN).	1	1	1	0,9	1	1	1	1
2 Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de UNESCO World Heritage Convention.	1	1	1	0,9	1	1	1	1
3 Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de Ramsar Convention on Wetlands.	1	1	1	0,9	1	1	1	1
4 Bedrijven beperken de kans op ongelukken door gebruik te maken van de best beschikbare technologie en hebben een gedegen draaiboek voor crisissituaties (een ‘contingency plan’).	1	1	1	0,9	0,7	0,5	1	0,8
5 Bedrijven mijden locaties waar de gevolgen van een ongeluk voor de omgeving onbeheersbaar zijn.	0	0	1	0	1	0	1	0
6 Bedrijven beperken de hoeveelheid mijnafval en beheren en verwerken dit op een verantwoorde manier, door het verbeteren van het residuenrisicomanagement en een <i>zero-failure</i> beleid ten aanzien van afvalopslag.	0,6	1	1	0,6	0,7	0,5	1	0,8
7 Het lozen van mijnafval in rivieren, meren of andere oppervlaktewateren is onacceptabel.	0	1	1	0	0	0	1	0
8 Bedrijven maken een waterschaarste-effectrapportage in regio's die kampen met waterschaarste.	0,5	1	1	0,9	0,5	1	1	0,8
9 Bedrijven nemen verregaande maatregelen om de waterbehoefte van lokale ecosystemen en gemeenschappen te waarborgen wanneer waterschaarste-effectrapportages aangeven dat grote effecten op de lokale watervoorziening waarschijnlijk zijn.	0	0	1	0,5	0	1	1	0,8

Beoordelingselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidscore	7	8	10	7	6	7	9
Verandering in beleidscore sinds de vorige beleidsupdate (2016)	+1	-	+1	+1	+1	+1	-	-1
10 Bedrijven betrekken de mogelijke milieu- en gezondheidseffecten van een mijn na sluiting ervan bij het plannen van nieuwe mijnen.	1	1	0,5	0,9	0,7	1	n.r.	0,8
11 Bedrijven garanderen het complete herstel van ecosystemen na de sluiting van mijnen.	0	1	1	0,9	0	1	n.r.	0,8
12 Bedrijven respecteren kleinschalige en ambachtelijke mijnbouw en bevorderen duurzame economische en sociale ontwikkeling op lokaal niveau.	1	0	1	0	0	0	n.r.	0
13 Bedrijven respecteren de Fundamentele Arbeidsrechten van de ILO.	1	1	1	1	1	1	1	1
14 Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen door een betekenisvolle consultatie te voeren met lokale gemeenschappen en met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) waar het inheemse volken betreft.	1	1	1	0,6	1	1	1	0,8
15 Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van gemeenschappen met gewoonterecht in landbezit-en gebruik.	1	1	1	0	1	1	1	0
16 Bedrijven volgen de Voluntary Principles on Security and Human Rights voor de beveiliging van hun werknemers en bedrijfslocaties.	1	1	1	0,9	0	1	n.r.	0,8
17 Bedrijven hebben processen om te komen tot herstel en genoegdoening voor slachtoffers van mensenrechtenschendingen die ze hebben veroorzaakt, of waarbij ze betrokken zijn.	1	1	1	1	1	1	1	1
18 Bedrijven betalen in ieder land waarin zij actief zijn de verschuldigde belastingen.	1	1	1	0,9	1	1	1	1
19 Bedrijven rapporteren voor elk land waarin zij actief zijn de omzetten, kosten, FTEs, winsten, subsidies ontvangen van overheden en (belasting)betalingen aan overheden (d.w.z. bronbelastingen, betalingen voor concessies, en inkomstenbelastingen)	1	1	1	0,9	0	0	0	0,8
20 Het direct of indirect aanbieden, toezeggen, geven of eisen van smeergelden of andere onrechtmatige voordelen, teneinde opdrachten of andere voordelen te verwerven of te behouden (corruptie), is onacceptabel.	1	1	1	1	1	1	1	1
21 Bedrijven opereren alleen in landen met een zwakke overheid en in conflictgebieden als zij kunnen garanderen dat ze geen mensenrechtenschendingen veroorzaken of eraan bijdragen.	1	1	1	0,9	0	1	1	0
22 Het delven en verhandelen van conflictmineralen is onacceptabel.	0	1	1	0	0	1	1	0
23 Uraniummijnbouw is onacceptabel.	0	0	1	0,5	1	0	1	0
24 Asbestmijnbouw is onacceptabel.	1	0	1	0,5	1	0,5	1	0
25 Mountaintop Removal Mining (bergtopmijnbouw) is onacceptabel.	1	0	1	0,9	1	1	1	0
26 De ontwikkeling van nieuwe steenkoolmijnen is onacceptabel.	1	0	1	0,9	1	0	1	0

Beoordelingselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidsscore	7	8	10	7	6	7	9
Verandering in beleidsscore sinds de vorige beleidsupdate (2016)	+1	-	+1	+1	+1	+1	-	-1
27 Steenkolenmijnbouw voor de productie van elektriciteit is onacceptabel.	0,5	1	1	0,9	1	1	1	0
28 Bedrijven werken met relevante standaarden en initiatieven voor bepaalde mineralen (genoemd in paragraaf 3.8.2 in de FFG Methodology).	1	1	1	0,9	0	0	1	0,8
29 Bedrijven zijn gecertificeerd volgens de criteria van certificatieschema's voor bepaalde mineralen (genoemd in paragraaf 3.8.2 in de FFG Methodology).	1	1	1	0,9	0	0	1	0
30 Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de GRI-Richtlijnen voor Duurzaamheidsverslaglegging.	1	1	1	1	1	1	1	1
31 Grote bedrijven en multinationals publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI-Richtlijnen voor Duurzaamheidsverslaglegging ("Core" of "Comprehensive" optie).	0	1	0	0	0	0	0	0
32 Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1	1	1	0,9	1	1	1	1
33 Bedrijven nemen clausules over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0	1	1	0	1	0	1	0

4.2.3 Analyse beleid mijnbouw

Het beleid van de acht bankgroepen voor de mijnbouwsector varieert van twijfelachtig (score 5) tot uitstekend (score 10). Alle bankgroepen hebben beleid om te voorkomen dat bedrijven in de mijnbouwsector een negatieve impact hebben op beschermde gebieden. Ook onderschrijven alle bankgroepen in hun krediet- of beleggingsbeleid de Fundamentele Arbeidsrechten van de ILO, en hebben ze verwachtingen opgenomen rondom belastingbetalingen en maatregelen tegen corruptie. In de herziene FFG-methode van februari 2020 is een nieuw beoordelingselement opgenomen rondom de winning van asbest.

De Volksbank heeft met een score van 10 (uitstekend) het beste mijnbouwbeleid. Dit is een verbetering van één punt ten opzichte van de vorige beleidsupdate, die te danken is aan de aanscherping van het beleid voor waterschaarste. De bankgroep sluit mijnbouwbedrijven niet per definitie uit, maar heeft tot op heden geen bedrijven in de mijnbouwsector gevonden die aan de eigen duurzaamheidscriteria voldoen. Triodos Bank sluit de extractie van metalen en mineralen om duurzaamheidsredenen in het geheel uit. De bankgroep scoort een 9 (zeer goed). De bankgroep zou het beleid nog verder kunnen verbeteren door de belastingcriteria voor andere bedrijven in de waardeketen van de mijnbouwsector aan te scherpen.

De score van Bunq is gebaseerd op het beleid van ASR, dat de beleggingen van Bunq beheert. Op basis van dat beleid scoort Bunq een 8 (goed) voor de mijnbouwindustrie. Het beleid zou verbeterd kunnen worden met scherpere maatregelen tegen controversiële mijnbouwpraktijken, zoals asbestwinning, bergtopmijnbouw, de ontwikkeling van nieuwe steenkoolmijnen en de winning van uranium.

ABN Amro, ING en Rabobank scoren allen een 7 (ruim voldoende). De drie bankgroepen verbeteren daarmee hun score ten opzichte van het vorige beleidsonderzoek met één punt. ABN Amro en ING hebben meer aandacht voor het risico op waterschaarste, maar zouden daar nog verbeteringen door kunnen voeren. Ook hebben de bankgroepen geen beleid tegen het lozen van mijnbouwfal in rivieren, en verwachten ze niet dat mijnbouwbedrijven locaties mijden waar de gevolgen van een ongeluk voor de omgeving onbeheersbaar zou zijn. ABN Amro en ING scoren allebei voor het nieuwe element over asbestwinning, hoewel voor ING de reikwijdte van het beleid beperkt is. Rabobank heeft met name verbeteringen in het beleid doorgevoerd met betrekking tot omstreden mijnbouwpraktijken: de bank faciliteert geen activiteiten gerelateerd aan bergtopmijnbouw en steenkoolmijnbouw voor elektriciteitsopwekking.

Het beleid van NIBC is voldoende (score 6), een verbetering van één punt. NIBC heeft het beleid onder andere verbeterd door bedrijven aan te moedigen om breed gedragen, internationale biodiversiteitsstandaarden te onderschrijven, niet te opereren op locaties waar de gevolgen van een ongeluk voor de omgeving onbeheersbaar zijn en negatieve impact in regio's met waterschaarste te voorkomen. Verder is het mensenrechtenbeleid verbeterd met betrekking tot vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van gemeenschappen met gewoonterecht in landbezit- en gebruik. Bovendien stelt de bank dat ze geen activiteiten zal faciliteren gerelateerd aan asbestwinning, bergtopmijnbouw en uraniummijnbouw.

Van Lanschot Kempen heeft met een score van 5 (twijfelachtig) het minst ontwikkelde beleid voor de mijnbouwindustrie. De bankgroep scoort één punt lager dan tijdens de vorige beleidsupdate. Deze lagere score wordt onder meer veroorzaakt door verslechtingen in de reikwijdte van het beleid: relevante internationale standaarden worden niet meer toegepast op de beleggingen op de balans. Daarnaast heeft de bank geen beleid voor het nieuwe beoordelingselement over asbestmijnbouw. De bankgroep kan het beleid verbeteren door strenger beleid te voeren tegen omstreden mijnbouwpraktijken, zoals asbestwinning, bergtopmijnbouw, de ontwikkeling van nieuwe steenkoolmijnen en de winning van uranium.

4.3 Olie en gas

4.3.1 Wat staat er op het spel?

Bij meerdere processen binnen de olie- en gasector, zoals activiteiten op boorplatforms, affakkelininstallaties, en raffinage, kan milieuschade worden toegebracht aan de directe omgeving. Belangrijke voorbeelden zijn de winning van olie in diepzeegebieden en op de Noordpool, en de winning van teerzandolie.

Winning en gebruik van olie en gas draagt in belangrijke mate bij aan de opwarming van de aarde. Verder brengt de olie- en gasindustrie ook negatieve sociale gevolgen met zich mee, zoals gevaren voor de gezondheid, voedselzekerheid en het verlies van de bestaansmiddelen van lokale gemeenschappen doordat hun land wordt afgenomen. Bovendien heeft de exploitatie en het transport van olie en gas bijgedragen aan gewapende conflicten en schendingen van mensenrechten.

Daarnaast hebben ontwikkelingslanden zonder een stabiel politiek of rechtssysteem kans dat de olie- en gasindustrie de macro-economische ontwikkelingen van een land verstoort door corruptie, oneerlijke verdeling van winsten en slecht beheer van voorraden. Olie- en gasmaatschappijen zetten op grote schaal internationale ondernemingsstructuren op die gericht zijn op belastingontduiking.⁵⁶

Een controversiële manier van gaswinning is het boren naar schaliegas. Dit creëert grote risico's voor mens en natuur, zoals vervuiling en kans op aardbevingen. Onder meer de vereniging voor drinkwaterbedrijven in Nederland (Vewin) heeft haar zorgen geuit over de risico's van schaliegaswinning.⁵⁷

Omdat de olie- en gasindustrie een belangrijke rol speelt bij klimaatverandering en ook andere sociale en milieuproblemen creëert, is de grootste uitdaging voor deze industrie om haar kennis van energiemarkten en -technologieën te gebruiken om duurzame energiebronnen verder te ontwikkelen. Van bankgroepen wordt verwacht dat zij concrete doelstellingen en criteria ten aanzien van deze sector in hun krediet- en beleggingsbeleid integreren. De beoordelingselementen voor deze sector gaan niet zozeer over de wenselijkheid of onwenselijkheid van investeringen in deze sector als geheel, maar met name over de sociale en milieucriteria die bankgroepen hanteren wanneer zij besluiten in de olie- en gassector te investeren. Elementen over de wenselijkheid van investeringen in de olie- en gassector, en de fossiele industrie als geheel, zijn opgenomen in het thema klimaatverandering (zie paragraaf 3.7).

4.3.2 Overzicht elementen en scores

Op basis van internationale standaarden en initiatieven zijn elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Bankwijzer in het krediet- en beleggingsbeleid van bankgroepen zouden moeten zijn opgenomen. Afhankelijk van de voor de bankgroep relevante investeringscategorieën waarop het beleid wordt toegepast ligt de score per element tussen 0,5 en 1. Wanneer een element niet van toepassing is op de betreffende bankgroep wordt dit in de tabel weergegeven als “n.r.” (niet relevant). De score voor dit thema is voorts gebaseerd op de verhouding tussen het aantal elementen dat in het krediet- en beleggingsbeleid van de bankgroep is opgenomen en het totaal aantal elementen dat volgens de Eerlijke Bankwijzer relevant is voor het thema. De beleidsscore voor dit thema, berekend door de optelsom van de scores te delen door het totaal aantal elementen, wordt uitgedrukt in een rapportcijfer (1 tot 10). Voor meer uitleg over het toekennen van scores zie paragraaf 1.4.

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het krediet- en beleggingsbeleid van de onderzochte bankgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 23. In de tabel is ook weergegeven wat het verschil is met de score in de vorige beleidsupdate voor deze sector (2016).

Tabel 23 Beleidsscores Olie en gas

Beoordelingselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidsscore	8	8	10	6	8	8	10
Verandering in beleidsscore sinds de vorige beleidsupdate (2016)	+1	-	-	+1	-	+1	-	-
1 Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de categorieën I-IV van de International Union for the Conservation of Nature (IUCN).	1	1	1	0,9	1	1	1	1
2 Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de UNESCO World Heritage Convention.	1	1	1	0,9	1	1	1	1
3 Bedrijven voorkomen negatieve impact op beschermde gebieden die vallen onder de Ramsar Convention on Wetlands.	1	1	1	0,9	1	1	1	1
4 Bedrijven beperken de kans op ongelukken door gebruik te maken van de best beschikbare technieken en hebben een gedegen draaiboek voor crisissituaties (een zogenaamd ‘contingency plan’).	1	1	1	0,6	1	0,5	1	0,8
5 Bedrijven mijden locaties waar de gevolgen van een ongeluk voor de omgeving onbeheersbaar zijn.	1	0	1	0	1	0	1	0

Beoordelingselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidsscore	8	8	10	6	8	8	10
Verandering in beleidsscore sinds de vorige beleidsupdate (2016)	+1	-	-	+1	-	+1	-	-
6 Bedrijven beperken het afval dat ontstaat bij olie- en gaswinning, in het bijzonder het affakkelen van aardgas, en beheren en verwerken dit afval op een verantwoorde manier.	1	1	1	0,9	1	0,5	1	0,8
7 Bedrijven nemen de milieu- en gezondheidseffecten van de ontmanteling van productiefaciliteiten, in het bijzonder van offshore boorplatforms, op in hun plannen voor de ontwikkeling van nieuwe projecten.	1	1	1	0,6	0,7	1	1	0,8
8 Bedrijven maken een waterschaarste-effectrapportage in regio's die kampen met waterschaarste.	0	1	1	0,9	0	1	1	0,8
9 Bedrijven nemen verregaande maatregelen om de waterbehoefte van lokale ecosystemen en gemeenschappen te waarborgen wanneer waterschaarste-effectrapportages aangeven dat grote effecten op de lokale watervoorziening waarschijnlijk zijn.	0	0	1	0,5	0	1	1	0,8
10 Bedrijven verminderen de effecten van seismologisch onderzoek op walvissen en andere zeezoogdieren.	1	1	1	0,6	0,7	0,7	1	0,8
11 Bedrijven respecteren de Fundamentele Arbeidsrechten van de ILO.	1	1	1	1	1	1	1	1
12 Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen door een betekenisvolle consultatie te voeren met lokale gemeenschappen en met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) waar het inheemse volken betreft.	1	1	1	0,6	1	1	1	0,8
13 Bedrijven voorkomen conflicten met betrekking tot landrechten en verwerven natuurlijke hulpbronnen alleen met vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van gemeenschappen met gewoonterecht in landbezit-en gebruik.	1	1	1	0	1	1	1	0
14 Bedrijven volgen de Voluntary Principles on Security and Human Rights voor de beveiliging van hun werknemers en bedrijfslocaties.	1	1	1	0,9	1	1	1	0,8
15 Bedrijven ontwikkelen of nemen deel aan effectieve klachtenmechanismen op bedrijfsniveau voor individuen en gemeenschappen die mogelijk slachtoffer zijn van mensenrechtenschendingen.	1	1	1	0,9	1	1	1	1
16 Bedrijven betalen in ieder land waarin zij actief zijn de verschuldigde belastingen.	1	1	1	0,9	1	1	1	1
17 Bedrijven rapporteren voor ieder land waarin zij actief zijn over hun omzetten, winsten, Fte's, kosten, ontvangen subsidies van overheden en (belasting)betalingen aan regeringen (bijv. bronbelasting, betalingen voor concessies en vennootschapsbelasting).	1	1	1	0,9	1	0	1	0,8
18 Het direct of indirect aanbieden, toezeggen, geven of eisen van smeergelden of andere onrechtmatige voordelen, teneinde opdrachten of andere ongeoorloofde voordelen te verwerven of te behouden (corruptie), is onacceptabel.	1	1	1	1	1	1	1	1

Beoordelingselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidsscore	8	8	10	6	8	8	10
Verandering in beleidsscore sinds de vorige beleidsupdate (2016)	+1	-	-	+1	-	+1	-	-
19 Bedrijven opereren alleen in landen met een zwakke overheid en in conflictgebieden als zij kunnen garanderen dat ze geen mensenrechtenschendingen veroorzaken of eraan bijdragen.	1	1	1	0,9	1	0	1	0
20 Het winnen van olie uit teerzanden is onacceptabel.	1	1	1	1	1	1	1	0
21 Het winnen van schalieolie is onacceptabel.	0	1	1	0	1	1	1	0
22 Het winnen van olie uit vloeibaar gemaakte steenkool is onacceptabel.	0	0	1	0	1	1	1	0
23 Het winnen van schaliegas is onacceptabel.	0	0	1	0	1	1	1	0
24 Boren in het Noordpoolgebied is onacceptabel.	1	0	1	0,5	0	1	1	0
25 Bedrijven publiceren een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) Standard Disclosures bevat uit de GRI-Richtlijnen voor Duurzaamheidsverslaglegging.	1	1	1	1	1	1	1	1
26 Grote bedrijven en multinationals publiceren een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de GRI-Richtlijnen voor Duurzaamheidsverslaglegging ("Core" of "Comprehensive" optie).	1	1	1	0	0	0	1	0
27 Bedrijven integreren sociale, economische en milieucriteria in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1	1	1	0,9	1	1	1	1
28 Bedrijven nemen clausules over de naleving van sociale, economische en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0	1	1	0	1	0	1	0

4.3.3 Analyse beleid olie en gas

Het beleid van de acht bankgroepen voor de olie-en gasector varieert van voldoende (score 6) tot uitstekend (score 10). Alle bankgroepen hebben beleid om te voorkomen dat bedrijven in de mijnbouwsector een negatieve impact hebben op beschermde gebieden. Ook onderschrijven alle bankgroepen in hun krediet- en beleggingsbeleid de Fundamentele Arbeidsrechten van de ILO, en hebben ze verwachtingen opgenomen rondom belastingbetalingen en maatregelen tegen corruptie.

Door een update in de FFG-methode sinds de laatste keer dat het beleid voor de olie-en gasector is beoordeeld krijgen banken die de olie- en gasector uitsluiten vanwege duurzaamheidsredenen de maximale score (10). Eerder werd deze sector voor deze banken als 'niet relevant' beoordeeld. De Volksbank en Triodos Bank sluiten beiden de olie-en gasindustrie volledig uit en halen daarom de maximale score van 10 (uitstekend).

De score van Bunq is gebaseerd op het beleid van ASR, dat de beleggingen van Bunq beheert. Op basis van dat beleid scoort Bunq een 8 (goed) voor de olie- en gasector. Het beleid zou verder verbeterd kunnen worden met scherpere maatregelen tegen controversiële praktijken zoals het winnen van olie uit schaliegas en boren in het Noordpoolgebied.

Ook het beleid van ABN Amro, NIBC en Rabobank scoort goed voor de olie- en gasindustrie (score 8). Voor ABN Amro en Rabobank is dit een verbetering van één punt ten opzichte van het vorige beleidsonderzoek. ABN Amro heeft geen inhoudelijke verbeteringen doorgevoerd in het beleid, maar de reikwijdte van het beleid is wel verbeterd omdat het nu wordt toegepast op de beleggingen van klanten. Rabobank heeft het beleid verbeterd door boren naar olie in het Noordpoolgebied uit te sluiten van financiering en investering.

De score van NIBC is niet veranderd ten opzichte van de vorige beleidsupdate. NIBC heeft het beleid onder andere verbeterd door bedrijven aan te moedigen om breed gedragen, internationale biodiversiteitsstandaarden te onderschrijven, niet te opereren op locaties waar de gevolgen van een ongeluk voor de omgeving onbeheersbaar zijn en negatieve impact in regio's met waterschaarste te voorkomen. Verder is het mensenrechtenbeleid verbeterd met betrekking tot vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming (FPIC) van gemeenschappen met gewoonterecht in landbezit- en gebruik.

ING en Van Lanschot Kempen hebben met een 6 (voldoende) het minst ontwikkelde beleid voor de olie- en gasindustrie. Voor ING is dit een verbetering van één punt. De bankgroep heeft het beleid onder meer aangescherpt op het gebied van waterschaarste. Daarnaast heeft ING het boren naar gas of olie op zee in het Noordpoolgebied uitgesloten van financieringen en beleggingen. ING kan dit beleid verbeteren door het ook op land toe te passen. Verder verwacht de bankgroep, in lijn met de OESO-richtlijnen voor multinationale ondernemingen, dat bedrijven in de olie- en gassector sociale, economische en milieucriteria opnemen in hun bedrijfsvoering en inkoopbeleid. Van Lanschot Kempen heeft geen inhoudelijke veranderingen doorgevoerd in het beleid. Wel is de reikwijdte van het beleid verslechterd: relevante internationale standaarden worden niet meer toegepast op de eigen beleggingen. ING en Van Lanschot Kempen kunnen hun beleid met name verbeteren door strengere regels op te stellen voor omstreden vormen van olie- en gaswinning, zoals de winning van schalieolie- en gas en de winning van olie uit vloeibaar gemaakte steenkool.

4.4 Wapens

4.4.1 Wat staat er op het spel?

Omdat wapens kunnen doden en vernietigen, zijn ze een gevaar voor het meest fundamentele mensenrecht: het recht op leven. Gewapende conflicten bedreigen het leven van miljoenen mensen. Onder de plicht van staten om hun burgers te beschermen, valt ook het reguleren van de productie en handel in wapens. In de praktijk is er echter een gebrek aan toezicht op de wapenhandel. Wapens worden ondanks bestaande wet- en regelgeving verkocht aan regimes die de mensenrechten schenden en aan allerlei strijdende groepen. Zo zijn landen als Groot-Brittannië en de Verenigde Staten in opspraak vanwege wapenleveranties aan Saoedi-Arabië omdat hiermee burgerdoelen in Jemen worden gebombardeerd en het regime fundamentele mensenrechten met voeten treedt. Om controversiële wapenhandel in conventionele wapens tegen te gaan heeft de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in 2013 de *Arms Trade Treaty* (ATT) aangenomen. Ondertekening van de ATT, betekent dat landen de verplichting aangaan om geen wapens te leveren aan landen of strijdende partijen die betrokken zijn bij genocide, misdaden tegen de menselijkheid, oorlogsmisdaden en ernstige mensenrechtenschendingen.⁵⁸

In 2018 bedroegen de militaire uitgaven wereldwijd naar schatting USD 1,8 miljard.⁵⁹ Het lijkt erop dat landen met een lage sociale en economische ontwikkeling, zoals de Democratische Republiek Congo (DRC) en Tsjad, relatief veel militaire uitgaven doen.⁶⁰ Naar schatting houdt 15 tot 20% van de wereldwijde publieke schuldenlast verband met militaire uitgaven. Dit versterkt het schadelijke effect van militaire uitgaven omdat de rentebetalingen door overheden de uitgaven aan gezondheidszorg en scholing overtreffen.⁶¹ Daarnaast is de wapenhandel sterk verbonden met corruptie. Onderzoek van het *Stockholm International Peace Research Institute* (SIPRI) suggereert dat 40% van alle corruptie in wereldwijde transacties te maken heeft met wapenhandel.⁶²

De wapenindustrie moet grondig en structureel worden hervormd om ervoor te zorgen dat ten minste:

- geen wapens worden geproduceerd die geen onderscheid kunnen maken tussen militairen en de burgerbevolking;
- wapens niet geleverd worden aan repressieve regimes, fragiele staten en strijdende groepen;
- corruptie wordt geëlimineerd en transparantie wordt bevorderd; en
- de productie en levering van wapens geen belemmering vormt voor een duurzame ontwikkeling in ontwikkelingslanden.

Zolang deze veranderingen niet doorgevoerd worden in de wapenindustrie, is het van groot belang dat bankgroepen beleid ontwikkelen om te voorkomen dat ze geld lenen aan, of beleggen in, producenten van controversiële wapens, zoals antipersoonsmijnen, clustermunitie, kernwapens, biologische en chemische wapens enerzijds en wapenleveranties aan controversiële regimes anderzijds. Dit beleid zou ook toegepast moeten worden op dodelijke autonome wapensystemen (LAWS) en op producten en technologieën die zowel voor civiele als militaire doeleinden gebruikt kunnen worden (zogenaamde ‘dual use’ technologie).

4.4.2 Overzicht elementen en scores

Op basis van internationale standaarden en initiatieven zijn elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Bankwijzer in het krediet- en krediet van bankgroepen zouden moeten zijn opgenomen. Afhankelijk van de voor de bankgroep relevante investeringscategorieën waarop het beleid wordt toegepast ligt de score per element tussen 0,5 en 1. Wanneer een element niet van toepassing is op de betreffende bankgroep wordt dit in de tabel weergegeven als “n.r.” (niet relevant). De score voor dit thema is voorts gebaseerd op de verhouding tussen het aantal elementen dat in het krediet- en beleggingsbeleid van de bankgroep is opgenomen en het totaal aantal elementen dat volgens de Eerlijke Bankwijzer relevant is voor het thema. De beleidsscore voor dit thema, berekend door de optelsom van de scores te delen door het totaal aantal elementen, wordt uitgedrukt in een rapportcijfer (1 tot 10). Voor meer uitleg over het toekennen van scores zie paragraaf 1.4.

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het krediet- en beleggingsbeleid van de onderzochte bankgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 24. In de tabel is ook weergegeven wat het verschil is met de score in de vorige beleidsupdate voor deze sector (2018).

Tabel 24 Beleidscores Wapens

Beoordelingselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidsscore	8	10	10	5	9	7	10
Verandering in beleidsscore sinds de vorige beleidsupdate (2018)	-	-	-	-1	-	-1	-	-1
1 Gebruik, productie, ontwikkeling, onderhoud, testen, opslag van en handel in (belangrijke onderdelen van) landmijnen is onacceptabel.	1	1	1	0,8	1	1	1	1
2 Gebruik, productie, ontwikkeling, onderhoud, testen, opslag van en handel in (belangrijke onderdelen van) clustermunitie is onacceptabel.	1	1	1	0,8	1	1	1	1
3 Gebruik, productie, ontwikkeling, onderhoud, testen, opslag van en handel in (belangrijke onderdelen van) nucleaire wapens in of aan landen die het non-proliferatieverdrag niet hebben geratificeerd is onacceptabel.	1	1	1	0,8	1	1	1	1
4 Gebruik, productie, ontwikkeling, onderhoud, testen, opslag van en handel in (belangrijke onderdelen van) nucleaire wapens is onacceptabel.	0	1	1	0	1	1	1	1

Beoordelingselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidscore	8	10	10	5	9	7	10
Verandering in beleidscore sinds de vorige beleidsupdate (2018)	-	-	-	-1	-	-1	-	-1
5 Gebruik, productie, ontwikkeling, onderhoud, testen, opslag van en handel in (belangrijke onderdelen van) chemische wapens is onacceptabel.	1	1	1	0,8	1	1	1	1
6 Gebruik, productie, ontwikkeling, onderhoud, testen, opslag van en handel in (belangrijke onderdelen van) biologische wapens is onacceptabel.	1	1	1	0,8	1	1	1	1
7 Gebruik, productie, ontwikkeling, onderhoud, testen, opslag van en handel in (belangrijke onderdelen van) dodelijke autonome wapensystemen (LAWS) is onacceptabel.	0	1	1	0	1	0	1	0
8 Goederen die essentieel zijn voor militaire doeleinden, maar ook kunnen worden gebruikt voor civiele eindproducten ('dual-use' technologie), worden beschouwd als militaire goederen indien ze een niet-civiel doeleinde hebben.	1	1	1	0,7	1	0	1	0
9 Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen waartegen een wapenembargo van de VN dan wel een multilateraal embargo geldt is onacceptabel.	1	1	1	0,8	1	0,8	1	1
10 Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen is onacceptabel indien er een substantieel risico bestaat dat de wapens zullen worden gebruikt voor ernstige schending van mensenrechten en het internationaal humanitair recht.	1	1	1	0,8	0	0,8	1	1
11 Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen die mensenrechten schenden is onacceptabel.	1	1	1	0,8	1	0,8	1	1
12 Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan conflict- en oorlogsgebieden is onacceptabel.	1	1	1	0	1	0,8	1	1
13 Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen die gevoelig zijn voor corruptie is onacceptabel, tenzij de partijen handelen in overstemming met een resolutie van de Veiligheidsraad.	1	1	1	0,5	1	0	1	1
14 Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen met een falende of fragiele staat is onacceptabel.	0	1	1	0	1	1	1	1
15 Leverantie van wapens en wapensystemen, militaire transportmiddelen en andere militaire goederen aan landen die een buitenproportioneel deel van hun begroting aan wapenaankopen besteden is onacceptabel.	1	1	1	0	1	0	1	0

4.4.3 Analyse beleid wapens

Het beleid van de acht bankgroepen voor de wapenindustrie varieert van twijfelachtig (score 5) tot uitstekend (score 10). Tijdens de herziening van de FFG-methode in februari 2020 zijn twee elementen verwijderd, die beoordeelden of bankgroepen uitzonderingen maakten op hun beleid. Deze vraag wordt in de huidige versie van de FFG-methode voor elk element afzonderlijk beoordeeld. Daarnaast is een beoordelingselement toegevoegd over dodelijke autonome wapensystemen (LAWS). Veel bankgroepen hebben nog geen beleid voor dit omstreden type wapens. Daarom gaat in enkele gevallen de score van de banken omlaag.

Drie bankgroepen - Bunq, De Volksbank en Triodos Bank - sluiten alle leningen aan en beleggingen in de wapensector uit vanwege de daarmee verbonden duurzaamheidsrisico's. Zij krijgen daarvoor de maximale score (10).

NIBC sluit niet alle leningen aan deze sector uit, maar heeft toch een zeer goed beleid (score 9) voor de wapenindustrie. De bank sluit alle bedrijven die betrokken zijn bij de productie van omstreden wapens uit van financiering, waaronder ook producenten van autonome wapensystemen. Daarmee is NIBC de enige bank die expliciet in het beleid heeft opgenomen niet te willen investeren in de productie van LAWS. Verder heeft de bank strikte voorwaarden waaronder bedrijven - waarmee de bank een financiële relatie heeft - wapens mogen leveren. Het beleid kan nog verder worden verbeterd door ook als voorwaarde te stellen dat wapens en wapensystemen niet geleverd mogen worden wanneer er een substantieel risico bestaat dat die wapens gebruikt zullen worden voor ernstige mensenrechtenschendingen en schendingen van het Internationaal Humanitair Recht.

Het beleid van ABN Amro en Van Lanschot Kempen is goed (score 8). Voor ABN Amro is dit dezelfde score als tijdens de vorige beleidsupdate in 2018, voor Van Lanschot Kempen een achteruitgang van één punt. ABN Amro heeft geen inhoudelijke veranderingen aangebracht in het beleid, maar wel de reikwijdte verbeterd: het beleid wordt nu ook toegepast op de beleggingen voor klanten. Van Lanschot Kempen heeft het wapenbeleid ook niet aangepast. Het ontbreekt beide banken aan beleid tegen beleggingen in, of financiering van, bedrijven die betrokken zijn bij de productie van dodelijke autonome wapensystemen.

Rabobank scoort een 7 (ruim voldoende). De bank heeft het wapenbeleid sinds de vorige beleidsupdate niet meer veranderd en heeft ook geen beleid tegen beleggingen in, of financiering van, dodelijke autonome wapensystemen. Hierdoor is de score één punt lager dan tijdens het vorige beleidsonderzoek.

Het beleid van ING scoort twijfelachtig (score 5) en daarmee het laagst van de acht bankgroepen. Het beleid voor de wapenindustrie is enerzijds wel verbeterd, omdat ING van bedrijven verwacht dat zij geen wapens of wapensystemen leveren wanneer er een serieus risico is op mensenrechtenschendingen, of aan landen die zich schuldig maken aan serieuze mensenrechtenschendingen. Tegelijkertijd is de reikwijdte van veel van het beleid beperkt, omdat het niet wordt toegepast op beleggingen voor klanten. Ook heeft ING geen beleid tegen beleggingen in, of financiering van, bedrijven die betrokken zijn bij de productie van dodelijke autonome wapensystemen.

4.5 Woningbouw en vastgoed

4.5.1 Wat staat er op het spel?

Het recht op adequate huisvesting is een fundamenteel mensenrecht. Dit betekent dat overheden en de private sector dienen zorg te dragen voor betaalbare en degelijke huisvesting. Bij sloop, nieuwbouw en renovatie dienen de rechten van zittende bewoners en gebruikers te worden gerespecteerd. Zij hebben recht op inspraak over verbouwingsplannen en herhuisvesting vindt alleen plaats op basis van vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde toestemming.

De gebouwde omgeving – woningen, kantoren, winkels en andere bedrijfspanden – heeft een grote milieu-impact, vanwege het gebruik van constructiematerialen bij de bouw, het gebruik van energie en water door bewoners en gebruikers, en sloopafval bij de afbraak van gebouwen. Volgens berekeningen van het Milieuprogramma van de Verenigde Naties is de gebouwde omgeving verantwoordelijk voor 40% van het wereldwijde energiegebruik en draagt voor 30% bij aan de wereldwijde uitstoot van broeikasgassen.⁶³

De kwaliteit van de gebouwde omgeving is van invloed op het welzijn van bewoners en gebruikers. Naast ruimte om te wonen en werken dient er ook voldoende ruimte te zijn voor recreatie. Om onnodig ruimtebeslag en leegstand te voorkomen is het belangrijk dat woningen, kantoren en bedrijfspanden doelmatig worden gebruikt en multifunctioneel worden ontworpen. Investeerders kunnen ook bijdragen aan transformatie van leegstaande gebouwen.

Bankgroepen kunnen zorgdragen voor verduurzaming van hun vastgoedportefeuille, vastgoedbeleggingsfondsen en de verduurzaming van hypothecair gefinancierde woningen en bedrijfspanden door in hun beleid standaarden op te nemen ten aanzien van de volgende thema's:

- Gebruik van duurzame en herbruikbare materialen;
- Gescheiden verwerking en hergebruik van sloopafval;
- Gebruik van duurzaam gecertificeerd hout voorzien van het FSC-keurmerk;
- Gebruik van duurzame oplossingen voor cement, zoals cement met het keurmerk Beton Bewust;
- Bij nieuwbouw en renovatie wordt gebruik gemaakt van de best beschikbare technieken op het gebied van energiebesparing en duurzame energie-installaties, met gebruik van hernieuwbare energiebronnen (aarde, wind en zon);
- Bankgroepen kunnen particulieren stimuleren hun woningbezit te verduurzamen door het verstrekken van aantrekkelijke hypotheekleningen gericht op verbetering van de energieprestaties van woningen.

4.5.2 Overzicht elementen en scores

Op basis van internationale standaarden en initiatieven zijn elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Bankwijzer in het krediet- en beleggingsbeleid van bankgroepen zouden moeten zijn opgenomen. Afhankelijk van de voor de bankgroep relevante investeringscategorieën waarop het beleid wordt toegepast ligt de score per element tussen 0,5 en 1. Wanneer een element niet van toepassing is op de betreffende bankgroep wordt dit in de tabel weergegeven als "n.r." (niet relevant). De score voor dit thema is voorts gebaseerd op de verhouding tussen het aantal elementen dat in het krediet- en beleggingsbeleid van de bankgroep is opgenomen en het totaal aantal elementen dat volgens de Eerlijke Bankwijzer relevant is voor het thema. De beleidsscore voor dit thema, berekend door de optelsom van de scores te delen door het totaal aantal elementen, wordt uitgedrukt in een rapportcijfer (1 tot 10). Voor meer uitleg over het toekennen van scores zie paragraaf 1.4.

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het krediet- en beleggingsbeleid van de onderzochte bankgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 25. In de tabel is ook weergegeven wat het verschil is met de score in de vorige beleidsupdate voor deze sector (2016).

Tabel 25 Beleidscores Woningbouw en vastgoed

Beoordelingselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidscore	6	9	9	3	3	4	4
Verandering in beleidscore sinds de vorige beleidsupdate (2016)	+1	-	+3	+2	+1	+1	+1	-
1 Bedrijven zorgen voor naleving van de Fundamentele Arbeidsnormen van de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO).	n.r.	1	1	1	n.r.	n.r.	1	1
2 Bedrijven werken aan de systematische verbetering van arbeidsomstandigheden en ontwikkelen een preventieve cultuur op het gebied van gezondheid en veiligheid.	n.r.	1	1	0,6	n.r.	n.r.	1	1
3 Bouwbedrijven gebruiken alleen FSC-gecertificeerd hout; (FSC = Forest Stewardship Council).	0	0,5	1	0	1	0	0	0
4 Bouwbedrijven gebruiken gerecyclede en herbruikbare materialen en dragen zorg voor recycling van sloopafval.	1	1	1	0	1	0,5	0	0
5 Bouwbedrijven dragen zorg voor implementatie van het 'Cement Action Plan' van het 'Cement Sustainability Initiative'.	0	1	1	0	1	0	0	0
6 Grote en multinationale bouwbedrijven publiceren een duurzaamheidsjaarverslag in overeenstemming met de GRI-Richtlijnen voor Duurzaamheidsverslaglegging ("Core" of "Comprehensive" optie).	1	1	1	0	0	0	0	0
7 Bouwbedrijven dienen bij heropbouwprojecten na rampen de richtlijnen van het VN-Milieuprogramma voor 'Sustainable Reconstruction in Disaster-Affected Countries' in acht te nemen.	n.r.	1	1	0	n.r.	n.r.	n.r.	0
8 Bouwbedrijven, projectontwikkelaars en woningbouwcoöperaties worden geacht om de basisprincipes voor een gezonde leefomgeving van het VN-Habitatprogramma in acht te nemen, de 'Five Principles of sustainable neighbourhood planning'.	0	1	1	0	0	0,8	0	0
9 Nieuwbouw wordt multifunctioneel ontworpen, zodat het geschikt is voor verscheidene huurders.	1	0	0	0	0	0	0	0
10 Vastgoedbedrijven hebben een beleid gericht op transformatie van leegstaande gebouwen.	1	1	1	0	0	0	0,8	0
11 Nieuwbouw wordt zo energiezuinig als mogelijk ontworpen, in overeenstemming met de EU-Richtlijn energieprestatie gebouwen (EPBD).	n.r.	1	1	0	n.r.	n.r.	n.r.	0
12 Financiële instellingen integreren energiebesparende maatregelen en maatregelen gericht op broeikasgasreductie in de meerjarenonderhoudsplannen van hun vastgoedportefeuilles.	1	1	1	0	1	0,8	0,8	0
13 De energieprestaties van de vastgoedportefeuilles van financiële instellingen worden stapsgewijs verbeterd, met als doelstelling jaarlijks tenminste 10% van de totale portefeuille, met gebruikmaking van de best beschikbare technologie gericht op energiebesparing en vermindering van de uitstoot van broeikasgassen.	1	1	0,5	0,5	0	0	0	0
14 Nieuwbouw scoort in de hoogste 50% van duurzame certificeringsstandaarden voor vastgoed.	1	1	1	0	0	0	0	0

Beoordelingselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidscore	6	9	9	3	3	4	4
Verandering in beleidscore sinds de vorige beleidsupdate (2016)	+1	-	+3	+2	+1	+1	+1	-
15 Renovatieprojecten scoren in de hoogste 50% van duurzame certificeringsstandaarden voor vastgoed.	0	0,5	1	0	0	0	0	0
16 Vastgoedfondsen hebben een score van minimaal 50 punten in de GRESB duurzaamheidsbenchmark (Global Real Estate Sustainability Benchmark).	0	1	0	0	0	0	n.r.	0
17 Bij de ontwikkeling van vastgoedprojecten, respecteren projectontwikkelaars de rechten van lokale gemeenschappen. Eventuele ontruiming van bestaande bebouwing en herhuisvesting vindt plaats op basis van vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming van de betrokken bewoners en gebruikers.	n.r.	n.r.	1	0	n.r.	n.r.	n.r.	0
18 Bij de ontwikkeling van vastgoedprojecten, respecteren projectontwikkelaars de rechten van bewoners. Eventuele ontruiming van bestaande bebouwing en herhuisvesting vindt plaats op basis van vrijwillige, voorafgaande en geïnformeerde instemming van de betrokken bewoners en gebruikers.	n.r.	n.r.	1	0	n.r.	n.r.	n.r.	0
19 Vastgoedeigenaren respecteren het recht van huurders op inspraak over renovatie- en onderhoudsplannen.	1	1	1	0	0	0	0	0
20 Bedrijven in de woningbouw- en vastgoedsector integreren sociale en milieucriteria in hun inkoopbeleid en bedrijfsvoering.	1	1	1	0,9	1	1	1	1
21 Bedrijven in de woningbouw- en vastgoedsector nemen clausules over de naleving van sociale en milieucriteria op in hun contracten met onderaannemers en toeleveranciers.	0	1	1	0	1	0,5	1	0
22 Financiële instellingen rapporteren over de energieprestaties van de woningen en gebouwen in hun hypotheekportefeuille.	1	n.r.	1	0,5	0	1	0	0
23 Financiële instellingen hebben beleid gericht op verbetering van de energieprestaties van de woningen en gebouwen in hun hypotheekportefeuille.	1	n.r.	1	1	0	1	1	0
24 Financiële instellingen hebben een ambitieuze, tijdgebonden doelstelling gericht op verbetering van de energieprestaties van de woningen en gebouwen in hun hypotheekportefeuille.	1	n.r.	1	1	0	1	0	0
25 Financiële instellingen bieden leningen en andere diensten aan die hun klanten in staat stellen hun woning- of vastgoedbezit te verduurzamen.	1	n.r.	1	1	0	1	1	1
26 Financiële instellingen passen de Gedragscode Hypothecaire Financieringen toe, gebaseerd op de EU Mortgage Credit Directive.	0	n.r.	0	0	0	1	1	0
27 Financiële instellingen die 'mortgage-backed securities' (MBS) uitgeven zijn transparant over de duurzaamheidsaspecten (waaronder energieprestaties) van de achterliggende hypothecair gefinancierde woningen en ander onroerend goed.	0,5	n.r.	1	0,5	0	0,5	0	0

Beoordelingselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidscore	6	9	9	3	3	4	4
Verandering in beleidscore sinds de vorige beleidsupdate (2016)	+1	-	+3	+2	+1	+1	+1	-
28 Financiële instellingen investeren alleen in ' <i>mortgage-backed securities</i> ' (MBS) wanneer de aanbieder transparant is over de duurzaamheidsaspecten (zoals energieprestaties) van de achterliggende hypotheccair gefinancierde woningen en ander onroerend goed.	0	n.r.	1	0	0	0	n.r.	0

4.5.3 Analyse beleid woningbouw en vastgoed

Het beleid van de acht bankgroepen voor de woningbouw- en vastgoedsector varieert tussen zeer slecht (score 1) en zeer goed (score 9). Bunq en De Volksbank hebben met een score van 9 (zeer goed) het beste beleid voor de woningbouw- en vastgoedsector. Bunq heeft geen eigen hypotheekportefeuille, dus de score voor Bunq is geheel gebaseerd op het beleid van ASR, dat de beleggingen van Bunq beheert.

De Volksbank heeft veel verbeteringen doorgevoerd in het beleid en scoort in deze beleidsupdate drie punten hoger dan bij het vorige onderzoek. Zo geeft De Volksbank voorkeur aan bouwbedrijven die het *Cement Action Plan* implementeren en de richtlijnen van het VN-Milieuprogramma voor *Sustainable Reconstruction in Disaster-Affected Countries* volgen. Van vastgoedbedrijven vraagt De Volksbank dat zij beleid hebben met betrekking tot ongebruikte panden en dat bewoners worden betrokken bij renovatie- en onderhoudsplannen. Voor beleggingen in vastgoed geldt dat er energiebesparende maatregelen dienen te worden opgenomen in de meerjaren-onderhoudsplanung van vastgoed. Nieuwe gebouwen worden verwacht zo energiezuinig mogelijk te worden ontworpen en van woningcorporaties wordt verwacht dat zij de energie-labels van hun portfolio verbeteren. Met betrekking tot beleggingen in *mortgage-backed securities* (MBS) verwacht de bank bovendien dat de verstrekker van hypotheekpakketten transparant is over de duurzaamheidsaspecten van de woningportefeuille.

Het beleid van ABN Amro is voldoende (score 6), één punt hoger dan tijdens de vorige beleidsupdate. Het beleid is verbeterd omdat de bank bedrijven in de woningbouw- en vastgoedsector aanspoort om gerecyclede materialen te gebruiken en om materialen te recyclen bij sloop. Ook wordt van vastgoedeigenaren- en managers verwacht dat ze het recht op inspraak van bewoners respecteren bij beslissingen over onderhoud en renovatie. Met betrekking tot de eigen hypotheekportefeuille rapporteert ABN Amro over de energieprestaties van alle woningen en gebouwen in de hypotheekportefeuille. Ook heeft de bank een tijdsgebonden doelstelling om de energie-efficiëntie van gefinancierde gebouwen te verhogen.

Rabobank en Triodos Bank scoren een 4 (onvoldoende). Beide bankgroepen scoren daarmee één punt hoger dan in het vorige beleidsonderzoek. Rabobank heeft via dochteronderneming Bouwfonds Property Development (BPD) beleid om energie-neutrale en energieleverende woningen en woonwijken te ontwikkelen. Het ontbreekt bij Rabobank onder meer aan beleid voor het implementeren van het *Cement Action Plan*, aan beleid voor multifunctioneel ontwerp van gebouwen en beleid voor de transformatie van leegstaande gebouwen.

Triodos Bank heeft ambitieus beleid voor het verstrekken van duurzame hypotheeklen. Voor de beleggingen van klanten heeft Triodos daarnaast beleid via het Triodos Groenfonds, wat sinds het sluiten van het Triodos Vastgoedfonds begin 2020 het enige Triodos-fonds is met beleggingen in vastgoed in de portefeuille. Dit fonds richt zich onder meer op verduurzaming van de bestaande gebouwde omgeving en op energie-neutrale nieuwbouw. Echter, er is nog weinig beleid voor kredietverlening aan- of beleggingen in bedrijven in de woningbouw- en vastgoedsector.

ING en NIBC scoren een 3 (ruim onvoldoende). Voor ING is dit een vooruitgang van twee punten ten opzichte van de vorige beleidsupdate, voor NIBC één. ING is transparanter geworden over de energie-efficiëntie van de eigen residentiële vastgoedportefeuille in Nederland en Duitsland. Verder heeft ING beleid om de energie-efficiëntie van het vastgoed in de hypotheekportefeuille te verbeteren en heeft het als doel om in 2050 een energie-positieve hypotheekportefeuille te hebben (waarbij alle gebouwen samen meer energie opwekken dan ze verbruiken). Er is echter geen goed beleid voor het gebruik van gecertificeerde of gerecyclede materialen, en het ontbreekt bij ING aan concreet beleid voor de vergroting van de energie-efficiëntie van nieuwbouw. Ook heeft ING geen beleid rondom de rechten van bewoners en lokale gemeenschappen bij de ontwikkeling en herontwikkeling van vastgoedprojecten en onderhoudsplannen.

NIBC heeft strengere eisen gesteld voor bouwbedrijven met betrekking tot het gebruik van gerecyclede en herbruikbare materialen, en stelt zich ten doel om de energie-efficiëntie van haar vastgoedportfolio te verbeteren. Bovendien neemt NIBC de standaarden van het *Cement Sustainability Initiative* mee in het beoordelen van de duurzaamheidsaanpak van klanten. Het ontbreekt bij NIBC echter aan goed beleid voor de energie-efficiëntie van bestaand en nieuw vastgoed, en aan goed beleid voor de verduurzaming van de eigen hypotheekportefeuille.

Het beleid van Van Lanschot Kempen voor de woningbouw- en vastgoedsector is zeer slecht (score 1). Dit is dezelfde score als tijdens de vorige beleidsupdate. Wel biedt de bank nu de Van Lanschot Groenhypotheek aan, die klanten in staat stelt om tegen lagere rente hun woning te verduurzamen. Verder heeft de bank erg weinig beleid voor deze sector.

Het beleid van de bankgroepen scoort over het algemeen relatief laag voor de woningbouw- en vastgoedsector. De bankgroepen kunnen onder meer hun beleid verbeteren door van bouwbedrijven te verwachten dat zij duurzame, gecertificeerde of gerecyclede materialen gebruiken, of door concrete verwachtingen op te stellen voor bedrijven in de woningbouw- en vastgoedsector rondom de duurzaamheid, energiezuinigheid en multifunctionaliteit van nieuwe gebouwen.

Hoofdstuk 5 Analyse resultaten per aspect van de bedrijfsvoering

5.1 Transparantie en verantwoording

5.1.1 Wat staat er op het spel?

Iedereen heeft het recht om te weten welke gevolgen activiteiten van bedrijven kunnen hebben op zijn of haar leven en aan welke risico hij of zij wordt blootgesteld via deze activiteiten. Mensen wier leven wordt beïnvloed door economische activiteiten, kunnen hun legitieme belangen niet verdedigen als ze niet volledig geïnformeerd worden over de risico's die zij lopen door deze activiteiten. Om deze redenen is het publieke recht op informatie in verschillende internationale instrumenten vastgelegd. Algemene principes uit deze richtlijnen zijn van toepassing op alle actoren in de maatschappij, wat voor bankgroepen betekent dat zij transparant zouden moeten zijn over hun leningen, beleggingen, uitsluitingen, het beleid en de uitvoering daarvan. Ook zouden bankgroepen een klachtenmechanisme moeten hebben voor mensen en organisaties die negatieve gevolgen ondervinden van de gemaakte keuzes met betrekking tot hun leningen en beleggingen.

Bedrijven realiseren zich in toenemende mate dat dit niet alleen tot hun morele plicht behoort, maar ook voordelen op kan leveren, zoals het creëren van vertrouwen en het verkleinen van de kans op corruptie. Als kapitaalverstrekkers zijn transparantie en verantwoording voor bankgroepen zo mogelijk nog belangrijker dan voor andere bedrijven. Ze zijn namelijk medeverantwoordelijk voor de sociale en milieugevolgen van alle economische activiteiten waaraan ze krediet verlenen en waarin ze beleggen. Ze zouden daarom het publiek niet alleen over hun activiteiten moeten informeren maar ook transparant moeten zijn over in welke bedrijven, overheden en projecten zij investeren. Voor bankgroepen brengt transparantie ook een groot voordeel, zo kan publieke bezorgdheid over hun leningen en beleggingen op tijd worden herkend en opgelost. In 2015 sprak de Tweede Kamer zich uit voor grotere transparantie voor spaarders door de banken die hun spaartegoeden beheren.⁶⁴

5.1.2 Overzicht elementen en scores

Op basis van internationale standaarden en initiatieven zijn elementen geformuleerd die volgens de Eerlijke Bankwijzer in het krediet- en beleggingsbeleid van bankgroepen zouden moeten zijn opgenomen. Afhankelijk van de voor de bankgroep relevante investeringscategorie(ën) waarop het beleid wordt toegepast ligt de score per element tussen 0,5 en 1. Wanneer een element niet van toepassing is op de betreffende bankgroep wordt dit in de tabel weergegeven als "n.r." (niet relevant). De score voor dit thema is voorts gebaseerd op de verhouding tussen het aantal elementen dat in het krediet- en beleggingsbeleid van de bankgroep is opgenomen en het totaal aantal elementen dat volgens de Eerlijke Bankwijzer relevant is voor het thema. De beleidsscore voor dit thema, berekend door de optelsom van de scores te delen door het totaal aantal elementen, wordt uitgedrukt in een rapportcijfer (1 tot 10). Voor meer uitleg over het toekennen van scores zie paragraaf 1.4.

Een gedetailleerd overzicht van de scores voor de inhoud van het krediet- en beleggingsbeleid van de onderzochte bankgroepen voor dit thema is weergegeven in Tabel 26. In de tabel is ook weergegeven wat het verschil is met de score in de vorige beleidsupdate (2018).

Tabel 26 **Beleidscores Transparantie en verantwoording**

Beoordelingselement	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
	Beleidscore	5	2	8	5	4	4	8
Verandering in beleidscore sinds de vorige beleidsupdate (2018)	-	-	-	+1	+1	-1	-	+1
1 De financiële instelling beschrijft het eigen financierings- en beleggingsraamwerk ten aanzien van milieu- en sociale kwesties en geeft inzicht hoe zij zorgt dat leningen en beleggingen aan de voorwaarden gesteld in het thema- en sectorbeleid voldoen.	1	0,5	1	0,9	1	1	1	1
2 De financiële instelling laat het eigen financierings- en beleggingsraamwerk ten aanzien van milieu- en sociale kwesties auditen en publiceert de resultaten.	0	0	1	0,9	0	0	1	1
3 De financiële instelling publiceert namen van overheden waarin wordt geïnvesteerd.	0,8	1	1	0	n.r.	0	1	1
4 De financiële instelling publiceert namen van bedrijven waarin wordt geïnvesteerd.	0	0	0,8	0	0	0	1	0,5
5 De financiële instelling noemt en beschrijft op haar website alle bedrijven waaraan zij nieuw krediet verstrekt.	0	n.r.	0	0	0	0	1	0
6 De financiële instelling noemt en beschrijft op haar website alle bedrijven waaraan zij krediet heeft verstrekt.	0	n.r.	0,5	0	0	0	1	0
7 De financiële instelling maakt de namen van alle projectfinancieringen bekend, inclusief de informatie vereist door de Equator Principles III.	1	n.r.	1	1	1	1	1	n.r.
8 De financiële instelling publiceert een uitsplitsing van uitstaande kredieten en beleggingen naar regio, grootte en sector (in lijn met GRI FSSD FS6).	1	1	1	0,9	1	0,8	n.r.	1
9 De financiële instelling publiceert een uitsplitsing van haar krediet- en beleggingsportfolio in kruistabellen waarin de industrie- en de regiodata gecombineerd zijn.	0	0	0,7	0,9	0,8	0	n.r.	0,7
10 De financiële instelling publiceert een uitsplitsing van kredieten en beleggingen die voldoende gedetailleerd is, bijvoorbeeld op basis van de eerste twee getallen van de NACE- en ISIC-bedrijfsindeling.	1	0	0,7	0,9	0,8	0,8	n.r.	0,7
11 De financiële instelling publiceert een uitsplitsing van kredieten en beleggingen die voldoende gedetailleerd is, bijvoorbeeld op basis van de eerste vier getallen van de NACE- en ISIC-bedrijfsindeling.	0	0	0,7	0,9	0,8	0,8	n.r.	0
12 De financiële instelling publiceert het aantal bedrijven waarmee interactie is geweest over sociale en milieuonderwerpen (in lijn met GRI G4 FSSD FS10).	1	0	0,6	0,9	0	0,8	0	0,8
13 De financiële instelling publiceert de namen van de bedrijven waarmee interactie is geweest over sociale en milieuonderwerpen.	0	0	0,6	0	0	0	0,7	0,7
14 De financiële instelling publiceert de resultaten van de interactie met bedrijven, inclusief de besproken onderwerpen, doelen en deadlines.	0,8	0	0,6	0	0	0,8	0,7	0,8
15 De financiële instelling publiceert de namen van bedrijven die zijn uitgesloten van leningen en beleggingen wegens duurzaamheidskwesties, inclusief de reden voor uitsluiting.	0,5	0	0,6	0	0	0	1	0,7

Beoordelingselement								
	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen
Beleidsscore	5	2	8	5	4	4	8	7
Verandering in beleidsscore sinds de vorige beleidsupdate (2018)	-	-	-	+1	+1	-1	-	+1
16 De financiële instelling publiceert een stemverslag.	0	n.r.	1	0	0	0	1	0,8
17 De financiële instelling publiceert een duurzaamheidsverslag dat eventueel (een aantal) rapportage-elementen uit de GRI-Richtlijnen bevat.	1	1	1	1	1	1	1	1
18 De financiële instelling publiceert een duurzaamheidsverslag dat is opgesteld in overeenstemming met de (Core of Comprehensive optie) van de GRI-Richtlijnen.	0	0	1	1	1	1	1	1
19 Het duurzaamheidsverslag van de financiële instelling wordt extern geverifieerd.	1	0	1	1	0	1	1	1
20 De financiële instelling rapporteert over het gevoerde overleg met maatschappelijke organisaties en andere belanghebbenden.	1	0	1	1	1	0	1	1
21 De financiële instelling heeft klachtenmechanismen die toegankelijk zijn voor wel klanten als niet-klanten.	1	1	1	1	1	1	1	1
22 De financiële instelling ontwikkelt of neemt deel aan effectieve klachtenmechanismen op operationeel niveau voor individuen en gemeenschappen die mogelijk slachtoffer zijn van mensenrechtenschendingen waar de financiële instelling bij betrokken is.	0,5	0	0,5	0,5	0,5	0,5	1	0,5
23 De financiële instelling rapporteert over klachtenprocedures, inclusief de resultaten en de voortgang ervan.	0	0	1	0	0	0	0,5	0
24 De financiële instelling verbindt zich aan het respecteren van en samenwerken met gerechtelijke en buitengerechtelijke klachtenmechanismen, al dan niet opgezet door de staat wanneer zaken waarbij het betrokken is voor een dergelijk mechanisme gebracht worden.	1	0	1	0	0	0,5	0	0

5.1.3 Analyse beleid transparantie en verantwoording

De acht bankgroepen scoren tussen slecht (score 3) en goed (score 8) op het gebied van transparantie en verantwoording.

Tijdens de update van de FFG-methode in februari 2020 zijn twee nieuwe beoordelingselementen toegevoegd en twee elementen zijn veranderd. Eén nieuw element beoordeelt hoe transparant bankgroepen zijn over de bedrijven waaraan ze krediet verlenen. Verder is er een nieuw element toegevoegd dat beoordeelt of de banken klachtenmechanismen hanteren die toegankelijk zijn voor zowel klanten als niet-klanten, en wordt het beoordelingselement ten aanzien van het ontwikkelen van of deelnemen aan effectieve klachtenmechanismen voor individuen en gemeenschappen die mogelijk slachtoffer zijn van mensenrechtenschendingen waar de bank bij betrokken is nu strikter beoordeeld.

De Volksbank en Triodos Bank krijgen de score goed (score 8) voor transparantie en verantwoording, dezelfde score als tijdens de vorige beleidsupdate. Triodos Bank heeft een uitgebreid klachtenmechanisme ontwikkeld, dat open is voor zowel klanten als niet-klanten. Beide bankgroepen hebben bovendien hun transparantie verbeterd door openlijk over hun klachtenmechanisme te rapporteren. Bij Triodos Bank is deze rapportage echter wel beperkt tot de fondsen van Triodos Investment Management. Triodos Bank rapporteert niet meer in het jaarverslag over het aantal bedrijven waarmee interactie is geweest over sociale en milieuonderwerpen en is op dit punt minder transparant geworden.

Van Lanschot Kempen scoort ruim voldoende (score 7), één punt hoger dan tijdens de vorige beleidsupdate. De bankgroep heeft de transparantie verbeterd door voor de beleggingen voor klanten te rapporteren over de dialogen met bedrijven over sociale en milieuonderwerpen.

De rest van de bankgroepen scoort geen voldoende voor transparantie en verantwoording. ABN Amro en ING scoren een 5 (twijfelachtig). Voor ING is dit één punt hoger dan tijdens het vorige beleidsonderzoek. ABN Amro maakt nu wel de namen bekend van alle projectfinancieringen, evenals de namen van bedrijven die zijn uitgesloten vanwege hun betrokkenheid bij controversiële wapens. ABN Amro heeft zich ook toegelegd op het ontwikkelen van een effectief klachtenmechanisme op operationeel niveau voor individuen en gemeenschappen die mogelijk slachtoffer zijn van mensenrechtenschendingen waar de bankgroep bij betrokken is. Dit mechanisme is er echter nog niet.

ING maakt de namen van alle projectfinancieringen bekend, en publiceert nu ook een uitsplitsing van de gehele leningenportefeuille per regio en sector. De bankgroepen kunnen hun transparantie onder meer verbeteren door openheid te geven over bedrijven waaraan krediet wordt verleend, door te rapporteren over hun stemgedrag op aandeelhoudersvergaderingen, en door de namen te publiceren van alle bedrijven die zijn uitgesloten vanwege duurzaamheidsredenen. Ook kunnen de banken hun transparantie over de interactie met bedrijven over sociale en milieuonderwerpen verbeteren.

NIBC en Rabobank scoren onvoldoende (score 4) voor transparantie en verantwoording. Voor NIBC is dit een verbetering van één punt ten opzichte van de vorige beleidsupdate. Rabobank scoort juist één punt lager dan in 2018. De transparantie van NIBC is onder meer verbeterd omdat de bank de namen van alle projectfinancieringen rapporteert en een gedetailleerde uitsplitsing van de kredieten publiceert. Rabobank is minder transparant geworden over de dialogen met maatschappelijke organisaties en andere belanghebbenden.

Bunq scoort een 2 (slecht) voor transparantie en verantwoording. De bank kan de transparantie onder meer verbeteren door een meer gedetailleerde uitsplitsing te geven van de beleggingsportefeuille of door de namen van bedrijven waarin het belegt te publiceren, en door te rapporteren over eventuele interactie met bedrijven en maatschappelijke organisaties over sociale en milieuonderwerpen. Ook zou Bunq een duurzaamheidsverslag op kunnen stellen in lijn met de standaarden van het *Global Reporting Initiative* (GRI), en dit verslag ook extern laten verifiëren.

Hoofdstuk 6 Conclusies

6.1 Algemeen overzicht scores

Tabel 27 geeft per bankgroep een overzicht van de scores voor alle onderzochte duurzaamheidsthema's, risicosectoren, en voor transparantie en verantwoording. Ook is de gemiddelde beleidsscore opgenomen, afgerond op een geheel getal.

Tabel 27 Scores van de acht bankgroepen per thema, sector en aspect van de bedrijfsvoering

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen	Gemiddeld
<i>Thema</i>									
Arbeidsrechten	7	8	9	6	8	7	9	8	8
Belasting	4	9	8	4	5	5	7	5	6
Corruptie	8	8	9	8	8	8	9	8	8
Dierenwelzijn	6	8	10	6	5	7	9	2	7
Gendergelijkheid	3	7	9	3	3	3	4	2	4
Gezondheid	9	9	9	5	8	6	9	8	8
Klimaatverandering	5	5	9	5	7	6	9	3	6
Mensenrechten	9	9	10	7	10	8	10	8	9
Natuur	7	9	10	6	9	6	9	8	8
<i>Sector</i>									
Maakindustrie	6	8	9	5	7	4	8	7	7
Mijnbouw	7	8	10	7	6	7	9	5	7
Olie en gas	8	8	10	6	8	8	10	6	8
Wapens	8	10	10	5	9	7	10	8	8
Woningbouw en vastgoed	6	9	9	3	3	4	4	1	5
<i>Bedrijfsvoering</i>									
Transparantie en verantwoording	5	2	8	5	4	4	8	7	5

Tabel 28 geeft per bankgroep de verandering weer in de score voor een thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering ten opzichte van de vorige beoordeling. Ook wordt de totale verandering in scores weergegeven, waarbij de (positieve of negatieve) veranderingen in scores van de acht bankgroepen bij elkaar zijn opgeteld.

Tabel 28 Veranderingen in totaalscores voor thema's, sectoren en aspecten van de bedrijfsvoering

Thema, sector of aspect van de bedrijfsvoering	ABN Amro	Bunq	De Volksbank	ING	NIBC	Rabobank	Triodos Bank	Van Lanschot Kempen	Totaal
<i>Thema</i>									
Arbeidsrechten	-1	-	-1	-2	-1	-2	-1	-	-8
Belasting	+1	-	+1	-	-	-	-	-	+2
Corruptie	+2	-	-	-	-	-	-	-	+2
Dierenwelzijn	+1	-	-	-	-	-	-	-1	-
Gendergelijkheid	+1	-	+4	-	+1	+1	-	-	+7
Gezondheid	+1	-	-	-1	+1	-	+1	-	+2
Klimaatverandering	+2	-	-	+2	+1	+1	+1	-	+7
Mensenrechten	-	-	-	+2	+3	-	+1	+1	+7
Natuur	+1	-	+1	-	-	-	-	-	+2
<i>Sector</i>									
Maakindustrie	-1	-	+1	-	-	-1	-1	-1	-3
Mijnbouw	+1	-	+1	+1	+1	+1	-	-1	+4
Olie en gas	+1	-	-	+1	-	+1	-	-	+3
Wapens	-	-	-	-1	-	-1	-	-1	-3
Woningbouw en vastgoed	+1	-	+3	+2	+1	+1	+1	-	+9
<i>Bedrijfsvoering</i>									
Transparantie en verantwoording	-	-	-	+1	+1	-1	-	+1	+2

6.2 Conclusies scores en veranderingen bij de acht bankgroepen

Op basis van Tabel 27 en Tabel 28 kunnen de volgende algemene observaties worden gemaakt:

- De bankgroepen scoren gemiddeld het hoogst voor het thema mensenrechten (gemiddeld 9), gevolgd door corruptie, gezondheid en natuur (gemiddeld 8). Het beleid voor de olie- en gassector en de wapenindustrie scoort ook goed (gemiddeld 8). Het beleid van de bankgroepen is nog onvoldoende voor gendergelijkheid (gemiddeld 4) en twijfelachtig voor de woningbouw- en vastgoedsector (gemiddeld 5).
- De thema's met de grootste verbeteringen in totaalscore zijn gendergelijkheid, mensenrechten en klimaatverandering. De opgetelde scores van de bankgroepen gaan voor elk van deze thema's zeven punten omhoog. De hoogste individuele verbetering in score is door De Volksbank voor gendergelijkheid (+4). De sector met de sterkste verbetering in scores is woningbouw en vastgoed met opgeteld negen punten verbetering, verspreid over de bankgroepen.

- Het enige duurzaamheidsthema met een netto verslechtering in score is het thema arbeidsrechten. Opgeteld voor alle bankgroepen verslechterd de score voor dit thema met acht punten. Zoals uitgelegd in paragraaf 3.1.2 zijn deze lagere totaalscores voor een groot deel het gevolg van veranderingen in de FFG-methode, met name de strengere criteria voor beoordelingselementen over het leefbaar loon en maximum werktijden, en het nieuwe beoordelingselement over eerlijke wervingspraktijken. De scores voor de maakindustrie en de wapenindustrie zijn ook lager dan in de vorige beleidsupdate. Deze lagere scores zijn deels te wijten aan veranderingen in de methodologie (zie paragraaf 4.1.3 en 4.4.3), maar ook aan veranderingen in het beleid van de bankgroepen.

Met betrekking tot de individuele bankgroepen kunnen de volgende conclusies getrokken worden:

- **ABN Amro**

Het beleid van ABN Amro scoort in deze beleidsupdate met name goed voor de thema's gezondheid en mensenrechten (score 9) en de olie- en gassector (score 8). Het beleid is minder goed voor de thema's gendergelijkheid (score 3) en belastingen (score 4). Ook scoort de bank twijfelachtig (score 5) voor transparantie en verantwoording. ABN Amro scoort ten opzichte van de vorige beleidsupdate hoger voor zeven duurzaamheidsthema's en drie risicosectoren, maar ook lager voor arbeidsrechten en de maakindustrie.

- **Bunq**

Op de beleggingen van Bunq is naast het eigen beleid het beleid van ASR van toepassing. Op basis daarvan scoort Bunq in deze beleidsupdate met name goed voor de wapenindustrie (score 10), belastingen (score 9), gezondheid (score 9), natuur (score 9) en de woningbouw- en vastgoedsector. Het beleid is twijfelachtig voor klimaatverandering (score 5). De bank scoort slecht voor transparantie en verantwoording (score 2). Bij het volgende beleidsonderzoek zal moeten blijken of Bunq het beleid voor klimaatverandering heeft verbeterd en transparanter is geworden.

- **De Volksbank**

Het beleid van De Volksbank scoort in deze beleidsupdate zeer goed: de bankgroep haalt de maximale score (10) voor de thema's dierenwelzijn, mensenrechten en natuur, evenals voor de mijnbouwsector, de olie- en gasindustrie en de wapenindustrie. Ook op het gebied van transparantie en verantwoording scoort de bank goed (score 8). De veranderingen in het beleid van De Volksbank vertalen zich in een hogere beleidsscore voor drie duurzaamheidsthema's en drie risicosectoren. De bankgroep scoort wel lager voor arbeidsrechten.

- **ING**

Het beleid van ING scoort in deze beleidsupdate goed voor corruptie (score 8) en ruim voldoende (score 7) voor mensenrechten en de mijnbouwsector. Het beleid van de bankgroep is ruim onvoldoende (score 3) voor gendergelijkheid en de woningbouw- en vastgoedsector, en de bank heeft ook onvoldoende beleid voor het thema belastingen (score 4). De bank scoort, ondanks verbeteringen, twijfelachtig op het gebied van transparantie en verantwoording (score 5). De bankgroep scoort in deze beleidsupdate hoger voor twee duurzaamheidsthema's, drie risicosectoren en voor transparantie en verantwoording. De score van het beleid is echter ook omlaaggegaan voor arbeidsrechten, gezondheid en de wapenindustrie.

- **NIBC**

Het beleid van NIBC scoort in deze beleidsupdate met name goed voor mensenrechten (score 10), natuur (score 9) en de wapenindustrie (score 9). De bank heeft echter nog ruim onvoldoende beleid voor gendergelijkheid en de woningbouw- en vastgoedsector (score 3). De score voor transparantie en verantwoording is hoger dan tijdens de vorige beleidsupdate, maar nog steeds onvoldoende (score 4). NIBC scoort ten opzichte van het vorige beleidsonderzoek hoger voor vier duurzaamheidsthema's, twee risicosectoren en transparantie en verantwoording.

- **Rabobank**

Het beleid van Rabobank scoort in deze beleidsupdate met name goed voor corruptie (score 8), mensenrechten (score 8) en de olie-en gasector (score 8). De bankgroep heeft ruim onvoldoende beleid voor gendergelijkheid (score 3), één punt hoger dan in de vorige beleidsupdate. Rabobank heeft ook onvoldoende beleid voor onder andere de maakindustrie en de woningbouw- en vastgoedsector (score 4). De score voor transparantie en verantwoording is omlaaggegaan ten opzichte van het vorige beleidsonderzoek en is nu onvoldoende (score 4). In totaal scoort Rabobank in dit beleidsonderzoek hoger voor twee duurzaamheidsthema's en drie risicosectoren. Wel is de score ook omlaaggegaan voor arbeidsrechten, de maakindustrie en de wapenindustrie.

- **Triodos Bank**

Het beleid van Triodos scoort in deze beleidsupdate zeer goed voor arbeidsrechten, corruptie, dierenwelzijn, gezondheid, klimaatverandering, natuur en de mijnbouwsector (scores van 9). Bovendien haalt de bankgroep de maximale score van 10 voor het thema mensenrechten, de olie- en gasector en de wapensector. Het beleid van de bank is onvoldoende voor gendergelijkheid en de woningbouw- en vastgoedsector (scores van 4). De score voor gendergelijkheid is gelijk gebleven ten opzichte van de vorige update, voor de woningbouw- en vastgoedsector scoort de bankgroep één punt hoger. De score voor transparantie en verantwoording is, net als tijdens de vorige beleidsupdate, goed (score 8). De bankgroep scoort in deze beleidsupdate hoger voor drie duurzaamheidsthema's. De score van het beleid is echter ook omlaaggegaan voor arbeidsrechten en de maakindustrie.

- **Van Lanschot Kempen**

Het beleid van Van Lanschot Kempen scoort in deze beleidsupdate goed (score 8) voor arbeidsrechten, corruptie, gezondheid, mensenrechten, natuur en de wapensector. De bank heeft zeer slecht beleid voor woningbouw en vastgoed (score 1) en slecht beleid voor de duurzaamheidsthema's dierenwelzijn en gendergelijkheid (score 2). De bankgroep scoort in deze beleidsupdate hoger voor transparantie en verantwoording en mensenrechten. De score van het beleid is echter ook omlaaggegaan voor drie risicosectoren en voor het duurzaamheidsthema dierenwelzijn.

Bronverwijzingen

- 1 MVO Platform (z.d.), "Wat is MVO?", online: <https://www.mvoplatform.nl/wat-is-mvo/>, bekeken in Augustus 2020.
- 2 Mishra, K. en M. Simons (2018, December), *Eerlijke Bankwijzer: Beoordeling van het investeringsbeleid van zeven bankgroepen – 17e actualisering*, Amsterdam, Nederland: Profundo.
- 3 Van Gelder, J.W. en L. van Loenen (2020, Februari), *Fair Finance Guide International Methodology 2020*, Amsterdam, Nederland: Profundo.
- 4 The World Bank (2011), *World Development Report 2012: Gender Equality and Development*, Verenigde Staten, Washington D.C.: The World Bank.
- 5 International Labour Organization (2012), *Global Employment Trends 2012*, Genève, Zwitserland: ILO.
- 6 IMF (2014), *IMF Policy Paper Spillovers in International Corporate Taxation*, Washington D.C., Verenigde Staten: International Monetary Fund; ActionAid (2011), *Addicted to tax havens: The secret life of the FTSE 100*, Londen, het Verenigd Koninkrijk: ActionAid; ActionAid (2013), *How tax havens plunder the poor*, Londen, Verenigd Koninkrijk: ActionAid.
- 7 Henry, J. (2012, juli), *The Price of Offshore, Revisited*, Buckinghamshire, Verenigd Koninkrijk: Tax Justice Network.
Cobham, A. (2017, November), *Briefing: Tax avoidance and evasion – The scale of the problem*, Buckinghamshire, Verenigd Koninkrijk: Tax Justice Network.
- 8 Weyzig, F. (2015, november), *Still broken: Governments must do more to fix the international corporate tax system*, Oxford, Verenigd Koninkrijk: Oxfam GB, p. 1.
- 9 IMF (2014, juni 25), "IMF Launches New Study on Spillovers in International Corporate Taxation", IMF, online: <http://www.imf.org/external/np/sec/pr/2014/pr14303.htm>, bekeken in augustus 2020;
- 10 Weyzig, F. (2015, november), *Still broken: Governments must do more to fix the international corporate tax system*, Oxford, Verenigd Koninkrijk: Oxfam GB.
- 11 United Nations General Assembly (2014, 15 augustus), *Report of the Intergovernmental Committee of Experts on Sustainable Development Financing, A/69/315**, Sixty-ninth session, p. 8.
- 12 Transparency International (z.d.), "About: What is corruption?", online: <https://www.transparency.org/en/what-is-corruption>, bekeken in augustus 2020.
- 13 The World Bank (2011), *Ill-gotten Money and the Economy – Experiences from Malawi and Namibia*, Washington D.C., Verenigde Staten: The World Bank.
- 14 Transparency International (z.d.), "About: What is corruption?", online: <https://www.transparency.org/en/what-is-corruption>, bekeken in augustus 2020.
Global Witness (2015, oktober), *Banks and Dirty Money: how the financial system enables state looting at a devastating human cost*, Londen, Verenigd Koninkrijk: Global Witness.
- 15 Verenigde Naties (z.d.), "Sustainable Development Goal 16", online: <https://sustainabledevelopment.un.org/sdg16>, bekeken in augustus 2020.
- 16 Farm Animal Welfare Council (z.d.), "Five Freedoms", online: <http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20121007104210/http://www.fawc.org.uk/freedoms.htm>, bekeken in augustus 2020.
- 17 FAIRR (2016), *Factory Farming: Assessing Investment Risks: 2016 Report*, p. 10, FAIRR.
- 18 ECDC (European Centre for Disease Prevention and Control), EFSA (European Food Safety Authority), and EMA (European Medicines Agency) (2017). "ECDC/EFSA/EMA second joint report on the integrated analysis of the consumption of antimicrobial agents and occurrence of antimicrobial resistance in bacteria from humans and food-producing animals—Joint Interagency Antimicrobial Consumption and Resistance Analysis (JIACRA) Report". *EFSA Journal*, 15(7):4872,135; WHO (2017, november 7), *Stop using antibiotics in healthy animals to prevent the spread of antibiotic resistance*.
- 19 RSPCA (z.d.), "Genetically altered animals", online: <https://www.rspca.org.uk/adviceandwelfare/laboratory/biotechnology/geneticallyalteredanimals>, bekeken in augustus 2020.

- 20 UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women (2010), *General Recommendation N. 28 The Code Obligations of States Parties under Article 2 of the Convention, CEDAW/C/CG/28, para 5*, New York, Verenigde Staten: Verenigde Naties; p. 31.
- UN WOMEN (2017) "The UN WOMEN Gender and Economics Training Manual", New York, Verenigde Staten: Verenigde Naties.
- 21 UN WOMEN (2015), "The World's Women 2015-2016", New York, Verenigde Staten: Verenigde Naties.
- 22 Demirgüç-Kunt, A., L. Klapper, D. Singer, S. Ansar en Jake Hess (2018), *The Global Findex Database 2017: Measuring Financial Inclusion and the Fintech Revolution*, Washington D.C., Verenigde Staten: World Bank.
- 23 World Bank (2019), *Women, Business and the Law 2019*, Washington D.C., Verenigde Staten: World Bank.
- 24 WHO (2013), *Global and Regional Estimates of Violence against Women: Prevalence and Health Effects of Intimate Partner Violence and Non-partner Sexual Violence*, Rome, Italy: World Health Organization.
- 25 UNWOMEN (2015), *The World's Women 2015-2016*, New York, Verenigde Staten: Verenigde Naties.
- International Labour Organization (2019), *Global Wage Report 2018-19: What lies behind gender pay gaps*, Genève, Zwitserland: ILO.
- 26 Equileap (2019), *Gender Equality Global Report & Ranking: 2019 Edition*, Amsterdam, The Netherlands: Equileap.
- 27 Boffey, D. (2017, november 20), "EU to push for 40% quota for women on company boards", *The Guardian*, online: <https://www.theguardian.com/world/2017/nov/20/eu-to-push-for-40-quota-for-women-on-company-boards>, bekeken in augustus 2020.
- Europese Commissie (14 November 2012), "Women on Boards: Commission proposes 40% objective", online: https://europa.eu/rapid/press-release_IP-12-1205_en.htm, bekeken in augustus 2020.
- 28 Lee, L, R. Marshall, D. Rallis, M. Moscardi (2015, November), *Women on Boards: Global Trends in Gender Diversity on Corporate Boards*, New York City, Verenigde Staten: MSCI.
- 29 ISO (2010), *ISO 26000:2010 Guidance on social responsibility*, ISO.
- 30 ISO (2010), *ISO 26000: 2010 Guidance on Social Responsibility*, Genève, Zwitserland: ISO.
- 31 Europees Parlement (2016), *Setting criteria on endocrine disruptors Follow-up to the General Court judgment*, EPRS | European Parliamentary Research Service, p. 8;
- Gore, A.C. et al. (2015), "EDC-2: The Endocrine Society's Second Scientific Statement on Endocrine-Disrupting Chemicals", *Endocrine Reviews*, 36(6):1-150.
- WWF International (z.d.), "Endocrine Disrupting Chemicals. Problems with toxic: EDC's. Wildlife and humans are exposed daily to these pervasive chemicals", online: https://wwf.panda.org/knowledge_hub/teacher_resources/webfieldtrips/toxics/our_chemical_world/edcs/ bekeken in augustus 2020;
- 32 WHO (2019, juni), "Fact sheet – Drinking-water", online: <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/drinking-water>, bekeken in augustus 2020.
- 33 Goodman, L.K. en K. Mulik (2015), *Clearing the Air, Palm Oil, Peat Destruction and Air Pollution*, Cambridge, Verenigde Staten: Union of Concerned Scientists;
- Climate Progress (2015, Januari), "For Peat's Sake: Drying and Burning Wetlands Amplify Global Warming", online: <https://thinkprogress.org/for-peats-sake-drying-and-burning-wetlands-amplify-global-warming-8c03f190a086/>, bekeken in augustus 2020.
- 34 Access to Medicine Foundation (2018, November), *Access to Medicine Index 2018*, Amsterdam, Nederland: Access to Medicine Foundation.
- 35 ECDC (European Centre for Disease Prevention and Control), EFSA (European Food Safety Authority), and EMA (European Medicines Agency) (2017). "ECDC/EFSA/EMA second joint report on the integrated analysis of the consumption of antimicrobial agents and occurrence of antimicrobial resistance in bacteria from humans and food-producing animals—Joint Interagency Antimicrobial Consumption and Resistance Analysis (JIACRA) Report". *EFSA Journal*, 15(7):4872,135;

- 36 WHO (z.d.), "Infant and young child feeding", online: <https://www.who.int/en/news-room/fact-sheets/detail/infant-and-young-child-feeding>, bekeken in augustus 2020.
- 37 WHO (2019), *WHO Report on the Global Tobacco Epidemic, 2019: Offer help to quit tobacco use*, Genève, Zwitserland: World Health Organization, p. 60.
- 38 IPCC (2014): *Climate Change 2014: Synthesis Report. Contribution of Working Groups I, II and III to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, Genève, Zwitserland: Intergovernmental Panel on Climate Change, p. 151.
- 39 IPCC (2007), *Climate Change 2007: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*, [M.L. Parry, O.F. Canziani, J.P. Palutikof, P.J. van der Linden en C.E. Hanson, Eds.], Cambridge, Verenigd Koninkrijk: Cambridge University Press, p. 976;
- Stern, N. (2007), *The Economics of Climate Change: the Stern Review*, Cambridge, Verenigd Koninkrijk: Cambridge University Press.
- 40 UNFCCC (2015, 12 december), *Historic Paris Agreement on Climate Change. 195 Nations Set Path to Keep Temperature Rise Well Below 2 Degrees Celsius*; UNFCCC (2016, 29 januari), *Report of the Conference of the Parties on its twenty-first session, held in Paris from 30 November to 13 December 2015*, p.2.
- 41 UNEP (2019), *Emissions Gap Report 2019*, Nairobi, Kenya: United Nations Environment Programme (UNEP), p. xxii.
- 42 UNEP (2017), *The Emissions Gap Report 2017*, United Nations Environment Programme (UNEP), Nairobi, Kenia, p. xv.
- 43 Eurodad (2014), *UN Financing for Development Negotiations: What outcomes should be agreed in Addis Ababa in 2015?*, Eurodad; Oxfam International (2009), *Oxfam Briefing Paper 130. Suffering the Science: Climate Change, People and Poverty*, Oxfam International.
- 44 Oxfam GB (2014), *Breaking the Standoff. Post-2020 climate finance in the Paris agreement*, Oxford, Verenigd Koninkrijk: Oxfam GB, p. 40.
- 45 Verenigde Naties (1948, december), *Universal Declaration of Human Rights*, United Nations General Assembly resolution 217 A (III).
- 46 Amnesty International (2018, februari), *Amnesty International Report 2017-18: The state of the world's human rights*, Londen, Verenigd Koninkrijk: Amnesty International.
- 47 Front Line Defenders (2018), *Stop the Killings*, Dublin, Ierland: Front Line, the International Foundation for the Protection of Human Rights Defenders.
- 48 United Nations Human Rights Council (2011), *Report of the Special Representative of the Secretary General on the issue of human rights and transnational corporations and other business enterprises, John Ruggie Guiding Principles on Business and Human Rights: Implementing the United Nations "Protect, Respect and Remedy" Framework, Human Rights Council, A/HRC/17/31, Para 6*. Online: <http://business-humanrights.org/sites/default/files/media/documents/ruggie/ruggie-guiding-principles-21-mar-2011.pdf>, bekeken in augustus 2020.
- 49 IPBES (2019), *Summary for Policymakers of the Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services*, Bonn, Duitsland: Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services.
- 50 UNEP (z.d.), "Rate of Environmental Damage Increasing Across Planet but Still Time to Reverse Worst Impacts", online: www.un.org/sustainabledevelopment/blog/2016/05/rate-of-environmental-damage-increasing-across-planet-but-still-time-to-reverse-worst-impacts/, bekeken in augustus 2020.
- 51 IPCC (2015), *Climate Change 2014: Synthesis Report: Summary for Policymakers*, Geneva, Switzerland: Intergovernmental Panel on Climate Change, p. 13.
- 52 Verenigde Naties (z.d.), "Sustainable Development Goal 2", online: <https://sustainabledevelopment.un.org/sdg2>, bekeken in december 2017; Verenigde Naties (z.d.), "Sustainable Development Goal 3", online: <https://sustainabledevelopment.un.org/sdg3>, bekeken in december 2017; Verenigde Naties (z.d.), "Sustainable Development Goal 6", online: <https://sustainabledevelopment.un.org/sdg6>, bekeken in augustus 2020.

- 53 Gallo, F., C. Fossi, R. Weber, D. Santillo, J. Sousa, I. Ingram, A. Nadal en D. Romano (2018), "Marine litter plastics and microplastics and their toxic chemical components: the need for urgent preventive measures", *Environmental Science Europe*, 30 (1): 13.
- 54 Auty, R.M. (1993), *Sustaining Development in Mineral Economies: The Resource Curse Thesis*, Verenigd Koninkrijk, Londen: Routledge.
- 55 Global Witness (2015), "Responsible Minerals", online: <https://www.globalwitness.org/campaigns/conflict-minerals/>, bekeken in augustus 2020.
- 56 Publish What You Pay Norway (2011), *The Piping Profits Report*, Noorwegen, Oslo: Publish What You Pay Norway.
- 57 Vewin (2013), "EZ-onderzoek schaliegas onvoldoende, risico's gebagatelliseerd", online: http://www.vewin.nl/nieuws/paginas/EZonderzoek_schaliegas_onvoldoende_risicos_gebagatelliseerd_42.aspx, bekeken in augustus 2020.
- 58 Verenigde Naties (z.d.), "The Arms Trade Treaty", online: <http://www.un.org/disarmament/ATT/>, bekeken in augustus 2020.
- 59 Tian, N. Et al (2019), *Global developments in military expenditure*, Sweden, Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute.
- 60 SIPRI (z.d.), "SIPRI Military Expenditure Database", online: http://www.sipri.org/research/armaments/milex/milex_database, bekeken in augustus 2020.
- 61 International Peace Bureau (2012), *Opportunity Costs: Military Spending and the UN Development Agenda*, Genève, Zwitserland: International Peace Bureau, p. 16.
- 62 Feinstein, A., Holden, P. en Pace, B. (2011) "Corruption and arms trade: sins of commission" in SIPRI (eds.), *SIPRI Yearbook 2011*, Verenigd Koninkrijk: Oxford University Press, p. 13-37.
- 63 UNEP FI (2015, November 23), *Integrating Climate Risks in Real Estate*;
 UN One Planet Network (z.d.), "Sustainable Buildings and Construction Programme", online: <https://www.oneplanetnetwork.org/sustainable-buildings-and-construction>, bekeken in augustus 2020;
 European Commission (z.d.), "Buildings", online: <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-efficiency/energy-performance-of-buildings/overview>, bekeken in augustus 2020.
- 64 Parlementaire Monitor (2018, juni 8), "Motie Grasshoff over inzicht voor spaarders in de manier waarop hun spaargeld is belegd - Initiatiefnota van het lid Merkies over duurzaam bankieren", online: <https://www.parlementairemonitor.nl/9353000/1/j9vvij5epmj1ey0/vjulo1rm9dw3>, bekeken in augustus 2020.

